

СЛУЖБА БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

НІКОЛАЄСКУ ЕМІЛІЯ ВАСИЛІВНА

УДК 811.133.1:81'37

ДИСЕРТАЦІЯ

ОСНОВНІ ТИПИ ФРАНЦУЗЬКОЇ ЕНАНТІОСЕМІЇ
В СИНХРОНІЇ ТА ДІАХРОНІЇ

035 Філологія

03 Гуманітарні науки

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Е. В. Ніколаєску

Науковий керівник: Смуцинська Ірина Вікторівна, доктор філологічних наук, професор

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Ніколаєску Е. В. Основні типи французької енантіосемії в синхронії та діяхронії. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія. – Національна академія Служби безпеки України, Київ, 2023.

Дисертаційну роботу присвячено проблемі, яка ще не отримала свого остаточного вирішення в лінгвістиці і практично не згадується лексикологами, зокрема французькими. Вивчення семантики лексичних одиниць залишається на сьогодні одним з актуальних напрямків різноаспектних лінгвістичних досліджень. Багато мовних феноменів ще не отримали свого остаточного вирішення, і серед них можна назвати енантіосемію – розвиток протилежних значень у семантичній структурі однієї мовної одиниці. Енантіосемія – цікаве, складне та суперечливе явище, на яке звернули увагу ще в античні часи, проте почали вивчати лише у другій половині XIX століття, але ґрунтовного аналізу і до сьогодні не існує.

До означеної проблеми зверталися зарубіжні та вітчизняні мовознавці, які аналізували окремі аспекти окресленої проблеми, однак, незважаючи на значну кількість праць, і досі немає однозначного трактування цього поняття. У лінгвістичній літературі енантіосемія розглядається як підвид антонімії, полісемії, омонімії, маргінальний феномен тощо. У наявних працях явище енантіосемії вивчається переважно у сфері лексики, явище енантіосемії у сфері фразеології є менш дослідженим. Невизначений статус енантіосемії зумовлює актуальність теми наукового пошуку.

Енантіосемію досліджували на матеріалі різних мов, зокрема: української, англійської, німецької, румунської, білоруської, болгарської, польської, іспанської, але дослідженню енантіосемії у французькій мові присвячена незначна кількість праць, це явище залишається майже не вивченим, що й зумовило необхідність продовження вивчення енантіосемії,

семантики мовних одиниць різного типу та прояву амбівалентності сприйняття дійсності носіями мови, вираженого в мовних одиницях сучасної французької мови.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній уперше в українській лінгвістиці на матеріалі французької мови здійснено комплексне дослідження енантіолексеми в синхронії та діяхронії; в роботі уточнюється статус енантіосемії як різновиду полісемії, виявлено причини появи енантіосемії у французькій мові, виокремлюється корпус енантіосемічних слів французької мови; описуються типи лексичної та фразеологічної енантіосемії.

Мета дисертаційної праці – дослідити синхронічний та діяхронічний аспекти енантіосемії в системі французької мови й мовлення і з'ясувати її особливості. Реалізація зазначеної мети передбачала виконання таких завдань: з'ясувати суть полісемії, її види; проаналізувати підходи до інтерпретації поняття *енантіосемія* в сучасній лінгвістиці; сформулювати фактологічну базу дослідження; встановити причини виникнення енантіосемії та її джерела; визначити типологію енантіосемічних лексем, її підвиди; проаналізувати появу енантіосемії в різних тематичних групах лексики; простежити функціонування енантіосемічних одиниць у художніх текстах різних жанрів.

Об'єкт дослідження становить енантіосемія сучасної французької мови.

Предметом дослідження є особливості мовної та дискурсивної енантіосемії в синхронічному та діяхронічному аспектах.

Джерельною базою дослідження послугувала суцільна вибірка енантіолексем із тлумачних, етимологічних, фразеологічних словників французької мови, а також франкомовні художні твори XIX-XXI століть різних жанрів (детектив, феміністичний роман, комікс). У процесі дослідження було з'ясовано, що у словниках французької мови зафіксовано 3040 енантіосемічних лексем. У мовленні можливість появи енантіосемічних слів та значень безмежна. Крім того, як було з'ясовано, енантіосемія

стосується не тільки лексем, але і фразеологічних одиниць. Насамперед йдеться про процеси, коли позитивно забарвлена лексична одиниця отримує негативний заряд у складі фразеологізму. Енантіосемія у сфері фразеології має набагато менші ресурси: виявлено 329 одиниць. Це зумовлено більш складною зовнішньою та внутрішньою структурою фразеологічних одиниць порівняно з лексичними одиницями.

Композиційно робота складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність дослідження, визначено мету та завдання роботи, вказано методи і прийоми дослідження, а також об'єкт дослідження, окреслено наукову новизну дослідження, його теоретичне та практичне значення.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження явища енантіосемії в сучасній лінгвістиці» розглянуто актуальні питання сучасної семантики, досліджено проблеми визначення полісемії в роботах вітчизняних та зарубіжних вчених, проаналізовано наукові засади виокремлення енантіосемії як особливого виду полісемії: як недоліку мови (за ідеями В. Шерцля) та як мовної універсалії й багатства мови. Окрему увагу приділено основним методикам семантичного аналізу в синхронії та діяхронії. З'ясовано, що енантіосемія в сучасній французькій мові не зникає та не втрачає своєї активності, що дає підстави розглядати її як одну з мовних універсалій.

У другому розділі «Таксономія французької мовної енантіосемії в синхронії та діяхронії» досліджено параметри енантіосемії у французькій мові, причини виникнення та її джерела. Особливий інтерес становили типи французької мовної енантіосемії, серед яких визначено: лексична та фразеологічна, в межах яких розглянуто за морфологічним, семантичним (денотативним і конотативним) та функціонально-стилістичним критеріями.

Основними видами енантіосемії, які було виявлено в нашій роботі, можна вважати мовну та дискурсивну. Мовна (інгерентна) енантіосемія –

наявність в одній лексичній одиниці двох протилежних значень, які закріплені у словнику. Фіксація таких одиниць словником кількісно обмежена. Дискурсивна (адгерентна) енантіосемія з'являється і твориться в дискурсі завдяки різним процесам семантичного чи стилістичного характеру, як правило, через конотації чи асоціації.

Мовна енантіосемія твориться на різних рівнях системи мови, передусім лексико-семантичному і фразеологічному. Граматична енантіосемія проявляється через афіксальний спосіб словотворення, зокрема через антонімічність дієслівних префіксів та іменникових суфіксів, але не є характерною для французької мови. Щодо реалізації енантіосемії в різних частинах мови найбільшу продуктивність виявили: іменники (1524), дієслова (1075), прикметники (327), найменшу – прислівники (96), вигуки (16), займенники (2).

За денотативним критерієм було виокремлено повну та часткову лексичну / фразеологічну енантіосемію. Повна спостерігається тоді, коли протилежні значення лексем / фразеологізмів розрізняються лише за однією диференційною семою. Повна лексична енантіосемія представлена різними частинами мови, що становить 7,7%, а фразеологічна – 19,8 % від загальної кількості досліджуваних енантіолексем. Протилежність значень у них чітка, така, що не викликає сумнівів.

При частковій лексичній / фразеологічній енантіосемії, яка спостерігається частіше за повну, одне зі значень містить додаткову сему, яка відсутня в першому, і це порушує симетричність їхньої протилежності, що становить 92,3% від загальної кількості досліджуваних енантіолексем та 80,2% енантіосемічних фразеологізмів.

Третій розділ «Дискурсивна реалізація французької енантіосемії» присвячено виявленню прагматичних функцій використання енантіосемії в контексті; досліджено асоціативний енантіосемічний потенціал різних тематичних груп (назв кольорів, тварин, квітів, фруктів та овочів, топонімів); з'ясовано експресивні, емоційно-оцінні й соціально-марковані конотативні

особливості енантіосемії в різножанрових художніх текстах; виокремлено параметри енантіосемії в детективах, феміністичному романі та коміксах.

Здійснений аналіз свідчить, що лексем з енантіосемічним компонентом у денотаті небагато, лексичні одиниці в досліджених тематичних групах вирізняються багатством семантичної і словотвірної структури, що реалізується швидше в їх емоційно-експресивній, асоціативній та символічній значущості. Семантичні зміни в досліджених тематичних групах аж до протилежності значення виникають і відображаються в мовленні, набувають кількох конотацій, що не завжди фіксується в мові. Досліджені лексеми мають широке коло похідних переносних позитивних і негативних оцінних значень, як правило, негативних більше.

Стосовно художніх текстів ми намагалися звертати увагу на різножанрові тексти, найбільше енантіосемія проявляється в жанрі детектива, феміністичному романі та коміксів. Результатом аналізу творів є висновок про те, що енантіосемія стає регулярним мовним явищем для французької художньої літератури й виявлені енантіолексеми належать насамперед до афективного, функціонально-стилістичного та образного типів енантіосемії.

Зроблено висновки, що енантіосемія – лексико-семантичне явище, підвид полісемії, при якому одна полісемантична лексема має протилежні значення. Енантіосемія виникає як результат асиметрії мовного знака, економії, системних відношень у мові, дуалізму людського мислення. Характерною особливістю енантіолексем є наявність єдиного плану вираження, двох планів змісту та антонімічного характеру відношень між ними.

Ключові слова: *лексема, фразеологічна одиниця, французька мова, полісемія, енантіосемія, художній текст, дискурс, контекст, прагматика, емотивність, іронія, конотація, імплікатура, синхронія, діахронія.*

ABSTRACT

Nikolaiesku E. V. The main types of French enanthiosemy in synchrony and diachrony. – Qualification scientific work with the manuscript copyright.

The thesis for the Doctor of Philosophy (PhD) degree in the speciality: 035 Philology in the field of 03 Humanities studies. – National Academy of the Security Service of Ukraine, Kyiv, 2023.

The dissertation is devoted to a problem that has not yet received its final solution in linguistics and is practically not mentioned by lexicologists, in particular French. The study of the semantics of lexical units remains one of the relevant directions of multifaceted linguistic research. Many linguistic phenomena have not yet received their final solution, and among them we can name enanthiosemy – the development of opposite meanings in the semantic structure of one linguistic unit. Enanthiosemy is an interesting, complex and controversial phenomenon, which was noticed in ancient times, but it began to be studied only in the second half of the 19th century, but there is no thorough analysis to this day.

This problem was addressed by both foreign and domestic linguists who analysed certain separate aspects of this problem, however, despite a significant number of works, there is still no unambiguous interpretation of this concept. In the linguistic literature, enanthiosemy is considered as a subtype of antonymy, polysemy, homonymy, a marginal phenomenon, etc. In the existing works, the phenomenon of enanthiosemy is considered mainly in the field of vocabulary, the phenomenon of enanthiosemy in the field of phraseology is less studied. The uncertain status of enanthiosemy determines the relevance of the topic of scientific research.

Enanthiosemy was studied on the material of various languages, in particular: Ukrainian, English, German, Romanian, Belarusian, Bulgarian, Polish, Spanish, but a small number of works were devoted to the study of enanthiosemy in the French language, this phenomenon remains almost unstudied, which made it necessary to continue the study of enanthiosemy, the semantics of linguistic units

of different types and the manifestation of ambivalence in the perception of reality by native speakers, expressed in the linguistic units of the modern French language.

The scientific novelty of the dissertation lies in the fact that, for the first time in Ukrainian linguistics, a comprehensive study of the enantiolexeme in synchrony and diachrony was carried out on the material of the French language; the work clarifies the status of enanthiosemy as a type of polysemy, reveals the reasons for the appearance of enanthiosemy in the French language, singles out the corpus of enanthiosemic words of the French language; types of lexical and phraseological enanthiosemy are described.

The purpose of the dissertation is to investigate the synchronic and diachronic aspects of enanthiosemy in the system of the French language and speech and to clarify its features. The implementation of the specified goal involved the following tasks: to find out the essence of polysemy, its types; to analyse approaches to the interpretation of the concept of enanthiosemy in modern linguistics; to form the factual basis of the research; to establish the causes of enanthiosemy and its sources; to determine the typology of enanthiosemic lexemes, its subtypes; to analyse the appearance of enanthiosemy in different thematic groups of vocabulary; trace the functioning of enanthiosemic units in literary texts of various genres.

The object of the study is the enanthiosemy of the modern French language.

The subject of the study is the peculiarities of linguistic and discursive enanthiosemy in synchronic and diachronic aspects.

The source base of the research was a solid selection of enantiolexems from explanatory, etymological, phraseological dictionaries of the French language, as well as French-language works of fiction of the 19th-21st centuries of various genres (detective, feminist novel, comic). During the research, it was found that 3040 enanthiosemic lexemes are recorded in French dictionaries. In speech, the possibility of the appearance of enanthiosemic words and meanings is limitless. In addition, as it was found out, enanthiosemy applies not only to lexemes, but also to

phraseological units. First of all, we are talking about processes when a positively colored lexical unit receives a negative charge as part of a phraseology. Enanthiosemy in the field of phraseology has much smaller resources: 329 units have been identified. This is due to the more complex external and internal structure of phraseological units compared to lexical units.

Compositionally, the work consists of an introduction, three sections divided into subsections, conclusions, a list of used sources and appendices.

The introduction substantiates the relevance of the research, defines the purpose and tasks of the work, indicates the methods and techniques of the research, as well as the object of the research, outlines the scientific novelty of the research, its theoretical and practical significance.

In the first chapter, «Theoretical and methodological principles of the study of the phenomenon of enanthiosemy in modern linguistics», the current issues of modern semantics are considered, the problems of defining polysemy in the works of domestic and foreign scientists are investigated, the scientific principles of distinguishing enanthiosemy as a special type of polysemy are analysed: as a lack of language (according to the ideas of V. Scherzl) and as linguistic universality and richness of language. Particular attention is paid to the main methods of semantic analysis in synchrony and diachrony. It was found that enanthiosemy in the modern French language does not disappear and does not lose its activity, which gives reasons to consider it as one of the linguistic universals.

The second chapter «Taxonomy of French language enanthiosemy in synchrony and diachrony» examines the parameters of enanthiosemy in the French language, its causes and sources. Of particular interest were the types of French linguistic enanthiosemy, among which the following were defined: lexical and phraseological, within which it was considered according to morphological, semantic (denotative and connotative) and functional-stylistic criteria.

The main types of enanthiosemy, which were discovered in our work, can be considered linguistic and discursive. Linguistic (inherent) enanthiosemy is the presence in one lexical unit of two opposite meanings, which are fixed in the

dictionary. Fixation of such units by the dictionary is quantitatively limited. Discursive (adherent) enanthiosemy appears and is created in discourse due to various processes of a semantic or stylistic nature, as a rule, through connotations or associations.

Linguistic enanthiosemy occurs at different levels of the language system, primarily lexical-semantic and phraseological. Grammatical enanthiosemy will manifest itself through the affixal way of word formation, in particular through the antonymy of verb prefixes and noun suffixes, but is not characteristic of the French language. Regarding the implementation of enanthiosemy in different parts of the language, the highest productivity was found: nouns (1524), verbs (1075), adjectives (327), the lowest - adverbs (96), exclamations (16), pronouns (2).

According to the denotative criterion, full and partial lexical/phraseological enanthiosemy was distinguished. Complete is observed when the opposite meanings of lexemes / phraseological units are distinguished by only one differential seme. Full lexical enanthiosemy is represented by various parts of speech, which is 7.7%, and phraseological – 19.8% of the total number of studied enanthiosems. The opposite of their meanings is clear, such that there is no doubt.

With partial lexical / phraseological enanthiosemy, which is observed more often than full, one of the meanings contains an additional seme that is absent in the first one, and this violates the symmetry of their opposite, which accounts for 92.3% of the total number of enanthiosems studied and 80.2% of enanthiosemic phraseological units.

The third section «Discursive implementation of French enanthiosemy» is dedicated to identifying the pragmatic functions of using enanthiosemy in context; the associative enanthiosemic potential of various thematic groups (names of colours, animals, flowers, fruits and vegetables, toponyms) was investigated; the expressive, emotional-evaluative and socially marked connotative features of enanthiosemy in various genres of artistic texts are clarified; parameters of enanthiosemy in detective stories, feminist novels and comics are singled out.

The analysis shows that there are few lexemes with an enanthiosemic component in the denotation, the lexical units in the studied thematic groups are distinguished by the richness of the semantic and word-forming structure, which is realized more quickly in their emotional-expressive, associative and symbolic significance. Semantic changes in the studied thematic groups up to the opposite of meaning arise and are reflected in speech, acquire several connotations, which is not always fixed in language. The studied lexemes have a wide range of derived transferable positive and negative evaluative values, as a rule, more negative ones.

With regard to fiction texts, we tried to pay attention to texts of various genres, the most enanthiosemy is manifested in the detective genre, feminist novel, and comics. The result of the analysis of the works is the conclusion that enanthiosemy is becoming a regular linguistic phenomenon for French fiction and the identified enanthiolexemes belong primarily to the affective, functional-stylistic and figurative types of enanthiosemy.

It was concluded that enanthiosemy is a lexical-semantic phenomenon, a subtype of polysemy, in which one polysemantic lexeme has opposite meanings. Enanthiosemy arises as a result of the asymmetry of the linguistic sign, economy, systemic relations in language, dualism of human thinking. A characteristic feature of enanthiolexemes is the presence of a single plan of expression, two plans of content and the antonymic nature of the relationship between them.

Key words: *lexeme, phraseological unit, French language, polysemy, enanthiosemy, artistic text, discourse, context, pragmatics, emotionality, irony, connotation, implicature, synchrony, diachrony.*

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових наукових виданнях України

1. Ніколаеску Е. В. Специфіка мовної енантіосемії у французькій мові. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія.* 2019. С. 233–238. DOI: 10.34079/2226-3055-2019-12-20-233-238
2. Ніколаеску Е. В. Явище енантіосемії у детективному жанрі (на матеріалі французької мови). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія.* 2020. № 44. С. 115–118. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2020.44.27>
3. Ніколаеску Е. В. Актуальні питання термінотворення сучасної теорії енантіосемії. *Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства.* 2020. № 34. С. 92–99. DOI: <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2020.34.219521>
4. Ніколаеску Е. В. Причини виникнення та розвитку енантіосемії у французькій мові. *Нова філологія. Збірник наукових праць.* 2021. № 81. Том II. С. 38–45. DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-81-2-5>
5. Ніколаеску Е. В. Роль контексту при інтерпретації французької енантіосемії. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.* 2021. Вип. 2 (46). С. 156–163. DOI: [10.24144/2663-6840/2021.2\(46\).156-163](https://doi.org/10.24144/2663-6840/2021.2(46).156-163)
6. Ніколаеску Е. В., Смуцинська І. В. Французька енантіосемія: від латини до сучасності. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики.* 2022. Вип. 42. С. 93–105. DOI: <http://doi.org/10.17721/2663-6530.2022.42.10>
7. Ніколаеску Е. В. Енантіосемічні лексеми: особливості визначення та класифікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія.* 2023. № 60. Том 2. С. 17–23. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2023.60.2.4>
8. Ніколаеску Е. В., Смуцинська І. В. Французькі колороніми з енантіосемічним компонентом. *Orbis Linguarum.* 2023. Volume 21. Issue. 3. С. 67–80. (Scopus) DOI: <https://doi.org/10.37708/ezs.swu.bg.v21i3.7>

СПИСОК

публікацій, які засвідчують апробацію результатів дисертації

1. Ніколаєску Е. В. Енантіосемія у сучасній французькій мові. *Інтерактивні освітні технології та їх роль у формуванні іншомовної комунікативної компетенції. Сучасна філологія: теорія та практика* : матеріали міжвузівських семінарів. Київ : ЦННПВ НА СБУ, 2018. С. 108–113.
2. Ніколаєску Е. В. Явище енантіосемії у сучасній лінгвістиці. *Інноваційні технології у контексті іншомовної підготовки фахівця* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. Полтава : ПолтНТУ, 2018. С. 193–196.
3. Ніколаєску Е. В. Полісемія як характерна властивість французької мови. *Сучасна філологія: теорія та практика* : матеріали Міжвузівської науково-практичної конференції. Київ : Нац. акад. СБУ, 2019. С. 219–222.
4. Nikolaiesku E. Types of linguistic enantiosemy *International Scientific Conference Relevant Issues of the Development of Science in Central and Eastern European Countries* : Conference Proceedings, September 27th, 2019. Riga, Latvia : Baltija Publishing. P. 138–140. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-588-11-2_46
5. Ніколаєску Е. В. Проблеми та завдання сучасної семантики. *Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference «Scientific Research in XXI Century»*. May 16–18, 2020. Ottawa, Canada : Methuen Publishing House, 2020. P. 149–153.
6. Ніколаєску Е. В. Енантіосемія у французькому детективному романі. *Франкофонія в умовах глобалізації і полікультурності світу* : збірник тез II Міжн. наук.-практ. конф. Тернопіль : ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2020. С. 42–44.
7. Ніколаєску Е. В. Основні методики семантичного аналізу енантіосемії. *Tendances scientifiques de la recherche fondamentale et appliquée* :

collection de papiers scientifiques «ΛΟΓΟΣ» avec des matériaux de la conférence scientifique et pratique internationale (Vol. 3), 30 octobre, 2020. Strasbourg, République française : Plateforme scientifique européenne. P. 82–84. DOI: 10.36074/30.10.2020.v3.25

8. Ніколаєску Е. В. Іронія як лінгвістичне явище. *Стратегії розвитку та пріоритетні завдання філологічних наук* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 5–6 листопада 2021 р. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2021. С. 27–29.

9. Ніколаєску Е. В. Поняття «мова» і «мовлення» у сучасній лінгвістиці. *Таврійські філологічні наукові читання* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 28–29 січня 2022 р. Київ : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2022. С. 157–160.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

Публікація в іноземному виданні

1. Ніколаєску Е. В. Тенденції розвитку теорії полісемії (на матеріалі французької мови). *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2019. VII (62), Issue 211. P. 29–33. DOI: <https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-211VII62-07>

Публікація у науковому виданні України, яке не є фаховим

1. Ніколаєску Е. В. Специфіка реалізації енантіосемії в коміксі як креолізованому тексті. *Стиль і переклад : збірник наукових праць*. 2020. Вип. 1 (7). С. 142–163.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	18
ВСТУП	19
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ	
ДОСЛІДЖЕННЯ ЯВИЩА ЕНАНТІОСЕМІЇ	
В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ	26
1.1 Актуальні питання сучасної семантики.....	26
1.2 Проблеми визначення полісемії в лінгвістиці	38
1.3 Енантіосемія як особливий вид полісемії: етапи аналізу	44
1.3.1 Енантіосемія як недолік мови: ідеї В. Шерця.....	59
1.3.2 Енантіосемія як мовна універсалія і багатство мови	61
1.4 Дослідження енантіосемії у французькій філології	63
1.4.1 Специфіка енантіосемії у французькій мові	63
1.4.2 Причини виникнення та джерела французької енантіосемії ..	67
1.5 Основні методика семантичного аналізу в синхронії та діахронії..	72
Висновки до розділу 1	77
РОЗДІЛ 2 ТАКСОНОМІЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВНОЇ	
ЕНАНТІОСЕМІЇ В СИНХРОНІЇ ТА ДІАХРОНІЇ	80
2.1 Лексична енантіосемія в синхронії та діахронії:	
критерії таксономії.....	80
2.1.1 Таксономія лексичної енантіосемії в синхронії та діахронії	
за морфологічним критерієм	81
2.1.1.1 Субстантивна лексична енантіосемія	81
2.1.1.2 Дієслівна лексична енантіосемія.....	85
2.1.1.3 Ад’єктивна лексична енантіосемія	87
2.1.1.4 Вигукова лексична енантіосемія.....	90
2.1.1.5 Нечастотні морфологічні типи лексичної енантіосемії	94
2.1.2 Таксономія лексичної енантіосемії в синхронії та діахронії	
за семантичним (денотативним) критерієм.....	96

	16
2.1.2.1 Повна лексична енантіосемія	96
2.1.2.2 Часткова лексична енантіосемія	99
2.1.3 Таксономія лексичної енантіосемії в синхронії та діяхронії за семантичним (конотативним) критерієм	100
2.1.3.1 Функціонально-стилістична лексична енантіосемія.....	100
2.1.3.2 Емоційно-образна лексична енантіосемія.....	104
2.2 Фразеологічна енантіосемія в синхронії та діяхронії: критерії таксономії.....	106
2.2.1 Таксономія фразеологічної енантіосемії в синхронії та діяхронії за семантичним (денотативним) критерієм.....	106
2.2.1.1 Повна фразеологічна енантіосемія	106
2.2.1.2 Часткова фразеологічна енантіосемія.....	107
2.2.2 Таксономія фразеологічної енантіосемії в синхронії та діяхронії за семантичним (конотативним) критерієм.....	112
2.2.2.1 Функціонально-стилістична фразеологічна енантіосемія...	112
2.2.2.2 Емоційно-образна фразеологічна енантіосемія.....	115
Висновки до розділу 2.....	116
РОЗДІЛ 3 ДИСКУРСИВНА РЕАЛІЗАЦІЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ ЕНАНТІОСЕМІЇ.....	118
3.1 Дискурсивна реалізація енантіосемії в різних тематичних групах	118
3.1.1 Енантіосемічна тематична група колоративів	118
3.1.2 Енантіосемічна тематична група зоонімів	131
3.1.3 Енантіосемічна тематична група флоронімів	142
3.1.4 Енантіосемія фруктонімів та назв овочів	147
3.1.5 Енантіосемічна тематична група топонімів.....	155
3.2 Функціонально-стилістична репрезентація енантіосемії як вираження прагматичної інтенції в контексті.....	162
3.2.1 Емоційно-оцінна конотація.....	163

3.2.2 Дискурсивна енантіосемія: засоби вираження в контексті твору	167
3.3 Особливості дискурсивної реалізації французької енантіосемії в різножанрових художніх текстах	171
3.3.1 Енантіосемія в детективах	172
3.3.2 Енантіосемія у феміністичному романі.....	177
3.3.3 Енантіосемія в коміксах	187
Висновки до розділу 3.....	196
ВИСНОВКИ	199
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	205
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ	221
ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ	224
ДОДАТКИ.....	226

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

англ. – англійська мова

ар. – арабська мова

бібл. – біблійного походження

виг. – вигук

грец. – грецька мова

жарг. – жаргонізм

жарт. – жартівливий вислів

заст. – застаріле слово

ім. – іменник

ірон. – іронічне слово

канад. – канадське слово

лат. – латина

мед. – медицина

напр. – наприклад

перен. – переносне значення

присл. – прислів'я

прост. – просторічне слово

р., рр. – рік, роки

розм. – розмовне слово

ст. – століття

фр. – французька мова

юр. – юридичний термін

яп. – японська мова

fam. – фамільярне слово у французьких прикладах

v. intrans. – неперехідне дієслово у французькій мові

v. trans. – перехідне дієслово у французькій мові

vx. – застаріле слово у французьких прикладах

ВСТУП

Вивчення семантики лексичних одиниць залишається на сьогодні одним з актуальних напрямків різноаспектних лінгвістичних досліджень. Але багато феноменів ще не отримали свого остаточного вирішення, і серед них можна назвати енантіосемію – розвиток протилежних значень у семантичній структурі однієї мовної одиниці.

Енантіосемія – цікаве, складне та суперечливе явище, на яке звернули увагу ще в античні часи, проте почали вивчати лише у другій половині XIX століття завдяки працям В. Шерцля, К. Абеля тощо, але ґрунтовного аналізу і до сьогодні не існує.

До означеної проблеми зверталися як зарубіжні, так і вітчизняні мовознавці. Енантіосемію в різних аспектах досліджували на матеріалі різних мов, зокрема в: українській (В. Іващенко, Т. Федоренко); англійській (М. Бродський, Е. Литвинова); німецькій (Г. Острикова, Г. Яцковська); румунській (Д. Гелтофан, Ал. Граур, Н. Раєвські, А. Савін-Згардан); білоруській (Н. Павловська, Н. Погребна, Ю. Романчук, Т. Старастенко, Д. Тупик); болгарській (В. Червоножка); польській (Е. Косих); іспанській (А. Іваненко), але дослідженню енантіосемії у французькій мові присвячено незначну кількість праць (О. Бойко, М. Бродський, І. Смуцинська), це явище залишається майже не вивченим.

Незважаючи на значну кількість наукових робіт, досі немає однозначного трактування цього поняття. У наявних працях явище енантіосемії розглядається переважно у сфері лексики, явище енантіосемії у сфері фразеології є менш дослідженим.

У лінгвістичній літературі енантіосемія розглядається як підвид антонімії, полісемії, омонімії, маргінальний феномен тощо. Така широка палітра тлумачення й розуміння цього складного мовного явища наводить на думку, що порушене ще Платоном питання про здатність слів виявляти різну валентність, залишається до сьогодні відкритим. Усе, що пізнала людина в

процесі еволюції, має відповідну назву. Немає жодної лексеми без значення, усе має сенс. Упорядкований в алфавітному порядку світ у кожній лінгвокультурі демонструє як спільні, так і відмінні ознаки категоризації в площині мови. У дисертаційному дослідженні застосовано систему координат синхронії та діахронії, подібно, як у математичній моделі співвідношення x та y , коли у певній точці історичної площини можна розглянути випадки запозичення амбівалентності значень, зокрема ще при переході від давньої латини, їхньої архаїзації, розвитку нових значень у певний період розвитку французької мови.

Теоретичним підґрунтям дисертаційної розвідки є роботи вітчизняних та зарубіжних науковців у галузі лексичної семантики (Ю. Апресян, Н. Арутюнова, А. Біріх, Л. Булаховський, А. Вежбицька, В. Виноградов, А. Греймас, Дж. Лайонз, Т. Кияк, І. Кобозева, М. Кочерган, Ю. Найда, О. Потєбня, О. Селіванова, І. Смуцинська, Ю. Степанов, С. Ульман, Д. Шмельов), а також праці, в яких досліджувалися різні аспекти явища енантіосемії (К. Абель, Ф. Бацевич, Л. Безсонова, І. Смуцинська, О. Соколов, І. Пете, В. Шерцль, В. Іващенко, Т. Федоренко, В. Червоножка).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано як індивідуальний проєкт у межах комплексного плану науково-дослідницької роботи кафедри східноєвропейських мов Національної академії Служби безпеки України. Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Національної академії Служби безпеки України (протокол № 11 від 26 жовтня 2017 року).

Мета дисертаційної праці – дослідити синхронічний та діахронічний аспекти енантіосемії в системі французької мови й мовлення і з'ясувати її особливості.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- 1) з'ясувати суть полісемії, її види;
- 2) проаналізувати підходи до інтерпретації поняття *енантіосемія* в сучасній лінгвістиці;

- 3) сформувати фактологічну базу дослідження;
- 4) встановити причини виникнення енантіосемії та її джерела;
- 5) визначити типологію енантіосемічних лексем, її підвиди;
- 6) проаналізувати появу енантіосемії в різних тематичних групах лексики;
- 7) простежити функціонування енантіосемічних одиниць у художніх текстах різних жанрів.

Об'єктом дослідження є енантіосемія сучасної французької мови.

Предметом дослідження є особливості мовної та дискурсивної енантіосемії в синхронічному та діяхронічному аспектах.

Джерельною базою дослідження слугує суцільна вибірка енантіолексем із тлумачних, етимологічних, фразеологічних словників французької мови, лексичного порталу CNRTL, а також франкомовні художні твори XIX-XXI століть різних жанрів (повний перелік творів подано у списку використаних джерел). Загальна кількість досліджуваних енантіолексем нараховує 3040 лексичних та 329 фразеологічних одиниць.

Методи дослідження. Методологія дисертаційного дослідження ґрунтується на загальнонаукових підходах, відповідно до яких мова є динамічною системою, що розвивається. Для досягнення поставленої мети і вирішення завдань у роботі використано низку методів та прийомів: *метод суцільної вибірки*, який передбачив повне опрацювання досліджуваних джерел та вибірку лексичних одиниць, які є об'єктом дослідження; *етимологічний аналіз* (для визначення первинного значення лексеми у французькій мові); *компонентний (семний) аналіз* лексичних значень, що дав змогу проаналізувати значення енантіолексем; *метод словникових дефініцій* для ідентифікації значення енантіолексеми; *синхронічний* та *діяхронічний* підходи для вивчення значення в певну епоху та в її історичному розвитку. У дослідженні також використано *функціонально-комунікативний метод* та його методики: *контекстуально-інтерпретаційний аналіз тексту* для виявлення енантіолексем у межах

певних контекстів; *прагматичний* та *конверсаційний аналіз* для дослідження цілей, комунікативних дій та особливостей мовленнєвої поведінки учасників комунікації в умовах тієї чи іншої комунікативної ситуації, а також інші методи.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що вперше енантіолексеми французької мови стали об'єктом аналізу в синхронії та діяхронії; в роботі уточнено статус енантіосемії як різновиду полісемії, виявлено причини появи енантіосемії у французькій мові, виокремлено корпус енантіосемічних слів французької мови; описано типи лексичної та фразеологічної енантіосемії. У роботі також розширено наукове уявлення про семантичні можливості сучасної французької мови.

Теоретичне значення дисертаційної роботи в тому, що уточнено розуміння категорії енантіосемії як одного зі способів розвитку семантики лексичної одиниці, яка відображає закон асиметричного дуалізму мовного знака та стає регулярним явищем для збагачення французької мови.

Практичне значення одержаних результатів полягає в поглибленні уявлень про важливі для сучасного мовознавства лексико-семантичні особливості функціонування лексичних, фразеологічних одиниць у французькій мові, зокрема художніх текстах. Результати та висновки з дисертаційного дослідження можуть бути використані на лекційних і практичних заняттях із «Лексикології», «Теорії та практики перекладу», «Вступу до мовознавства», «Теоретичної та прикладної лінгвістики», в освітньому процесі вищих навчальних закладів України, Національної академії СБ України, а також під час укладання словників, зокрема енантіосемічних одиниць сучасної французької мови.

Результати дослідження впроваджено в навчальний процес Національної академії Служби безпеки України (акт впровадження від 20.11.2023 р. № 29/1/14-8077/ві).

Особистий внесок дисертантки. Репрезентовані в дисертації наукові результати отримано авторкою самостійно. Ніколаєску Е. В. вперше

комплексно розглянула явище енантіосемії у французькій мові в синхронічному та діахронічному аспектах; уточнила статус енантіосемії як різновиду полісемії, виявила причини появи енантіосемії у французькій мові, визначила корпус енантіосемічних слів французької мови; описала типи лексичної та фразеологічної енантіосемії. Увесь текст дисертації та 7 опублікованих статей виконано Ніколаєску Е. В. одноосібно; 2 статті написано у співавторстві: у статті [Ніколаєску Е. В., Смущинська І. В. Французька енантіосемія: від латини до сучасності. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2022. Вип. 42. С. 93–105] особисто здобувачу належать: огляд наукової літератури; запропоновано власну типологію сучасної французької енантіосемії; у статті [Ніколаєску Е., Смущинська І. Французькі колороніми з енантіосемічним компонентом. *Orbis Linguarum*. 2023. Volume 21. Issue. 3. С. 67–80] особисто здобувачу належать: пошук та аналіз мовного матеріалу, його систематизація та класифікація.

Апробація результатів дослідження. Дисертація окремими розділами обговорювалася і була схвалена на засіданнях кафедри східноєвропейських мов НА СБ України. Найважливіші положення дисертації оприлюднені в доповідях на шести міжнародних науково-практичних конференціях: «Інноваційні технології у контексті іншомовної підготовки фахівця» (Полтава, 2018); «Scientific Research in XXI Century» (Оттава, 2020); «Франкофонія в умовах глобалізації і полікультурності світу» (Тернопіль, 2020); «Tendances scientifiques de la recherche fondamentale et appliquée» (Страсбург, 2020); «Стратегії розвитку та пріоритетні завдання філологічних наук» (Запоріжжя, 2021); «Таврійські філологічні наукові читання» (Київ, 2022); одній міжнародній науковій конференції: «International Scientific Conference Relevant Issues of the Development of Science in Central and Eastern European Countries» (Рига, 2019); одній міжвузівській науково-практичній конференції: «Сучасна філологія: теорія та практика» (Київ, 2019); одному міжвузівському семінарі: «Інтерактивні освітні технології та їх роль у

формуванні іншомовної комунікативної компетенції. Сучасна філологія: теорія та практика» (Київ, 2018).

Публікації. Основні положення й практичні результати дисертаційного дослідження висвітлено в *дев'ятнадцяти* публікаціях, *сім* із яких вийшли друком у фахових виданнях України в галузі філології, *одна* – у періодичному виданні науко-метричної бази Scopus у галузі філології, *одна* – в періодичному науковому виданні іншої держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та/або розвитку Європейського Союзу, *одна* – у виданні, яке не включене до переліку наукових фахових видань України, та *дев'яти* тезах доповідей на міжнародних наукових, науково-практичних конференціях, міжвузівській науково-практичній конференції, міжвузівському семінарі.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається із анотацій двома мовами (українською та англійською), списку опублікованих праць автора дисертації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (179 позицій), списку джерел довідкової літератури (37 позицій), списку джерел ілюстративного матеріалу (27 позицій) та додатків. Робота містить 20 рисунків. Загальний обсяг дисертації – 228 сторінок, основний зміст роботи викладено на 204 сторінках.

У **вступі** обґрунтовується актуальність дослідження, визначено мету та завдання роботи, вказано методи і прийоми дослідження, а також об'єкт і предмет наукового пошуку, окреслено наукову новизну дослідження, його теоретичне та практичне значення.

У **першому** розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження явища енантіосемії в сучасній лінгвістиці» розглянуто актуальні питання сучасної семантики, досліджено проблеми визначення полісемії в роботах вітчизняних та зарубіжних вчених, проаналізовано наукові засади виокремлення енантіосемії як особливого виду полісемії: як недоліку мови (за ідеями В. Шерця) та як мовної універсалії й багатства мови. Окрему

увагу приділено основним методикам семантичного аналізу в синхронії та діяхронії.

У **другому** розділі «Таксономія французької мовної енантіосемії в синхронії та діяхронії» досліджено параметри енантіосемії у французькій мові, причини виникнення та джерела енантіосемії. Особливий інтерес становили типи французької мовної енантіосемії, серед яких визначено: лексична та фразеологічна, в межах яких розглянуто за морфологічним, семантичним (денотативним і конотативним), функціонально-стилістичним критеріями.

Третій розділ «Дискурсивна реалізація французької енантіосемії» присвячено виявленню прагматичних функцій використання енантіосемії в контексті; досліджено асоціативний енантіосемічний потенціал різних тематичних груп (назв кольорів, тварин, квітів, фруктів та овочів, топонімів); з'ясовано експресивні, емоційно-оцінні та соціально-марковані конотативні особливості енантіосемії в різножанрових художніх текстах; виокремлено параметри енантіосемії в детективах, феміністичному романі та коміксах.

У **висновках** подано узагальнені результати дисертаційного дослідження.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯВИЩА ЕНАНТІОСЕМІЇ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

1.1 Актуальні питання сучасної семантики

Упродовж тисячоліть дослідників хвилювали питання: Як людина освоює світ за допомогою мови? Як люди розуміють один одного у процесі складної багатомовної комунікації? Звідки виток значення слів? Ці питання й досі є актуальними, адже мова постійно змінюється, в ній з'являються нові слова і значення та зникають старі. Проблеми значення і смислу належать до числа складних питань семантики, що потребують свого вирішення із застосуванням підходів не лише лінгвістики, але й семіотики, логіки, психології, культурології, естетики, антропології тощо.

Загальновідомо, що семантика (від грец. *semantikos* – означальний) – наука про значення; лінгвістична дисципліна, що вивчає план змісту мови в цілому, значення різних мовних одиниць, їх функціонування в мові та мовленні.

Лінгвісти почали активно досліджувати семантичні проблеми лише у 60-х роках ХХ ст. У ХХІ столітті семантика стала основним центром лінгвістичних досліджень, коли лінгвістичні теорії стали окремим об'єктом уваги науковців (А. Загнітко [26], Ф. Бацевич [4], А. Зеленько [27], О. Пономарів [89] та ін.). Свої виток вона знаходить у давньогрецькій філософії, насамперед у діалогах Платона, працях софістів й Аристотеля, де вже тоді наявні положення про природу змісту знаків мови. Семантичні ідеї можна углядіти і в китайській філософії (моїзм, мін цзя та інші школи), відмінність якої від давньогрецької, з погляду розвитку семантики, полягає не стільки у змісті, але передусім у ступені впливу на європейську традицію. Таким чином, можна стверджувати, що концепція мовного знака зародилась

у працях Г. Ефеського і Ф. Александрійського, а згодом кваліфікувалася як континична (від лат. *continere* – уміщувати), адже слово *логос* трактувалося як умістилище знань і джерело знань. Зауважимо, що найбільш детальним нарисом історії семантики вважається праця німецького лінгвіста Х. Кронассера «Handbuch der Semasiologie» (1952) [158].

Становлення ж власне лінгвістичної семантики відбувалося у ХІХ ст. У 1883 р. французький лінгвіст М. Бреаль пропонує називати науку про значення – *семантикою* (від фр. *la sémantique*) [132]. Він і вважається засновником семантики як науки.

Варто зазначити, що лінгвістична семантика в ХІХ і на початку ХХ ст. становила собою винятково діахронічну науку. Про це свідчать праці М. Покровського. Сучасна ж лінгвістична семантика – наука, майже суто синхронна, при цьому вивчає значення мовних одиниць різних рівнів і забезпечує цілісний, узагальнений та системний розгляд проблематики мовного значення, що дає змогу розкрити сутність явища *енантиосемії*.

Свій внесок у розвиток семантики ХХ-ХХІ ст. зробили Н. Алефіренко, Ю. Апресян, Н. Арутюнова, А. Вежбицька, В. Виноградов, Ю. Городецький, А. Греймас, Дж. Катц, І. Кобозева, Дж. Лайонз, Дж. Ліч, Ю. Найда, О. Падучева, І. Смуцинська [103], Ю. Степанов, Д. Шмельов та ін [97].

Відомо, що семантика вивчає семантичну структуру слова, семантику мови й мовлення, семантику сприймання висловлення, семантику граматичної системи мови, що безумовно має особливе значення для дослідження значень енантіолексем, у тому числі їхньої системної потенції як будівельного матеріалу конкретного висловлення; їх комунікативний зміст з урахуванням ситуації, адресата й адресанта, комунікативної інтенції [123; 144; 145; 171].

Очевидно, що мова невинно розвивається, і з кожним періодом розвитку мови пов'язані певні зміни семантики слова. З огляду на це дослідження семантичної структури слова та лексико-семантичних процесів завжди є актуальним, оскільки лексико-семантичний рівень мови є найбільш

чутливим до усіх зрушень у соціумі та мовній свідомості її носіїв. Зауважимо, що в сучасній лінгвістиці мовознавці досліджували: поняття лексичного значення слова, його структуру й типи (О. Потебня, З. Харитончик, Т. Кияк [43], Н. Горбунова); лінгвістичні й екстралінгвістичні причини зміни лексичного значення (А. Біріх, С. Ульман [179], Р. Якобсон, В. Сімонок [99]); вторинну номінацію та переносні значення слів (Г. Скляревська, А. Удинська). Семантику слова також досліджували Ю. Апресян, Л. Булаховський, В. Гак, М. Кочерган [50, 51], Л. Лисиченко [55], О. Потебня, О. Селіванова [97], О. Тараненко, В. Телія, А. Уфімцева тощо. Водночас, відкритим залишається питання семантики енантіолексем.

Отже, основними проблемами семантики є:

1. *Відсутність загальноприйнятого визначення терміна «слово».*

Насамперед зазначимо, що в історії науки існує більше ніж 70 критеріїв визначення «слова» [29], однак погляди лінгвістів щодо тлумачення «слова» різняться.

В. Виноградов, А. Реформатський стверджують, що слово – найбільш конкретна одиниця мови, а мова як знаряддя спілкування – це «словесне знаряддя», «мова слів». Інші ж лінгвісти (Ш. Баллі, Ф. де Соссюр) готові були відмовитися від поняття «слово», оскільки дати точне визначення цього поняття дуже важко [126; 127; 173]. Ф. де Соссюр зазначав, що слово не відповідає нашому уявленню про конкретну одиницю [173, с. 168]. Ш. Баллі, зокрема, наголошував на тому, що «слово – це одне з найбільш двозначних понять, що використовується в мовознавстві» [126]. Це визначення нам видається особливо актуальним, тим більше, що значення слова, залежно від контексту, є потенційно безмежним, нерідко, аж до протилежності, наприклад: дієслово *louer* може означати «здати в оренду»: «*Ils lui avaient loué très cher une haridelle*» [219, с. 124] та «взяти в оренду»: «*Ils les ont logés dans un bâtiment qu'ils louent habituellement l'été*» [219, с. 236].

2. *Концепції розмежування понять «значення» та «смысл».*

У сучасній семантиці існує чимало різних підходів до визначення *значення* і способів його моделювання, проте відсутнє термінологічне усталене тлумачення самого значення. Однією з причин ускладнень із кваліфікацією значення полягає в розмежуванні його мовно-системного й мовленнєвого характеру, бо думка не виражається у слові, а здійснюється в ньому.

Значення – зміст слова, що відображає у свідомості й закріплює в ній уявлення про предмет, ознаку, процес, явище. У цьому аспекті «значення» розглядали В. Виноградов, В. Гак, В. Звегінцев [97].

Значення слова здебільшого розглядали як потенційну сполучуваність з іншими словами, що підпорядковане усталеним правилам. Утім, В. Левицький у праці «Семасіологія» зауважив: «значення – набуті на підставі досвіду (у процесі діяльності) знання про сукупність мовних і немовних ситуацій вживання слова» [52, с. 68]. Відповідно до концепції лінгвіста, значення слова – це структура, що складається з кількох ієрархічно пов'язаних між собою субструктур, як багат шаровий комплекс, конститuentами якого є семантика, прагматика, синтактика [52, с. 69].

О. Потебня переконливо доводить, що значення слова можливе лише в мовленні: слово, вилучене з контексту є мертвим, не функціонує й не виявляє ані своїх лексичних, ані формальних властивостей, оскільки їх не має. Але в мовленні значення представляє лише певний фрагмент концепту, а інші фрагменти залишаються неактуалізованими. Актуальний знак зв'язує формою той зміст, якого потребує його контекстне оточення й ситуація мовлення [97, с. 83].

Так виникає проблема розмежування значення і смислу. Лінгвісти вбачали відмінність значення та смислу 1) у відношенні значення до мови, а смислу до мовлення; 2) в ототожненні значення з поняттям, смислу – з концептом; 3) в обмеженості значення й необмеженості смислу; 4) у кваліфікації значення як способу, а смислу як мети; 5) у протиставленні узагальненого аспекту значення індивідуальному аспектові смислу;

б) у трактуванні значення як системної, уніфікованої, нормативної, соціально-історичної постійної величини, мовної категорії, а смислу – як категорії мовленнєвої семантики, ситуаційно й контекстуально зумовленої.

Значення – це узагальнене відображення дійсності, що стало частиною свідомості людини; особистісний смисл – це відображення дійсності залежно від мотивів, інтенції комуніканта, ситуації спілкування. Значення, на відміну від смислу, прив'язане до мовних одиниць, є елементом мовної системи, конвенційним для всіх носіїв мови, хоч реалізується й у мовленні та становить ядро індивідуальних смислів.

Прийнято вважати, що в сучасній семантиці існує кілька напрямів дослідження специфіки значення слова: асоціативний, параметричний, ознаковий, прототипний, ситуаційний тощо. Водночас, смисл об'єднує значення з немовним змістом: образами, енциклопедичними, ситуативними екстралінгвальними знаннями, мовленнєвими конотаціями.

Структура смислу, як зазначають деякі психолінгвісти (Г. Гійом) є подвійною. Вона містить об'єктивно-суспільний і суб'єктивно-особистісний смисл: перший набувається, а другий формується у процесі спілкування індивіда й реалізується в певному контексті та ситуації [144], тобто відбувається синтез системного й функціонального підходів: у мовленнєвій діяльності інтегруються ознаки семасіологічного (системного) та смислового (мовленнєвого) значень.

Серед основних ознак смислу здебільшого виокремлюють: 1) відсутність прямого вияву; 2) інваріантність; 3) актуальність, ситуативність і суб'єктивність; 4) вербальна та паравербальна репрезентація; 5) відсутність повної експлікації; 6) неможливість адекватного та повного сприйняття; 7) універсальний, надмовний характер; 8) динамічність, що виявляється у відображенні всіх змін у концептуальній системі.

Слід підкреслити, що вперше відмінність між смислом слова та його значенням пояснив французький дослідник Ф. Полан у зв'язку із психологічним аналізом мовлення. Вчений зазначає, що смисл слова

становить сукупність всіх психологічних фактів, що виникають у нашій свідомості завдяки слову, і стверджує, що таким чином, смисл слова завжди є динамічним, складним утворенням, яке має кілька зон різної стійкості [144].

Як правило, значення є лише однією із зон того смислу, якого набуває слово в контексті будь-якого мовлення. Типовим є й те, що слово в контексті легко змінює свій смисл. Значення ж, навпаки, нерухоме та незмінне, залишається стійким при всіх змінах смислу слова в різному контексті, хоча зміна смислу – основний фактор при семантичному аналізі мовлення. Більше того, реальне значення слова неконстантне. В одній ситуації слово виступає з одним значенням, в іншій воно набуває іншого значення, що власне і характерне для енантіосемії.

3. Актуальною проблемою є й *типологія значення*. Існують різні класифікації значення залежно від рівня мовної системи, типу семантичних перенесень, способу пізнання, логічної співвіднесеності. На підставі розгляду значення як явища, властивого всім елементам мовної системи, існують такі класифікації: лексична, дериваційна, граматична, класифікаційна (Г. Винокур, О. Тихонов). Цю класифікацію розширив і доповнив Е. Косеріу (категорійна, інструментальна, словотвірна, онтична, синтаксична).

За параметром уживаності Г. Пауль розрізняє узуальне та okazіональне значення. На підставі різновидів зв'язку виокремлюють: 1) денотативне – відносно предмета (Ч. Морріс, І. Арнольд, А. Уфімцева, Ю. Апресян, І. Кобозєва); 2) сигніфікативне – стосовно поняття (Ю. Апресян, Ч. Морріс, І. Кобозєва); 3) прагматичне – щодо умов спілкування та його учасників (Ч. Морріс, Ю. Апресян); 4) конотативне (І. Арнольд, А. Уфімцева, І. Кобозєва). Слід зазначити, що класифікація різновидів значення розширюється. Важливий внесок у типологію значення зробили: Б. Головін (об'єктивне, суб'єктивне, стилістичне); Л. Рєзніков (концептуальне, чуттєво-наочне, експресивне); І. Кобозєва (синтаксичне); О. Потєбня (ближнє та дальнє); Ю. Апресян, Б. Головін (структурне).

В. Виноградов, зокрема, класифікував значення слова за номінативною ознакою на первинне (пряме) і переносне (похідне, вторинне), а за синтагматичним параметром – на вільне, синтаксично зумовлене та фразеологічне.

4. Важливими залишаються питання *визначення семантичної структури слова й лексико-семантичного варіанта*.

В. Левицький зазначає, що в сучасній лінгвістиці значення слова трактується як структура, що складається з кількох ієрархічно пов'язаних між собою субструктур, як багатосаровий комплекс, конститuentами якого є семантика (інформація чи знання про позначені словом предмети та явища зовнішньої дійсності), прагматика (інформація чи знання про умови комунікації), синтактика (інформація чи знання про правила вживання знака) [52, с. 69].

С. Кацнельсон, Л. Сахарний, А. Уфимцева у структурі значення слова виокремлюють такі компоненти:

1) денотативний аспект значення, який відображає зв'язок конкретного слова з конкретним образом предмета, ознаки, дії;

2) сигніфікативний аспект значення, який відображає загальні ознаки класу однорідних предметів або явищ;

3) конотативний аспект значення виражає додатковий зміст слова, є оцінним, емоційним, експресивним або стилістично характеризуючим компонентом значення, що накладається на семантику слова;

4) контекстуальний аспект відображає зміну значення слова залежно від ситуації та мовного контексту;

5) структурний аспект розкриває значення через відношення лексичних одиниць один до одного [17, с. 28-30].

Отже, семантична структура слова складається з денотата (відповідник значення позначеного), сигніфіката (понятійний зміст мовного знака) та конотата (додатковий компонент значення лексичної одиниці, що доповнює її предметно-логічний зміст суб'єктивними оцінками).

Під час дослідження значення полісеманта лінгвісти використовують різну термінологію. Співіснують терміни «лексема», «семантема», «лексико-семантичний варіант», «семема», «сема», і їх використання залежить від лінгвістичних традицій французької, американської, української культур.

Оскільки «лексемою» вважається «слово як одиниця словникового складу мови в сукупності його конкретних граматичних форм і флексій, які їх виражають, а також можливих конкретних смислових варіантів; абстрактна двобічна одиниця словника» [97, с. 164], то «семантема» – сукупність всіх лексико-семантичних варіантів, семем, яка визначає складність і багатоплановість плану змісту лексеми, семемі, що входять до складу однієї семантеми, перебувають між собою в ієрархічних відношеннях.

Реалізація лексеми в мовленні – це лексико-семантичний варіант – двобічний мовний знак, що поєднує звучання і змістове наповнення та зберігає слово незмінним у межах притаманних йому парадигматичних і синтагматичних зв'язків.

Семема – лексико-семантичний варіант у мовленні або змістовий аналог, семантична функція словоформ. Семема або лексико-семантичний варіант формується внаслідок взаємодії елементів мовної якості та елементів позамовного характеру і не є лише одиницею семантичної природи, а представляє слово як лексико-граматичну одиницю, яка узагальнює мисленнєвий зв'язок із поняттям та референтом [97, с. 89]. Семемі мають комунікативний, соціальний характер. У словниках вони подаються як окремі значення багатозначних слів.

Ознаками лексико-семантичних варіантів є: спосіб номінації (пряма і переносна семема, переносне значення має обмежені можливості породження нових значень); референційна самодостатність (семема є або референційно самодостатньою, або потребує підтримки контексту чи ситуації); частотність; наповнення словотворчих і формотворчих парадигм; синтаксична валентність; обмеження сполучуваності тощо [97, с. 90].

Найефективнішим методом розгляду семантичної структури є компонентний (семний) аналіз, під час якого значення слова розкладається на його складники. У семасіології вони отримали різні назви: диференційний елемент (Ф. де Соссюр), сема (Б. Потье, А. Греймас), аloseма (У. Гудинаф), семантичний множник (Ю. Апресян, Ю. Караулов), семантичний примітив (А. Вежбицька), семантична ознака (Ф. Лаусбері), семантичний маркер (Д. Болінджер, Дж. Кац і Дж. Фодор), семантичний компонент (Дж. Лайонз), фігура плану змісту (Л. Єльмслев), диференційна ознака (І. Арнольд), компонент значення (Н. Долгіх), ноема (Г. Мейер).

Серед усієї представленої термінологічної палітри найуживанішим терміном виявилася «сема». Термін «сема» запропонував Б. Потье у 1974 р. Сема – це елементарний смисловий елемент значення, найменша розрізнявальна риса, об'єктивно притаманна денотату [104]. Кожна сема відображає у свідомості носіїв мови диференційні ознаки, властиві денотату або привласнені щодо нього мовним середовищем, що є об'єктивними для кожного мовця.

Семасіологи розрізняють такі види сем: *класеми* (категоріальні семи) – найбільш узагальнені за змістом семи, які мають частиномовні ознаки; *архісеми* – семи, спільні для певного лексико-тематичного поля чи тематичної групи; *диференційні семи* – семи, за якими розрізняють значення певного слова від семантики слів того самого класу; *інтегральні семи* – семи, спільні для двох чи більше значень; *потенційні (ймовірнісні, okazionalnі)* – семи, які не характеризують предмет чи взагалі поняття, позначене аналізованим словом, а можуть виявлятися в певних ситуаціях; *градуальні семи* – семи, які не становлять якоїсь нової ознаки, а лише ступінь вияву, інтенсивність тієї самої ознаки, що є і в інших близьких за значенням словах.

Семна класифікація розширюється. Деякі лінгвісти виокремлюють *граматичні, лексико-граматичні, експліцитні й імпліцитні семи; яскраві, словотвірні, обов'язкові і факультативні семи*. Щодо конотата розмежовують *логіко-предметні й емотивні семи або конотеми; обов'язкові і*

змінні семи; специфіковані, що вказують на стилістичні, регіональні, соціальні особливості вживання слова, проте дискусійним питанням залишається те, як розглядати семний набір слів-полісемантів: окремо щодо кожного з варіантів значення чи в системі або ієрархії сем, зумовлених похідністю семеми [97, с. 93].

Водночас, більшість дослідників, від самого початку, тобто від концепції М. Бреаля «закон збільшення значень» (*multiplication des sens*), стверджують, що слово, набуваючи нових значень, породжує нові одиниці, при цьому «жодне значення не зникає» і містить такі семантичні процеси, як спеціалізація, іррадіація, розподіл, звуження, розширення значень [132, с. 98]. Однак сучасний діахронічний аналіз показує, що слова можуть набувати нових значень, втративши при цьому семантику вихідного.

5. Оскільки слова за значенням об'єднуються у певні групи, однією із найактуальніших проблем лексичної семантики є *проблема структури лексико-семантичного поля*. Відкриття понятійного поля вважається основною новацією ХХ століття. Структура лексико-семантичного поля складається з ядра (представлене родовою семою-компонентом, навколо якого розгортається поле; характерними ознаками ядра є безознаковість, нейтральність, висока частота вживання), центру (одиниці центру поля мають інтегральне, спільне з ядром і між собою значення), периферії (найвіддаленіші за своїм значенням від ядра одиниці; периферійні слова характеризуються найменшою частотністю, вони деталізують та конкретизують основне значення поля; периферійні елементи також перебувають у зв'язку з іншими семантичними полями, утворюючи при цьому лексико-семантичну цілісність мовної системи).

Енантіолексеми теж мають складну семантичну структуру, тому актуальним є вивчення специфіки лексико-семантичного поля енантіолексем, з'ясування смислового наповнення структур лексичних одиниць з енантіосемічним компонентом, уживаних у французькій мові та мовленні. Польовий підхід до вивчення лексики з енантіосемічним компонентом є

одним із важливих принципів систематизації мовленнєвих явищ, що сприяє виявленню взаємозв'язку, взаємозалежності та структурної організації мовних одиниць. Такий аспект аналізу уможлиблює виявлення значеннєвих планів енантіолексем та дає змогу простежити контекстуальну реалізацію їхніх семантичних зв'язків і модифікацій.

б. Французька мова є динамічною, постійно розвивається, удосконалюється, збагачується новими лексичними одиницями. Одним зі шляхів поповнення словникового запасу французької мови є семантичний розвиток лексичного значення слів французької мови (наявні в мові одиниці можуть набувати нових значень), що свідчить про рівень розвитку суспільства. *Семантична еволюція слів* – одне з актуальних питань сучасної лінгвістики, яка вивчає семантичну еволюцію слова не на рівні окремого слова, а ширше – в синтагматичному та парадигматичному аспектах, тобто лексична одиниця досліджується або як одиниця контексту (синтагматичний аспект) або як частина семантичного поля (парадигматичний аспект).

Синтагматичний аспект (функціональний напрям) передбачає вивчення значення слова в мовленні, у процесі спілкування. Парадигматичний аспект розглядає значення слова як знак мови, який не залежить від контексту. Функціональне дослідження ґрунтується на застосуванні синхронного методу, що складається з вивчення функціональної своєрідності слова в системі значень певного слова та гомогенних із ним основ, а традиційне вивчення – на діахронному методі, тобто відновлення шляху в часі, який робить кожен елемент мови. Діахронічний (історичний) підхід допомагає простежити мотивованість історичного значення слова попереднім йому номінативним значенням. Історичний розвиток слова відображає весь багатогранний комплекс утворення первинного та похідних значень із розглядом внутрішніх (системних) відношень у слові.

Пояснення змін значення слова тотожне встановленню етимології нового слова, яке формально ідентичне попередньому, тож, необхідно відновити увесь процес динаміки його семантики.

Таким чином, синхронія й діакронія – це взаємодоповнюючі та взаємозбагачувальні процеси, необхідні у вивченні смислового розвитку слова. І лише в комплексному дослідженні, тобто при діасинхронічному вивченні, можливе досягнення розкриття процесу семантичного становлення слова. Стосовно енантіосемії теж одразу можна зазначити існування її на сучасному етапі чи становлення протягом століть, чи ще один важливий момент – перехід від латини, про що будемо говорити у відповідних розділах.

Здебільшого актуалізація потенційних можливостей мовної одиниці відбувається лише в умовах контексту. Залежно від настанови мовця актуалізуються різні компоненти змісту лексем – як денотативні, так і конотативні [151; 153], й часто навіть із протилежним змістом, що і може призвести до формування енантіолексеми [152], наприклад: денотативним значенням *maison* є будівля, споруда, призначена для житла, загалом лексема має нейтральне значення: «*Comme la maison est à l'angle de deux rues il y a sur deux côtés des fenêtres à petits carreaux, arrondies en haut*» [217, с. 109], однак у контексті актуалізуються конотативні значення, як позитивні: «*Ça ne faisait pas le poids évidemment avec la belle maison de Clamart, le jardin, la drogue qui fait rêver, l'amour*» [217, с. 33], так і негативні: *Charlotte m'a dit, à propos de la maison: «Ici c'est une maison de passe»* [217, с. 19].

Слід зазначити, що слова в процесі історичного розвитку мов набувають нових значень. Так виникає більша частина смислових сторін, які закріплюються у свідомості народу. Так, наприклад, актуальними значеннями дієслова *rêver* є: 1) бачити сон (снитися); 2) мріяти, фантазувати; застарілим значенням є: 1) марити, нести нісенітниці [214]. Як бачимо, актуальне значення має позитивний сигнал, а застаріле – негативний.

Дослідження семантичного розвитку слова веде до простежування модифікації значень того чи іншого слова із встановленням його первинного, вихідного значення. І як свідчить аналіз, здебільшого спостерігається шлях від позитивного до негативного.

Незважаючи на чималу кількість праць у галузі семантики, її основними проблемами й досі залишаються: слово як знакова мовна одиниця; проблема співвідношення значення і смислу слова; типологія значення; визначення семантичної структури слова та лексико-семантичного варіанта; структура лексико-семантичного поля; семантична еволюція слів. У дослідженнях усіх цих аспектів, енантіосемія, як правило, і не згадується. Саме це й зумовило потребу провести спеціальне дослідження цього унікального мовного явища.

1.2 Проблеми визначення полісемії в лінгвістиці

Проблема полісемії не є новою, проте в ХХІ столітті вона стала центром семантичних досліджень та набуває, можна сказати, дедалі більшої актуальності. Полісемія виявляє себе як природний феномен в усіх мовах та виступає одним із найважливіших способів для розширення й оновлення лексики мови, зокрема французької. Проблему природи слів, зокрема щодо семантичних варіацій, уперше окреслили античні мислителі. Суперечки давньогрецьких учених відображені у творі філософа Платона (діалог «Кратіл, або про правильність імен») у формі діалогу між Кратілом, який обстоює тезу про природний характер назв, і Гермогеном, який наполягає на тому, що назви встановлюються законом. Сам Платон не підтримує жодної із цих думок, а лише резюмує: важливим є не протиставлення, а визнання, що в мові панує глибока внутрішня цілеспрямованість, а не невмотивована примха. Згідно з Платоном «імена» не є адекватним засобом пізнання світу речей, основу якого утворює світ ідей. Останній розпадається на різноманітні складові одразу, як тільки стає об'єктом осягнення за допомогою мови, і ці частини вже неможливо поєднати у єдине ціле. Оскільки в імені розкривається природа речі, відкритими залишаються питання щодо потенціалу одних лексем реалізовувати багатозначність, інших – називати ті самі речі по-різному, або ж,

навпаки, збігаючись у фонетичній формі, передавати різні значення тощо. З огляду на зазначене, семантична структура полісемантів постає однією зі складних та актуальних проблем семасіології.

У сучасній лінгвістиці існують різні підходи до визначення полісемії, її типів та джерел походження. До означеної проблеми зверталися як зарубіжні, так і вітчизняні мовознавці, зокрема Х. Буссман, В. Гладка, А. Грищенко, А. Залізник, В. Левицький [52], С. Кійко [44], М. Кочерган [50; 51], О. Огуй [81], І. Ольшанський, Л. Пелепейченко, К. Петрова, В. Сімонок [99], І. Смущинська [104], С. Соколовська, Л. Лисиченко [55] й інші.

Вважається, що теорія полісемії виникла у 1987 р. після того, як М. Бреаль увів у мовознавчий обіг терміни «полісемія» та «моносемія», і саме завдяки йому почалось поглиблене вивчення полісемії та закономірностей семантичних відношень між мовними одиницями [132, с. 285].

Зазвичай дослідники протиставляють полісемію моносемії: моносемія (від грец. *monos* «один» і *sema* «знак») – це наявність у мовній одиниці одного значення, полісемія (від грец. *polysemos* «багатозначний») – наявність різних лексичних значень у одного й того ж слова відповідно до різних контекстів [50, с. 194].

Однак не всі мовознавці визнають існування полісемії. Основні підходи лінгвістів щодо визначення полісемії можна поділити на два напрями:

1) заперечення існування багатозначності слів: кожне нове значення слід вважати омонімом, наприклад, за О. Потебнею, «багатозначність – поняття хибне: де два значення, там і два слова» [50];

2) визнання полісемії як реального мовного явища, тобто відбувається спроба об'єднати єдиним загальним визначенням всі значення полісемантичного слова (В. Виноградов, А. Грищенко, Л. Лисиченко, В. Русанівський, І. Смущинська, А. Уфимцева, Д. Шмельов) [99, с. 96].

Проблема полісемії виникає, якщо відокремлювати мову як систему й мову як мовлення, якщо визнавати в кожній конкретній мові лексичну

систему номінацій (суму слів і виразів) та реальне функціонування слів у мовленні. Але реальність мовного вжитку показує, що не все так просто. Як правило, полісемічна одиниця стає моносемічною в контексті, однак сучасний медійний контекст, художня література свідчать, що полісемічна одиниця навіть у контексті може мати не одне значення.

У процесі дослідження полісемії мовознавці, як правило, розглядають два її аспекти: 1) визначення її природи й місця в мовній системі; 2) характер семантичних змін у багатозначному слові [99, с. 96].

Значення багатозначного слова створюють певну структуру, елементи якої по-різному залежать один від одного і по-різному пов'язані між собою. Для визначення семантичної структури слова слід виявити всі значення слова (лексико-семантичні варіанти); з'ясувати відмінні риси, за якими ці значення протиставляються; розглянути порядок внутрішнього зв'язку і підпорядкування лексико-семантичних варіантів та визначити, якими мовними засобами здійснюється внутрішньослівне розмежування семантики слова [51, с. 270].

Французька мова тяжіє до внутрішньої мобільності лексики, що активізує явище полісемії, внаслідок чого відбуваються семантичні зміни. Сьогодні полісемія охоплює широкий пласт французької лексики, тому її можна вважати характерною особливістю.

Обидва зазначені вище принципи щодо значення слова виходять із того що, як зазначав С. Карцевський (1929), полісемія є наслідком асиметричності мовного знака, в якій немає повної симетрії між планом змісту і планом вираження: не кожній одиниці смислу відповідає окрема одиниця мови – слово. Таким чином, одне слово може мати кілька пов'язаних між собою значень, тобто бути багатозначним [99, с. 97]. Тому, в теорії С. Карцевського, це не є недолік мови, а один зі шляхів її розвитку.

Структура багатозначного слова – це характеристика значень за їх місцем у семантичній структурі. Деякі мовознавці вважають її «польовою» з чітко вираженим центром і близькою та далекою периферією. М. Кочерган

підтримує такий підхід, однак інші дослідники вважають, що застосування польового підходу до полісемантичної структури не дуже прижилося [51, с. 272-173].

Український лінгвіст В. Левицький ділить значення полісеманта на головні та вторинні й пропонує диференціацію ієрархії полісемантів на функціонально-семантичну та дериваційно-семантичну: перша визначається більшим навантаженням головного лексико-семантичного варіанта за обсягом та функціональною значущістю, друга – прямою похідністю вторинних полісемантів від головного [52]. Проте не всі лінгвісти визнають положення про наявність у значенні слова головного полісеманта (Ю. Апресян, С. Кацнельсон, П. Соболева, В. Перебийніс та ін.), адже лексико-семантичні варіанти можуть бути пов'язані один з одним більш складним способом або не пов'язаними взагалі (у випадку ономасіологічно зумовленої полісемії, яку розглядають як наявність у слові денотативно розбіжних значень, не пов'язаних одне з одним семантично, а лише на підставі спільності значення мотиватора) [97].

Багато лінгвістів підкреслюють полісемантичний характер французького слова, хоча, за деякими статистичними даними, кількість моносемічних лексичних одиниць у французькому словнику становить приблизно 45 % узуальної лексики [104, с. 101; 123; 160]. Полісемія особливо розвинена серед дієслів основної узуальної лексики. Найбільш загальними та абстрактними серед французьких дієслів є дієслова: *faire*, *prendre*, *mettre*, *aller*.

Як зазначалося вище, значення полісемічного слова реалізується в контексті, зокрема ситуативному. Так, дієслово *aller* «йти» у прямому значенні вимагає поширювача – обставину місця (*aller chez le médecin* – йти до лікаря), у значенні «працювати», «функціонувати» – обставину способу дії (*cette montre va bien* – годинник іде точно), у значенні «личити» – додаток у давальному відмінку (*ce chapeau lui va*) [50, с. 197-198].

Отже, основними відмінностями між полісемічними та моносемічними лексичними одиницями є: 1) полісеми – найуживаніші слова (*faire, tête, main*); найчастіше односкладові, рідше багатоскладові слова; активно утворюють аналітичні лексичні одиниці (*avoir honte, prendre froid*); непохідні й немотивовані; малоінформативні та залежать від контексту; 2) моносеми або однозначні слова – одиниці французького утворення або запозичені з інших мов: *magazine, périmer*; новоутворені слова (XVI-XXI ст.); найчастіше морфологічно мотивовані (*militariser, perfectionner*); багатоскладові (*longévité, patalisation*); відносяться до обмеженої сфери використання, до термінології (*phonétique, actualisation*); семантично самостійні (не залежать від контексту) [104, с. 101].

Дослідивши підходи лінгвістів щодо визначення полісемії, можна виокремити її риси:

- 1) полісемія – це мовна універсалія, яка позначає різні предмети і явища дійсності й виконує відображальну та узагальнювальну здатність мислення і мови й характерна для будь-якої мови;
- 2) полісемія – результат дії закону економії;
- 3) полісемія зумовлена асиметрією мовного знака: одне означуване може стосуватися двох означуваних;
- 4) полісемічні значення повинні мати одне спільне семантичне ядро;
- 5) значення полісемантичних слів створюють понятійні сфери, інакше кажучи семантичні поля, складники яких пов'язані загальною основою;
- 6) значення полісемантичних слів у мовленні контекстуальне;
- 7) семантична єдність, яка існує між значенням одного й того самого слова та складається на базі загальних семантичних асоціацій (метафоричних, метонімічних, синекдохічних та інших переносів), однак часто вона вже не є очевидною, зв'язок втрачений. Отже, семантичну структуру багатозначного слова утворюють змістові зв'язки слова.

Очевидно, що між лексико-семантичними варіантами існують зв'язки. Мовознавці розрізняють імплікаційні (метонімічні), класифікаційні (родо-

видові) і симілятивні (метафоричні) зв'язки, виокремлюють епідигматичні (мотиваційні), парадигматичні (опозиційні, таксономічні й ін.) і дифузні (включення, перетину, поєднання) відношення між значеннями слова тощо.

Необхідно розглянути основні типи полісемії в багатозначному слові: радіальну, ланцюжкову й радіально-ланцюжкову [50].

При *радіальній полісемії* похідні (непрямі) значення походять від одного основного (прямого). Наприклад: слово *table* має такі значення: 1) 'surface plane dressée à une hauteur convenable pour recevoir tout ce qui est nécessaire aux repas'; 2) 'la nourriture servie à table'; 3) 'meuble formé d'une surface plane supportée par des pieds, et servant à d'autres usages que les repas'; 4) 'objet mobilier d'usage domestique comprenant, outre un support plat, différentes parties (tiroirs, coffre, tablettes) et pouvant constituer un meuble fermé'; 5) 'table d'orientation: table circulaire de pierre, sur laquelle sont figurés les directions des points cardinaux visibles du lieu où elle se trouve' [213]. Друге, третє, четверте і п'яте значення є похідними від першого.

При *ланцюжковій полісемії* кожне наступне значення є похідним від попереднього. Наприклад: прикметник *mûr*, має значення: 1) 'qui a atteint son plein développement, en parlant d'un fruit, d'une graine'; 2) 'qui a atteint le développement nécessaire à sa réalisation, à sa manifestation'; 3) перен. 'qui a atteint tout son développement, montre la réflexion, de la sagesse'. Тут друге значення мотивоване першим, а третє – другим [213].

При *радіально-ланцюжковій полісемії* відбувається поєднання двох названих вище типів, тобто паралельна підпорядкованість та послідовна залежність. Наприклад: слово *grain* має значення: 1) 'fruit comestible des graminées'; 2) 'les grains récoltés des céréales'; 3) 'grain destiné à la semence'; 4) 'fruit, graine ou toute autre partie menue et arrondie de certaines plantes'; 5) 'petite chose arrondie, rappelant un grain'; 5) *перен.* 'très petite quantité' [213]. Радіально-ланцюжкові структури мають дуже широку варіативність.

Реальність мови свідчить про складні шляхи появи нового значення у полісемічного слова. У більшості випадків слово отримує нове значення

через метафору, метонімію, синекдоху. Однак І. Смущинська виокремлює й енантіосемію, як варіант полісемії й розглядає її як поляризацію значень у межах однієї мовної одиниці [105, с. 444].

Проведений аналіз підтверджує, що полісемія – є здатністю слів до семантичних модифікацій, до зміни значення залежно від контексту. Вона дає змогу виокремити в багатозначних словах основні (первинні) значення, які мінімально залежать від контексту, й неосновні (вторинні), які визначені контекстом. Слово виникає з одним значенням, основним, яке є прямим, адже прямо називає позначуваний предмет. Безсумнівно, джерело багатозначності слів у їх прямому і переносних значеннях, які реалізуються в метафорі, метонімії, синекдосі, енантіосемії. Отже, можемо констатувати, що значення полісемантичних слів є потужними засобами виразності, образності, емоційності французької мови.

1.3 Енантіосемія як особливий вид полісемії: етапи аналізу

Внутрішні протилежності притаманні кожному предмету і явищу матеріального світу. Характер взаємодії цих протилежностей зводиться до того, що вони одночасно перебувають у певній цілісності та взаємодії, але при цьому ведуть між собою боротьбу і взаємовиключають одна одну. Наприклад, в атомі існують позитивно й негативно заряджені частинки; в живій природі – процеси асиміляції та дисиміляції, спадковість і мінливість, збудження й гальмування; у мові – співіснування двох протилежних значень у межах семантики одного слова, або енантіосемія.

Одним із типів взаємодії між різними фактами об'єктивної дійсності, зокрема в системі мови, є відношення протилежності. Поняття протилежності відображає загальний закон пізнання, суть якого полягає в розподілі єдиного на взаємовиключні протилежності та встановлення відношень між ними.

В історії різних культур та цивілізацій здавна існували концепції, в яких визнавалася боротьба протилежностей, але трактувалася в необхідній дуальності буття, взаємної рівноваги, балансу протилежних сил, зокрема, це було характерно для міфологічної свідомості та для тісно пов'язаних із нею філософських систем, що має вираження в омонімічній диспозиції. Основні полярності, так звані бінарні опозиції (*день – ніч, добро – зло*), були для міфологічної свідомості принципами вселенської гармонії, циклами порушення і відновлення рівноваги між полярностями.

Амбівалентність ґрунтується на неоднозначному ставленні людини до навколишньої дійсності, що проявляється в суперечливості системи, її цінностей. Феномен амбівалентності реалізується і в наділенні одного персонажа парою дуальних якостей, що пов'язано з тотожністю протилежностей. Властивості, які зазвичай виступають як контрастні та взаємовиключні, можуть ототожнюватись у єдиному амбівалентному образі.

Доцільно зазначити, що давньогрецький філософ Геракліт (VI ст. до н. е.) – один із перших філософів, хто заговорив про єдність протилежностей: одна протилежність виявляє цінність іншої, а суперечливість зближує їх. Постійне протистояння і співіснування живого й мертвого, великого та малого відображають дуальну природу загальнолюдської картини світу.

Про взаємодію протилежностей говорив і давньокитайський філософ Лао-Цзи (VI-V ст. до н. е.), який зазначав, що усе суще містить у собі темне і світле начала (*інь і ян*), які протистоячи одне одному, породжують гармонію, а з неї з'являється єдине тіло. Для вчення Лао-Цзи характерне непротиставлення понять, явищ і предметів. Усе перебуває у своєрідному колообігу – одне є закономірним наслідком іншого. Буття й небуття, перебуваючи в діалектичному взаємозв'язку, є основою всього суцього: високого (небо) і низького (земля), діяння й бездіяльності, важкого та легкого, довгого та короткого. Усе відбувається в гармонії, все йде одне за одним.

Зауважимо, що закон протилежності діє і в системі мови, тобто відношення протилежності пронизують усю парадигму мови. Вони є проявом природної схильності людського розуму: «це один із проявів тієї відносності, який визначає і обмежує всю діяльність розуму» [126, с. 139]. Ще з давніх часів відомо висловлювання Цицерона «*tollendum esse Octavium*», що може означати «слід підвищити Октавія» чи «слід звільнити Октавія».

У мові відношення протилежності пов'язані з одиницями різних рівнів мови (фонетичного, лексичного, граматичного), але провідна роль належить протиставленням, що виражаються лексичними одиницями. Слід зазначити, що категорія протилежності є ключовою для явища енантіосемії.

Як було зазначено вище, в кожного об'єкта чи явища в світі є протилежні властивості або сторони, які одночасно перебувають у стані взаємодії та конфронтації, що в результаті призводить до суперечності. Кожна суперечність потребує вирішення, що веде до зміни та розвитку сторін цього протистояння. Взаємозв'язок і боротьба протилежних сил, сторін та властивостей є джерелом розвитку всіх об'єктів світу. У мові цей принцип реалізується завдяки явищу енантіосемії.

Тотожність і заперечення можна назвати основоположними в лінгвістичній науці, адже, як зазначив ще Ф. де Соссюр, «весь лінгвістичний матеріал ґрунтується винятково на тотожностях і відмінностях» [173, с. 141]. Як результат, у мові виникають протилежні поняття (значення) і набуває сили закон семантичної поляризації.

Мова, тобто лексична система, невпинно змінюється. Одні слова зникають із мови, інші – з'являються. Зміни в лексиці спричинені позамовними (зміни в навколишньому світі) й внутрішньомовними чинниками (зміни словникового складу через тяжіння до економії, уніфікації, системності мовних засобів, модифікації номінацій із різними мотивацією, походженням, завданнями експресивно-емоційної та стилістичної виразності). Відповідно, науковці розрізняють такі зміни в лексико-

семантичній системі: зникнення слів (архаїзми); зникнення значень слів (історизми); поява нових слів (неологізми); поява нових значень слів.

Отже, у процесі еволюції мовної системи постійно відбуваються семантичні модифікації слів, що, за умов змін емоційно-оцінного навантаження, можуть спричиняти появу так званої «внутрішньослівної антонімії», або «енантиосемії» – розвитку в семантичній структурі однієї мовної одиниці протилежного значення.

Енантіосемія – лексико-семантичне явище, коли одна полісемантична лексема має структурно протилежні семи. Вона реалізується в процесі мовлення на основі протиставлення, протилежності в межах різних сем, семем, однак обов'язково повинна бути одна спільна сема, що свідчить про полісемію слова, як от: *aucup* – 1) ніхто, ніщо; 2) хтось, будь-який, кожен.

Насамперед слід зазначити, що вперше це явище описав у слов'янській філології В. Шерцль у 1883 р. у праці «Про слова з протилежними значеннями (або про так звану енантіосемію)» [121].

У західній лінгвістиці поняття «енантіосемія» вперше дослідив німецький мовознавець К. Абель, який у своїй книзі «Протилежні значення праслів» (1884) [122] описав протилежні значення деяких слів на матеріалі давньоєгипетської мови. К. Абель намагався пояснити, як єгиптяни досягали однозначності висловлювання зі словами, що мали енантіосемічну семантику. Цікавим прикладом є єгипетська лексема «ken» («сильний» та «слабкий»). Учений дійшов висновку, що в розмовному мовленні єгиптяни уточнювали значення слова жестами, а на письмі значення уточнювалося особливостями єгипетської писемності, де знаки, що позначають звуки, супроводжувалися пояснювальними детермінативами. Для цієї лексеми детермінативами були: людина з палкою, яка стояла («сильна»), та людина, яка сиділа («слабка»). Цей же метод використовувався і для пояснення значення інших слів. Із часом енантіосемія поступово руйнувалася, в мові відбувався розподіл одного слова на слова через дві різні фонетичні модифікації [122, с. 12-13].

Під впливом праці К. Абеля енантіосемією зацікавився засновник психоаналізу З. Фрейд, який зазначав, що поляризація семантичних значень у межах однієї мовної одиниці є результатом існування «психічної» амбівалентності, тобто протилежних бажань у людини [105, с. 441].

Праці К. Абеля та З. Фрейда розкритикував Є. Бенвеніст. Лінгвіст стверджував, що факти жодним чином не підтверджують етимологічні роздуми К. Абеля, які спокусили З. Фрейда [129]. Однак, ідеї З. Фрейда про прояв первинної мови у сновидіннях, пізніше, на основі арабської мови, розвинув Самі-Алі [172, с. 184-186].

Відповідно до проведеного аналізу досліджень з'ясовано, що проблема актуальна, доцільна, цікава, що підтверджує насамперед плюралізм еквівалентів цього терміна. Встановлено, що у французькому та українському мовознавстві ужився термін *енантіосемія* (В. Шерцль, 1883), незважаючи на те, що західна філологія надає перевагу іншим термінам: *енантіонімія*, *антилогія*. Слова з протилежними значеннями відомі як *протисмисл* (К. Абель, 1884), *автоантоніми*, *контроніми*, *антагоніми*, *енантіодроми*, *самоантоніми*, *опоніми*, *енантіоніми*, *енантоніми*, *слова-януси* (англ. *Janus words* – на честь давньоримського дволикого бога Януса, покровителя початку та кінця усякої діяльності, якого зображували з двома обличчями: одне дивиться в минуле, а інше – в майбутнє). У лінгвістиці активно вживаються різні номінації для позначення енантіосемії, зокрема: *семантична полярність*; *внутрішня /внутрішньослівна / внутрішньолексемна антонімія*; *антифразис / антифраза*; *омоантонімія / омонімічна антонімія / схрещення омонімії та антонімії*; *своєрідний вид полісемії*; *омоантонімія*; *антонімічна омонімія*; *особливий вид полісемії*; *антонімосемія*; *антисемія*; *автоантонімія*; *контронімія*; *автоконверсія*; *конверсивна енантіосемія*; *особливий тип конверсії*; *внутрішньослівна поляризація*; *енантіодромія*; *антагонім*; *негативна полярність*; *енантіосемізм*; *енантіосем*; *енантіосемічна лексема*; *енантіосемічне слово*; *енантіосемічний фразеологізм*; *енантіосемічна лексична одиниця*; *енантіосемічний елемент*;

внутрішня антонімія; внутрішньослівна антонімія; внутрішньолексемна антонімія; антонімосемія; антисемія. В англомовній літературі, окрім терміна *енантіонім*, уживають ще й *автоантонім*, *контронім*.

У нашій роботі ми використовуємо термін «енантіосемія», оскільки, на нашу думку, він найбільш широко відображає сутність семантичної протилежності, тоді як інші терміни тяжіють до вираження розмитості терміна між різними лінгвістичними категоріями (антонімія, омонімія, полісемія).

Водночас, основними одиницями енантіосемії є *енантіолексема*, *енантіоморфема*, *енантіофразема*, які поєднують у своїй семантиці різний ступінь протилежності.

Зібраний і проаналізований фактичний матеріал дає змогу проілюструвати спостереження, що серед мовознавців і досі немає єдиного погляду на це цікаве явище, що має в мові системний та регулярний характер.

Як свідчать дані проведеної аналітичної роботи, окремі аспекти цієї проблеми в різних лінгвокультурах свого часу вивчало багато науковців: К. Абель [122], О. Бабенко [3], Р. Барт [128], А. Бахрі [125], Л. Безсонова, О. Богданова [6], Н. Бойко [8], О. Бойко [105], Г. Бохас [131], Л. Булаховський, Б. Ганєєв, Я. Гельблу, Д. Гелтофан [140], І. Горєлов, М. Донець [22], В. Дорда [23], Л. Дронова, А. Іваненко [28], В. Іващенко [34; 35; 36; 37; 38], Б. Караман [150], П. Кадіот [135], С. Кійко [45], К. Кисельова [42], А. Клегр [154], Л. Климова, Н. Корлатяну, Е. Косих, Д. Кохен [136], Ж. Ларю-Тондер [159], А. Леретюха [54], П. Лютзайер [162], Р. Маєр, В. Майд [165], Є. МакМахон [164], Т. Ніколаєва, І. Пете, Н. Плющ [86], І. Покровський, В. Пономаренко [88], В. Прохорова, Ю. Романчук, Н. Руда [94], А. Савін-Згардан [174; 175; 176], Н. Сердюк [98], Ю. Скиба [100], І. Смуцинська [102; 103; 104; 105; 178], О. Соколов [107], О. Тараненко [184], Д. Тупик, Т. Федоренко [113], Р. Хогенраад [149], В. Червоножка [116],

В. Шерцль [121], О. Шмельов [177], Ю. Єловська [25], Г. Яцковська й інші, однак і сьогодні вона потребує глибокого прискіпливого аналізу.

Водночас, відкритим залишається питання щодо визначення цього мовного явища, оскільки в лінгвістів немає єдності думок стосовно його трактування. Деякі науковці (Д. Байрон, Ф. Бацевич, Л. Безсонова, Р. Будагов, Б. Ганєєв, Я. Гельблу, А. Грищенко, С. Дубровіна, Л. Климова, В. Кодухов, М. Кочерган, М. Кронгауз, Є. Маркасова, Е. Маркова, Є. Міллер, Л. Новиков, М. Панов, В. Пономаренко, А. Реформатський, І. Ріпка, О. Селіванова, О. Соколов, Ф. Філін, М. Фомина, Е. Ходакова, Н. Чернікова) розглядають енантіосемію як *різновид антонімії*, а саме як «внутрішньослівну антонімію», «внутрішню антонімію», «семантичну (конотативну) внутрішню антонімію», «внутрішньолексемну антонімію», під якою розуміють здатність одного й того ж слова (морфеми) мати два протилежні (антонімічні) значення і виражати два протилежні явища. Поділяючи зазначені погляди щодо суті цього мовного явища, Л. Новиков розглядає енантіосемію як «непродуктивний варіант антонімії», яка знаходить своє вираження в контекстному вживанні, в особливостях лексико-синтаксичних зв'язків слова, в його різних, протилежних значеннях з іншими словами [36]. Ф. Філін, зокрема, уточнює, що «протилежні значення всередині одного і того самого слова є окремим випадком семантичної структури окремого слова» [36 с. 222]. У свою чергу, Є. Міллер зазначає, що енантіосемія є потенційним антонімом [38]. Б. Ганєєв переконливо доводить, що енантіосемія – це наслідок і причина мовних змін, що виявляється тільки на певному етапі полісемантизації слова і тісно пов'язана з проблемою семантичної дифузії слова [113, с. 63].

К. Тараненко у своїх працях уточнює, що «наявність енантіосемії або внутрішньої антонімії не викликає сумнівів, оскільки це явище пояснюється дуалізмом людського мислення, асиметрією мовного знака, а також принципом економії мовних засобів. У її основі лежить дисгармонія між

обмеженими ресурсами лінгвальної системи та нескінченністю смислових утілень» [111, с. 29; 110; 112].

Водночас, М. Бродський проводить розмежування між антонімією та енантіосемією і стверджує, що у внутрішньомовній енантіосемії чітко простежується етимологічна спорідненість двох протилежних значень одного слова. Якщо ж протилежні значення двох слів, які існують на рівні мови або мовлення, мають різні етимологічні корені, то використовується термін «антонімія» [102, с. 197].

Інші вчені (Н. Абрамов, Н. Бобух, В. Виноградов, Г. Острікова, Л. Полюга, Е. Терентєва, Т. Федоренко, М. Шанський) заперечують антонімію всередині слова і кваліфікують це поняття як *різновид омонімії*, що є результатом полярної розбіжності значень всередині слова, тобто ідентичність плану вираження та майже повну дивергенцію плану змісту.

Н. Шанський вважає енантіосемію різновидом омонімії, розглядаючи енантіосемію як окремі лексеми з полярним значенням і тотожною матеріальною оболонкою [105]. Однак, в енантіосемічних одиницях наявні загальні семантичні компоненти, тоді як омоніми – це лексеми, однакові за звучанням і написанням, але не мають загальних елементів у значенні і повністю відрізняються за змістом (*avocat* – адвокат та *avocat* – авокадо).

Л. Безсонова стверджує, що якщо семантика двох слів не зіставляється в плані змісту, тоді йдеться про явище омонімії, коли значення одного слова різні настільки, що стають різними словами, і в цих лексемах зникає єдиний план змісту і, відповідно, антонімічне протиставлення [113, с. 63].

Натомість академік В. Виноградов виділив слова із внутрішньою антонімією в окрему групу слів, назвавши їх *омоантонімами*, проте термін не набув широкого вжитку. Вчений досліджував омоніми і зазначав, що одне й те саме слово, проходячи через різні соціальні кола, набуває різних значень у фразеологічних параметрах та експресивного забарвлення, семантичні різновиди цього слова сприймаються як омоніми [102].

Дослідники зазначають, що категорія енантіосемії має певну подібність до омонімії у вигляді однооформленості з багатозначністю як співвідношенням одного плану вираження двом планам змісту та з антонімією в наявності спільної ознаки – протилежних значень [105].

Як *схрещення полісемії та омонімії* енантіосемію розглядає В. Прохорова, яка зазначає, що енантіосемія – частковий випадок омонімії, коли протилежні значення формуються в багатозначних словах або утворені від багатозначних коренів [113, с. 62].

Як *прояв полісемії* енантіосемію розглядають Ф. Бацевич, Л. Безсонова, Р. Будагов, П. Грищенко, Б. Караман, А. Клерг, А. Коскела, Т. Космеда, В. Кравцова, А. Ларін, В. Любкін, Р. Майер, І. Мельчук, М. Мерфі, Е. Міллер, І. Пете, Н. Саліхова, Ю. Скиба, О. Смірнова, І. Смущинська, О. Соколов, Т. Федоренко, Ф. Філін, Р. Хогенраад, В. Шерцль, І. Якунченкова, Г. Яцковська та більшість французьких дослідників, оскільки протилежні значення розвиваються всередині одного слова (абсолютний збіг форм) на основі певних смислових зв'язків, які є наслідком розвитку первісного значення цього слова. Також обидві категорії (енантіосемія та полісемія) існують у межах однієї мовної одиниці, і значення слів виявляється тільки в контексті. Підкреслимо, що не всі полісемічні лексеми є енантіосемічними, наприклад: ім. *iris* має такі значення: 1) райдужна оболонка ока; 2) веселка; 3) ірис, півники; 4) діафрагма; 5) ірисова есенція; тоді як ім. *breuvage* має значення: 1) лікувальний напій; 2) отрута [180]. Звернімо увагу на те, що обидва іменники є полісемічними, однак тільки ім. *breuvage* має протилежні значення, і, як правило, потрібне значення виявляється в контексті. Як бачимо, багатозначні слова поєднують у межах однієї лексеми два або більше значення, але при цьому вони не виражають полярність, що притаманно енантіосемії.

І. Пете покликається на те, що слова з протилежними значеннями в семантичній структурі не можна розглядати як антоніми, бо антоніми позначають полярність понять, тоді як слова з протилежними значеннями –

полярність несуттєвих ознак у значенні; протилежний смисл часто з'являється в результаті експресивності; вияв протилежних значень залежить від контексту, обставин, за яких відбувається дія [102].

В. Іващенко вказує на те, що між значеннями омонімічного слова, як правило, не спостерігається семантичного зв'язку, тоді як при енантіосемії різні значення містять у собі спільний набір семантичних ознак, протиставлених за однією з них, що фіксується й при багатозначності [37].

В. Іващенко, Т. Федоренко зазначають: «енантіосемія як мовне явище – це поляризація (сем, семем, конотем) у межах полісемії мовного знака (слова, морфеми, фразеологізму, стійкої сполуки, речення, тексту)»; енантіосемія як мовленнєве явище – «це амбівалентність у просодичному оформленні мовного знака та комунікативно-прагматичних настановах мовця» [38, с. 60]. Т. Федоренко також наголошує на тому, що «енантіосемі – це розвинені в процесі найвищого абстрагування людського мислення інформаційно стиснені мовні одиниці, рівнозначні двом-трьом попередньо сформованим одиницям» [113, с. 63].

А. Коскела, М. Мерфі зазначають, що полісемія присутня в різних семантично-прагматичних процесах, завдяки яким значення слова розширюється, або спостерігається зсув значення, і лексична одиниця набуває кількох різних значень [156, с. 742].

Зауважимо, що Г. Мансурова пов'язує енантіосемію з контекстом й розглядає її як наявність значень у слова, які можна розглядати як протилежні, як потенційний компонент значення, що виявляється в тих чи інших контекстах [113].

Ю. Скиба конкретизує, що енантіосемія – це особливий вид полісемії, при якому змінюється лише структурне значення слова за умови обов'язкового збереження етимологічного значення «внутрішньої форми слова» [100, с. 168]. Таким чином, дослідник підкреслює спільність походження енантіосемічних одиниць.

Ототожнення енантіосемії з полісемією не позбавлене підстави ще й тому, що обидві категорії існують у межах однієї мовної одиниці, на відміну від омонімії та антонімії, де опозиція завжди складається як мінімум із двох слів. Із цим пов'язано й те, що енантіосемія так само, як і полісемія, виявляється лише в контексті. Неправильно підібраний або неповний контекст може призвести до двозначності та нерозуміння.

Як *маргінальний феномен* енантіосемію розглядають В. Іванова, Л. Климова, О. Шмельов та ін., оскільки науковці не вбачають в енантіосемії ознак належності до будь-якої зі згаданих вище лексико-семантичних категорій. Л. Климова розглядає енантіосемію як одне із закономірних явищ розвитку семантичної структури мови, яке є результатом процесу збагачення лексики мови [105]. Таке трактування суті енантіосемії цілком доречно, оскільки, як відомо, можливості пам'яті людини вельми обмежені, і якби лексична система мови збагачувалася винятково за рахунок створення для кожного нового значення нових термінів, оформлених в окремі звукові комплекси, було б неможливо опанувати таку велику кількість словникових одиниць.

Дослідники розглядають енантіосемію як окрему лексико-семантичну категорію, яка має деякі спільні ознаки з омонімією, антонімією і полісемією, однак суттєво відрізняється від них [105]. Е. Донець розглядає енантіосемію і в межах синонімії та зазначає, що енантіосемія є явищем мови й мовлення [22, с. 17-19].

Енантіосемію як *семантичну поляризацію сем* (антисемність) розглядають Л. Безсонова, Д. Розенталь, О. Соколов, О. Тараненко. Так, О. Соколов зазначає, що поляризація в межах одного слова має прихований характер та лише опосередковано передається за допомогою формальних засобів мови. Вчений зауважує, що енантіосемічними можуть бути поляризовані значення дієслівних префіксів, зокрема дієслова з префіксом **за-** [107, с. 92].

Як *підвид конверсії* енантіосемію розглядають В. Іващенко, О. Соколов, О. Тараненко, Т. Федоренко, В. Червоножка.

О. Соколов розглядає енантіосемію як *різновид семантичної конверсії* внутрішньолексемних конверсивних семантичних відношень й зазначає: «мова йтиме про такі протиставлення, що можуть мати як антонімічний характер (у вузькому розумінні), так і характер протилежності окремих сем, які виявляються в межах певної лексеми і є однією з диференційних ознак лексико-семантичних варіантів. Ці семантичні протичлени можна оцінювати, мабуть, як особливий тип конверсії» [107, с. 90].

О. Тараненко розглядає *конверсивну* енантіосемію як «зміну перспективи мовного подання позамовної ситуації на протилежну, зображення однієї ситуації поперемінно з двох протилежних сторін зі зміною логіко-комунікативних акцентів у її висвітленні» [185, с. 246].

В. Говердовський, А. Ліberman [161] та Д. Нокс [155] розглядають енантіосемію на *рівні конотацій*. Між іншим, В. Говердовський увів термінопоняття «енантіоконотемія» – поєднання в одному слові протилежних за знаком конотем. Дослідник вважає, що енантіосемічними можуть бути також окремі службові морфемі, що містять протилежні різновиди конотацій, зокрема меліоративну та пейоративну. Слід зазначити, що в процесі історичного розвитку слова на семантику накладаються різноманітні, часто суперечливі відтінки, таким чином енантіосемія – результат динаміки конотації та її причина. Водночас, поєднання протилежних за знаком конотацій у лексемі або службовій морфемі засвідчує діяхронно нерівний і діалектично суперечливий шлях розвитку семантики.

Н. Бойко називає поєднання протилежних аксіологічних сем у складі семемі *амбівалентністю* і відокремлює її від енантіосемії як поєднання двох протилежних аксіологічних значень / семем у семантичній структурі лексеми [8, с. 170].

Крім того, існують підходи до енантіосемії як до *фігури мови чи трона*. Так, наприклад, Л. Гельблу вважає, що «енантіосемія є, в основному,

тільки стилістичним засобом, оскільки основна маса енантіосемічних слів не вийшла за межі оказіональних утворень» [105]. Енантіосемію часто вивчають у контексті порівняння та взаємодії з різними фігурами мови, зокрема: 1) з енантіозисом (різновид антитези, що межує з іронією, коли те, що мислиться, є протилежним тому, про що йдеться (А. Ліберман, Р. Бартес)); 2) з іронією (А. Ліберман) [161]; 3) з евфемізмом, коли енантіосемію розглядають як таку, що походить від евфемізму (Д. Нокс) [155]; 4) з антифразисом, що полягає в навмисному, спеціально заданому вживанні мовної одиниці з протилежним значенням або конотацією (О. Тараненко, Д. Нокс) [183].

Як ми вже зазначали, енантіосемія є результатом жартівливої оцінки, іронії. Вона з'являється в межах певного контексту або конкретно взятої ситуації, залежить від внутрішнього світовідчуття людини і її погляду на речі, явища й ситуації, в яких мовні одиниці можуть набувати протилежного значення. Енантіосемія – це спосіб досягнення *іронічного* або *саркастичного* ефектів через інтонацію і водночас енантіосемія – це результат, одержаний, зокрема, з іронічного слововживання.

У свою чергу, ми поділяємо погляди І. Смуцинської і розглядаємо енантіосемію як варіант розвитку полісемії слова, попри те, що протилежність значень породжує ідею спорідненості енантіосемії та антонімії, адже:

1) антоніми не мають однорідної структури: однокореневі та різнокореневі, а енантіолексеми вирізняються саме протилежністю значень як у межах одного слова, так, безсумнівно, й одного кореня;

2) в однокорневих антонімів протилежність виражається стримано, м'яко, для енантіолексем така властивість не характерна;

3) значення є постійним атрибутом антоніма і не потребує додаткового контексту для його встановлення; у випадку енантіосемічних конструкцій саме контекст або оточення слова є вирішальним у виборі одного з двох значень;

4) кількість допустимих антонімів до однієї багатозначної лексеми може бути необмеженою, тобто до кожного відтінку значення може знайтися свій протилежний відповідник, енантіолексема ж, як правило, має подвійний характер: одне значення – одна опозиція;

5) при антонімічній парі сполучуваність з іншими словами – гомогенна, при енантіосемії – гетерогенна;

б) компоненти антонімічної пари завжди належать до однієї частини мови, що наближає енантіосемію до антонімічної категорії, однак трапляються непоодинокі приклади, коли антонімом до однієї лексеми виступає фразеологічний зворот [105, с. 443-444].

Цю думку поділяють і В. Кравцова, Е. Оділов, які вважають неможливим відносити енантіосемію до різновиду антонімії, оскільки інакше не враховується одна із основних категоріальних ознак антонімів – наявність двох планів вираження, тобто протиставлення різних слів, а не вираження протилежних значень одним словом, як це повинно бути при енантіосемії.

Також варто зазначити, що антонімія виражається двома протилежними лексемами і здійснюється, як правило, в ядерних семах, і антонімічні пари слів перебувають на рівній відстані від нульової позначки лексико-семантичної шкали (*bon – mauvais, beau – laid, etc*). Енантіосеми ж не завжди симетричні і протиставляються як за ядерними, так і за периферійними семами в межах однієї лексичної одиниці, наприклад: *handicap* – 1) ‘épreuve sportive où l’inégalité des chances des concurrents est compensée au départ’; 2) *fig.* ‘désavantage, infériorité qu’on doit supporter’[206]. Отже, енантіосемія не належить до антонімії.

Таким чином, основними особливостями енантіосемії є поляризація та кореляція, де протилежні значення мають спільну сему.

І, як зазначила І. Смуцинська «ця “двоїстість” енантіосемії – поляризація з кореляцією – і дає нам змогу розглядати її як підвид полісемії, хоч, безумовно, своєрідний» [105, с. 444]. Обидві категорії існують у межах однієї мовної одиниці, і значення слів виявляються тільки в контексті.

Енантіосемія не є різновидом омонімії, оскільки в енантіосемічних одиницях наявні загальні семантичні компоненти, тоді як омоніми – це лексеми, однакові за звучанням і написанням, але не мають спільних елементів у значенні і повністю відрізняються за змістом. Омонімам також властива «поліфонічність» та відсутність зв'язків між можливими значеннями слова, тоді як головною особливістю енантіолексем є протилежність значень, тобто полярність і логічна зумовленість між можливими значеннями слова.

Явище енантіосемії властиве для багатьох сучасних мов, фіксується тлумачними та фразеологічними словниками, є одним із ефективних виразних засобів мови, тому заслуговує на серйозне і глибоке вивчення. До того ж, енантіолексеми не становлять серйозної проблеми для комунікації, оскільки майже завжди нейтралізуються мовленнєвою ситуацією або контекстом. Лексема *bonjour*, наприклад, може мати значення «вітання»: «*Bonjour, bon jour. Figurez-vous que j'ai oublié votre prénom*» [219, с. 263], а також «прощання»: «*Comme on le dit aux gens qu'on ne doit pas tarder à revoir: «Bonjour et à bientôt, n'est-ce pas?»*» [218]. Зауважимо, що у французькій мові лексема *bonjour* частіше використовується у значенні «добрий день», у значенні «до побачення» – рідше, зокрема в розмовному мовленні.

Слід зазначити, що вчені розрізняють два аспекти енантіосемії: стилістичний та власне семантичний. Стилiстичний аспект енантіосемії, вказує Л. Булаховський [113, с. 62], проявляється в поширених явищах іронії, коли слово з позитивним значенням вживається у протилежному сенсі. Науковець також вважає, що слово може набути протилежного значення за смислом, що властиве йому в постійному, прямому, точному вживанні. Окрім цього, Л. Булаховський відносить до енантіосемії явище історичного розвитку в слові протилежної семантики, який супроводжується втратою старого значення.

Т. Федоренко також зазначає, що енантіосемія може бути представлена як синхронно, так і діахронно, де протилежні значення слова виступають тільки як результат зміни значення слова в процесі історії [113, с. 63].

Таким чином, енантіосемія урізноманітнює мову, відображає її неповторність, культурне нашарування та асоціативні зв'язки.

У лінгвістичній літературі *енантіосемія* описана стосовно субнейтрального прошарку лексики, проте часте використання низки супернейтральних лексичних одиниць в енантіосемічному значенні посприяло тому, що найбільш типові з них вже стали частиною мови й зафіксовані в цьому значенні словниками, що відображається в регулярних оцінних ремарках. Так, можна говорити про цілу низку супернейтральних слів із відтінком іронії, які мали спочатку позитивну конотацію, наприклад: ірон. *à votre aise; échanger des aménités* [193].

Яскравим прикладом появи полярних значень є процеси набуття лексем із нейтральним значенням негативних відтінків, це переважно соціально маркована лексика. За відсутності лексикографічних супровідних ремарок полярне значення виявляється в дефініції або передається перекладом, якщо йдеться про двомовні словники.

Отже, енантіосемія є складним синкретичним явищем, якому притаманні ознаки полісемії, омонімії, антонімії, синонімії, і саме в такій площині лінгвісти розглядають цей мовний феномен.

1.3.1 Енантіосемія як недолік мови: ідеї В. Шерцля

Як було зазначено вище, вперше явище енантіосемії описав В. Шерцль. Власне, він і назвав це явище енантіосемією (від грец. *enantios* – протилежний і *sema* – знак). При цьому, дослідник визнавав складність та неоднозначність суті розглянутого явища й не виключав, що підібране ним слово «не зовсім точно виражає суть самого явища», але він зупинив свій вибір на ньому, «тому що не знайшов іншого, більш відповідного» [121, с. 1].

Вчений зауважив, що енантіосемія є непродуктивним явищем, недоліком мови, з яким треба боротися, і: «чим давніша мова і примітивніший народ, тим частіше трапляється це явище й навпаки: чим більше мова розвинена і чим освіченіший народ, тим точніше він розрізняє категорії понять і тим рідше трапляється енантіосемія» [121, с. 11]. В. Шерцль вказував на те, що цей феномен надзвичайно рідко спостерігається в сучасній мові та гальмує мову на шляху її розвитку. Енантіосемія є своєрідним реліктом семантики древніх коренів, яка в сучасних літературних мовах повинна зникнути.

Аналогічну думку висловлював німецький лінгвіст В. Майд, називаючи енантіосемію «незбагненим, незрозумілим» явищем, і вважав неможливим той факт, що один і той самий лінгвістичний знак може позначати суперечливі ідеї [165, с. 194].

Однак сучасні європейські мови, в тому числі французька, свідчать про зовсім протилежне. Сучасна французька мова надає численні приклади цього мовного явища.

В. Шерцль також один із перших, хто заговорив про причини виникнення енантіосемії. Основною причиною виникнення протилежних значень у межах одного слова вчений вважає невизначений зміст древніх коренів: «Найчастіше енантіосемія пояснюється тим, що корені і слова, які від них походили в античні часи, мали усталені загальні й окремі не закріплені значення, з яких згодом, при поступовому виникненні численних семантичних відтінків та їх розгалужень, шляхом диференціювання почали висловлювати протилежні один одному поняття (напр.: *йти* / *рухатися* → *приходити*, *йти*; *нести* → *принести*, *віднести*)» [121, с. 3].

В. Шерцль також наполягає на тому, що «слова, утворені в найдавнішій епохи, містили в собі зародки численних протилежностей, які більше і частіше стали спливати назовні, чим більше синтетичний лад думки замінювався аналітичним і чим більше відчувалася потреба в утворенні нових слів» [121, с. 7].

Думку В. Шерця про невизначений зміст древніх коренів підтримували Л. Булаховський: «явище енантіосемії існує, коли третє, проміжне значення з різними смисловими відтінками простежується в тих чи інших контекстах» [113, с. 62] та Л. Новіков: «із загального й невизначеного значення слова у певних контекстах розвивалися значення протилежні за своїм характером» [113, с. 63].

Отже, основними причинами появи і функціонування енантіосемічних значень у мові за В. Шерцем є:

1. Первісна невизначеність (багатозначність) коренів. Розвиток протилежностей із загальних понять, на думку вченого, доцільно вважати логічним, а не випадковим.

2. Наявність у мові класів слів, у яких антитеза заснована на природі людських почуттів. Багато понять, що містять у собі якусь загальну ідею, шляхом досить природного диференціювання розпадаються на два більш конкретних і протилежних один одному значення, залежно від того, чи розглядають їх у позитивному або негативному сенсі [121, с. 24], тобто, людські почуття здатні по-різному відображати певні уявлення, емоції тощо залежно від семантичного потенціалу слова.

1.3.2 Енантіосемія як мовна універсалія і багатство мови

Згідно з поглядами більшості лінгвістів ХХ – початку ХХІ століття енантіосемія одне з напрочуд цікавих і недосліджених явищ у сфері семіотики, й у сучасних розвинутих мовах є усталеним явищем, яке невпинно розвивається і має винятково прогресивну тенденцію (С. Алі, М. Бродський, Е. Литвинова, Л. Малаховський, Е. Косих, А. Мелев, Н. Муродова, В. Пономаренко, І. Смуцинська, Е. Рівеліс, К. Федорова тощо).

Звернімо увагу на те, що протилежні значення в межах одного слова досліджував і німецький філософ Гегель. Вихідним пунктом філософської концепції Гегеля є роздвоєння значення на протилежності, і власне він

спрямував дослідження цього явища в лінгвістичне русло на прикладі німецького слова *aufheben*, що має подвійний смисл «зберегти» та «припинити, покінчити». Девізом Гегеля було «Суперечності ведуть вперед», тому він розглядає мислення і відповідно значення слова не як нерухому, незмінну першосутність, а як процес неперервного розвитку пізнання, воно є активним і дієвим [148, с. 24]. Описуючи німецьку мову як розвинену і яка має значні переваги перед іншими мовами, Г. Гегель покликається на енантіосемію як на явище, яке тільки підвищує статус мови: «Німецька мова має багато переваг у порівнянні з іншими мовами; деякі її слова відрізняються від слів інших мов навіть тим, що можуть мати не тільки різні, але й протилежні значення, так що за ними не можна не визнати абстрактності самого духу мови: зустріч із такими словами приносить радість мисленню» («es kann dem Denken eine Freude gewähren, auf solche Wörter zu stoßen») [148, с. 20].

Т. Федоренко також зазначає, що в сучасному мисленні енантіосемія знову активізується, але вже у зв'язку із синтезуючими тенденціями в культурі, спробами об'єднати в одному понятті раніше різнорідні значення [113, с. 64].

Як вважає Р. Хогенраад, енантіосемія є парадоксальною та водночас необхідною особливістю мови [149, с. 298].

Згідно з думкою А. Шмельова енантіосемію неправильно вважати рідкісним і непродуктивним явищем, оскільки вона не є курйозом, який можна ілюструвати кількома ізольованими прикладами, які не утворюють жодної системи, а регулярне явище, засноване на загальних принципах пізнавальної здатності людини і потребою спілкування [177, с. 838].

Як свідчать дослідження лінгвістів, енантіосемія в сучасних мовах, зокрема у французькій, не зникає та не втрачає своєї активності, що дає підстави розглядати її як одну з мовних універсалій (В. Гак, Б. Караман [150], Ю. Скиба [100], С. Ульман [179]).

Зокрема В. Гак відносить енантіосемію до мовних законів або мовних універсалій, оскільки енантіосемія – один із семантичних процесів, що характерний для всіх мов, у яких відбувається зміна значень слів як відображення специфіки людського мислення [105, с. 444], що реалізується на різних рівнях мови та властивий різним мовам світу. Наприклад: латинське слово *sacer* означає «священний» і *sacer* «безславний», «окаянний»; французьке слово *hôte* означає «господар» і *hôte* «гість», «постоялець»; італійське *ospite* «надання притулку» і *ospite* «відвідування», «гостювання»; румунське *a închiria* «здавати в найми» і *a închiria* «винаймати»; англійське *to screen* «показувати, виводити на екран» і «затуляти»; українське *вихідний* «заключний, кінцевий» (вихідна допомога) і «початковий» (вихідна точка).

1.4 Дослідження енантіосемії у французькій філології

Як відомо, будь-яка мова вважається динамічною системою. Лексика є однією з найбільш рухливих парадигм мови, тому функціонування мовної системи загалом багато в чому пов'язане зі зникненням одних слів, появою інших, втратою семантики або зміною значення самого слова.

1.4.1 Специфіка енантіосемії у французькій мові

Французька мова, як і інші мови світу, перебуває в постійному розвитку, одним із механізмів якого є збагачення лексичного складу, зокрема новою семантикою.

Одним із основних джерел формування системи мови розглядається принцип мовної економії, який також виражається в категоріальних принципах енантіосемії. Енантіосемія є для мови закономірністю в розвитку значень одного й того самого слова.

Енантіосемія є цікавим, однак малодослідженим явищем у французькій мові, якщо порівнювати її з такими лексико-семантичними категоріями, як синоніми, антоніми, омоніми.

У сучасній французькій мові це явище залишається недослідженим, попри те, що енантіосемія вважається «анахронізмом», елементом давніх мов і, зокрема, французька мова запозичила це явище з латини, де воно також нерідко спостерігається, наприклад: латинське слово *fortuna* мало одночасно значення «доля, талан, щастя, успіх» та «нещастя, прикрощі», прикметник *altus* означав «haut» і «bas» залежно від думки мовця: «високий» (*altus mons* – висока гора, *alta arbor* – високе дерево) чи «глибокий» (*altum flumen* – глибока річка, *altus putens* – глибокий колодязь) тощо.

Кількість досліджень, спеціально присвячених вивченню енантіосемії в сучасній французькій мові, невелика. Енантіосемію у французькій лінгвокультурі частково вивчали К. Ажеж [147], М. Аріве [124], Р. Барт [128], Е. Бенвеніст [129], Н. Бержье [130], О. Бойко [105], М. Бродський, Ж. Ларю-Тондер [159], Ж.-К. Мілнер [166], І. Смуцинська [102; 104; 105; 178], проте й досі немає спеціальних досліджень, присвячених особливостям виникнення і становлення енантіосемії у французькій мові, її проблем, розгляду причин поляризації семантики слова.

Цей мовний феномен уперше в лексикології французької мови описала І. Смуцинська (навчальний посібник «Французька лексикологія», 2015) [104], до цього жоден підручник із лексикології французької мови його не згадує. Термін «енантіосемія» не внесений ні в «Trésor de la langue française» (том 7, 1979) [201], ні в «Grand Dictionnaire encyclopédique Larousse» (том 4, 1961) [199], ні в «Grand Robert de la langue Française» (2001) [213]. В «Grand Larousse de la langue française» (1972) [200] зазначено лише: «*énantiose*, vx. en termes de grammaire, sorte d'antithèse». Його також немає у спеціалізованих словниках, таких як «Dictionnaire de la linguistique» (1993) [209], «Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage» (1994) [194] або «Dictionnaire des sciences du langage» (2004) [210]. Зазначене підтверджує те, наскільки

маловивченим є цей феномен у французькій лексикографічній та лексичній традиції.

У французькій лінгвістиці термін «енантіосемія» (фр. *éнантіосème*) вперше використав Р. Барт у праці «*L'esprit de la lettre*» (1982) [128, с. 95]. Сам термін був визначений як «суперечливе позначуване» (фр. «*signifiant contradictoire*»). Неологізм «енантіосемія» з'являється у праці К. Ажежа «*L'homme de paroles*» (1985) [147]. Дослідження енантіосемії можна простежити і в праці Н. Бержье «*Les éléments primitifs des langues*» (1837) [130]. Вчений зазначає, що енантіосемія є загальною властивістю сучасних мов, а не особливістю «примітивних» мов і наводить приклади кількома мовами – івритом, грецькою, латинською, французькою.

Ми знаходимо цю ідею в трактаті про тропи С. Дюмарсе (1730) [138], згідно з яким енантіосемія не є специфічною лише для стародавніх мов.

Сучасна французька лінгвістична наукова думка характеризується тяжінням до міждисциплінарних пошуків. Тому незважаючи на те, що суто лінгвістичного дослідження енантіосемії у французькій мові немає, вона активно розглядається в комунікативній, психо- та соціолінгвістиці.

У 2009 році, під керівництвом Мішеля Аріве, відомого французького психолога, було захищено дисертацію Ж. Ларю-Тондер «Амбівалентність та енантіосемія» [159]. У цьому дослідженні явище енантіосемії розкривається крізь призму психолінгвістики, пов'язується з фрейдівськими та постмодерністськими концепціями психоаналізу, з огляду на те, що «психічна амбівалентність, або співіснування протилежних намірів чи бажань, відображається в мові через енантіосемію» [159]. У роботі енантіосемія розглядається у двох ракурсах: 1) уподібнюється до несвідомого, прихованого, яке також має властивість проявлятися на різних мовних та мовленнєвих рівнях; 2) є одним зі шляхів реалізації несвідомого, наприклад, у поетичній творчості.

Важливими лінгвістичними дослідженнями енантіосемії у французькій мові є такі праці.

Кр. Ніроп у своїй праці «Grammaire historique de la langue française» досліджує проблему симетрично протилежних значень у структурі полісемантичних слів: *fortune* – 1) удача; 2) невезіння) [169].

Цікавими також були ідеї Н. Марра, зокрема закон про первинний абсолютний полісемантизм праслова (наприклад, об'єднання значень «*le dieu*» – «*le diable*», «*le soleil*» – «*la lune*») [113].

М. Бродський у дисертації «Лексична енантіосемія у порівняльному аспекті: на матеріалі сучасної англійської та французької мов» (1998) здійснив порівняльний аналіз лексичної енантіосемії англійської та французької мов [38, с. 50].

Початок ХХІ ст. ознаменував звернення вітчизняних науковців до енантіосемії як унікального мовного явища, зокрема у французькій мові. Так, І. Смуцинська та О. Бойко у статті «Енантіосемія у сучасній французькій мові: основні проблеми» (2012) [105] аналізують проблеми енантіосемії, її представлення в сучасній французькій мові, зробили спробу розроблення її класифікації. У статті «Мовна і контекстуальна енантіосемія: синхронний і діяхронний аспекти» (2012) І. Смуцинська використовує синхронічний та діяхронічний підходи щодо розгляду енантіосемії [102]. Стаття І. Смуцинської «*Enantiosémie comme phénomène sémantique spécifique*» (2017) присвячена дослідженню енантіосемії як особливого мовного явища, визначенню видів та специфіки функціонування енантіосемії у французькому мовленні [178]. Особливу увагу приділено різним підходам у сучасній лінгвістиці до аналізу, а також проблемам інтерпретації зазначеного мовного феномену.

У праці «*Quelle linguistique du signifiant pour le lexique? Le cas particulier de l'énantiosémie*» (2012) французький вчений М. Грегуар зазначає, що для енантіосемії характерним є: 1) протилежні значення з'являються в діяхронії; 2) інверсія актантних відношень; 3) антифразис [143].

У проаналізованих вище роботах, присвячених вивченню окремих питань, явище енантіосемії розглядається переважно як різновид полісемії.

Як свідчить і наш аналіз, енантіосемічних лексем, зафіксованих у словниках, небагато. Передусім енантіосемія розвивається в слові, коли поряд із старою семантикою в ньому розвивається нова, протилежна. Вивчаючи значення енантіосемії, слід зазначити, що друге значення іноді витісняє первинне, наприклад: *plancher* – 1) заст. стеля; 2) підлога, а іноді обидва значення рівнозначно співіснують, наприклад: *apparent* – 1) очевидний; 2) вигаданий [189]; і, навіть, в ідіомах: *soigner qn aux petits oignons* – 1) дбати про когось; 2) ірон. жорстоко поводитись із кимось [181].

Як свідчать приклади, часто денотативне значення залишається тим самим, а змінюється оцінна або емоційно-експресивна конотація.

Більшість дослідників французької мови вважає енантіосемію регулярним мовним явищем, стверджуючи, що цей феномен не зникає, а навпаки демонструє появу нових прикладів, оскільки система мови дає носіям унікальну можливість утворювати нові значення лексем.

1.4.2 Причини виникнення та джерела французької енантіосемії

Дослідження доводить, що енантіосемія – це закономірне явище у французькій мові. По-перше, енантіосемія дає змогу економно використовувати мовні ресурси, по-друге, трансформації значень слів слугують індикатором тих змін, що відбуваються в суспільстві. Це стосується усіх, без винятку, мов. Французька мова останніми роками демонструє значні темпи збагачення словникового складу. Варто зазначити, що словниковий склад мови збагачується не тільки завдяки неологізмам, а й семантичним змінам у межах наявних лексем. Яскравим прикладом семантичних змін у межах однієї лексеми є енантіосемія. Чинниками появи енантіосемії вважають: мовну економію, асиметрію мовного знака, системні відношення в мові та дуалізм людського мислення.

Нерідко, в основі формування енантіосемічного значення лежить принцип диз'юнкції: однопорядкові одиниці перебувають в опозиції

позитивний / негативний, при цьому маркованим частіше є негативне значення, протипоставлене немаркованому позитивному, наприклад: полісемічна лексема *affaire* має значення 1) справа; 2) комерційна справа, підприємство; 3) *юр.* справа, процес; 4) *розм.* неприємності; 5) *арго* погані справи (пограбування, тощо) [204].

Основною причиною появи енантіосемії в мові є зміни, що відбуваються у функціонуючому слові під впливом його вербального оточення, і які закріплюються в мові в результаті багаторазового вживання в процесі історичного розвитку. Енантіосемічні значення часто виражають градуальний тип протилежності, зокрема в дуальній проекції літературне – соціально марковане (Н. Філоненко) [134]. Багатовікове вживання слова у певних контекстах закріплює контрадикторність у його смислового діапазоні, що і знаходить своє відображення в лексикографічних джерелах.

Дослідивши явище енантіосемії у французькій мові, ми визначили основні причини її появи та розвитку.

1. *Особливості мислення людей*, оскільки воно будувалося на протилежностях, наприклад: *corriger* означає «виправляти, коригувати»: «*Cette procédure avait pour but d'évaluer la capacité des participants à corriger leurs erreurs en cherchant des informations supplémentaires*» [188] та «карати, бити»: «*Une sale bonne à coiffe bretonne corrige tous les matins un pauvre toutou qui sans doute se conduit malproprement*» [188].

2. *Суперечливість сприйняття певної якості* (так званий «закон відносності»): *hiver chaud* і *café chaud* сприймаються по-різному.

3. *Природа людських почуттів*, здатність по-різному сприймати й оцінювати той самий об'єкт чи поняття залежно від різних об'єктивних і суб'єктивних факторів.

У французькій мові існує низка вигуків, які можуть означати як позитивне, так і негативне ставлення чи сприйняття: *C'est beau!*, *C'est incroyable!*, *C'est magnifique!*. Тобто, вигуки часто біполярні самі по собі. *Bravo* може означати як схвалення, захоплення: «*Gaspard, en l'écoutant, se*

*tordait d'admiration, et poussait des **bravo** frénétiques» [188], так і несхвалення чогось, незадоволення, докір «*Madame de Palme partant d'un éclat de rire: –**Bravo!** dit-elle avec emphase: la marche du supplice! la victime traînée à l'autel! Iphigénie...» [188].**

4. «Психічна» амбівалентність, наявність у людини протилежних бажань.

5. *Причини культурно-історичного характеру.* Під впливом різних історичних подій у семантичній структурі лексем формуються енантіосемічні значення. Первинне значення дієслова *sacrer* (1138; лат. *sacrare*) є «коронувати, присвячувати в сан». Через використання слова *sacré* в лайливих словах, з 1725 слово набуло значення «сварити, проклинати» [191].

6. Вплив *художньої літератури*, творчості відомих письменників, масмедіа на зміну конотації чи асоціації певного слова чи виразу.

Причини поляризації значень можуть бути як *екстралінгвістичними*, так і *лінгвістичними*. Важливою внутрішньолінгвістичною причиною появи енантіосемії є системні відношення (парадигматичні та синтагматичні), в які вступають всі одиниці мови, що водночас становлять основу для розвитку лексико-семантичної системи мови і створюють сприятливі умови для закріплення у слова протилежного значення.

Отже, енантіосемічна лексика у французькій мові, загалом, з'являється на базі слів, семантична структура яких містить семи позитивної або негативної оцінки й актуалізація яких у певних контекстних умовах змінює смисловий або стилістичний зміст мовної одиниці. Таким чином, слово з позитивною оцінкою може отримати протилежну спрямованість, тобто з'являється своєрідна поляризація значень, контрадикторність в емоційно-оцінному аспекті.

Зрушення значення всередині слова в бік абсолютної протилежності – це цілком закономірне для мови явище. Представлений огляд причин виникнення енантіосемії і деяких окремих її властивостей робить очевидним той факт, що енантіосемія – це співіснування протилежних, контрастних сем

у структурі значення однієї і тієї самої мовної одиниці. З одного боку, енантіосемія веде до ускладнення функціонування мови, але з іншого, стати причиною плутанини, враховуючи природну надмірність людської мови, вона може тільки в поодиноких випадках.

Джерельну базу енантіосемії у французькій мові становить первісний фонд, переважно від латини, що маємо на прикладі таких енантіолексем, які:

1) запозичили енантіосемію від латинських слів, що теж були енантіосемічними, наприклад: *hôte* (від лат. *hospes*, *-itis* ‘celui qui offre l’ospitalité // celui qui la reçoit’) → фр. хазяїн // гість [196; 189];

2) розвинули енантіосемічне значення в період переходу від латини і становлення французької мови як нової романської: лат. *monstrum* – ‘signe avertisseur’, ‘prodige’, ‘chose incroyable’ → фр. *monstre* (1180, ‘être terrible’) [191];

3) запозичили лексичні одиниці з інших мов, які з часом отримали негативне значення: яп. *bôzu* – ‘prêtre de la religion bouddique’ → фр. *bonzo* (1570, рел. ‘prêtre de la religion bouddique’) → fam, péj. ‘personnage officiel, homme influent; personnage imbu de son autorité, pédant qui pontifie’ [211].

Подібний процес можна простежити і в наступні періоди, при запозиченні з інших мов, наприклад:

avatar (із санстриту ‘réincarnation, transformation’) у XX ст. через процес погіршення значення отримує у французькій мові значення ‘malheur’ [216];

business (із англ.) → 1884 ‘les affaires’ → 1901 ‘prostitution’ → 1918 ‘objets personnels, d’où affaire, chose’ [216];

casbah (з араб.) → 1735 ‘[en Afrique du Nord] forteresse, citadelle d’un souverain’ → 1890 ‘maison’; 1939, arg. (vieilli) ‘la chambre où se tenaient les filles d’une maison close en attendant le client’ [192].

Щодо історичного розвитку енантіосемії необхідно розрізняти:

1) діяхронічну енантіосемію, коли одне значення перейшло в інше, одне зникло, інше залишилося:

accoutrement, subst. masc. vx. ‘vêtement d’une élégance recherchée’// *cour*. ‘vêtement comique, bizarre qui frise le déguisement; vêtement misérable’[211]; первинне значення лексеми *accoutrement* – вишуканий одяг, однак із часом це значення втрачається й лексема отримала негативну конотацію – смішне, безглузде вбрання, жалюгідний одяг;

2) власне історичну, полісемічну, коли зберігаються обидва значення, але:

а) одне може бути більш уживаним, наприклад: *louer un appartement* // vx. *louer un guide*;

б) або вони співіснують рівноцінно, наприклад: *être de bon* // *de mauvais augure* (від лат. *augurium* ‘présage’);

affection, subst. fém. (із лат. *affectio* ‘modification, disposition de l’âme résultant d’une influence subie’); у французькій мові слово з’явилося наприкінці XII ст. зі значенням ‘mouvement qui porte l’âme vers qqn’ [196]; у 1539 році виникло значення, що використовується у медичній термінології ‘modification physique, état maladif’, тобто відбувається пейорація значення: 1) прив’язаність, любов, ніжність та 2) мед. хвороба, недуга.

3) виникнення протилежного значення і повернення до первісного (досить часто слово має нейтральне значення), наприклад: значення лексеми *affiner* мав такий історичний розвиток: 1) 1223, ‘rendre parfait, purifier’; 2) 1285, ‘rendre une matière pure en la dégageant des éléments étrangers’; 3) *ca* 1510, ‘tromper par finesse’ [188]. Із 1834 року словники французької мови фіксують значення ‘tromper en jouant au plus fin’ як застаріле, тобто, в мові та мовленні використовується переважно його первинне позитивне значення.

Отже, основними причинами таких змін є:

1) розвиток полісемії, коли поряд зі старою семантикою слова створюється нове протилежне значення;

2) зміна аксіології, погіршення / покращання значення слова.

Таким чином, енантіосемія є результатом семантичного розвитку слів, коли значення можуть змінюватися в мові до прямої своєї протилежності, що

стосується як денотації, так і конотації. Протилежне значення є похідним від основного, властивого слову, а одне із протилежних значень часто зникає з ужитку.

1.5 Основні методика семантичного аналізу в синхронії та діяхронії

Мовознавство II половини XX – початку XXI ст. характеризується значною увагою до досліджень семантики слів, словосполучень, інших груп лексики тощо. Сучасна епоха розвитку лінгвістики – це, безперечно, епоха семантики, центральне місце якої в колі лінгвістичних дисциплін безпосередньо впливає з того факту, що людська мова насамперед є засобом спілкування, кодування й декодування певної інформації.

Дослідження лексичного складу мови завжди було й залишається в центрі уваги вчених, оскільки з усіх рівнів мовної структури лексико-семантичний найбільшою мірою пов'язаний із позамовною дійсністю та має національно-культурний характер. Звідси – всі зміни, що відбуваються в людському світосприйнятті, знаходять своє відображення насамперед у лексиці мови, бо немає нічого у світі без назви.

Кожна наукова дисципліна виробляє в процесі пізнання й опису об'єкта свого вивчення не лише комплекс різноманітних методів, але й відповідний корпус термінопонять. Для аналізу лінгвістичних явищ існує спеціальний методологічний інструментарій. У принципі, під методикою прийнято розуміти сукупність взаємозв'язаних способів та прийомів дослідження певного матеріалу.

У контексті нашого наукового пошуку найбільш близьким до реалізації мети дослідження є комплексний підхід. Саме характерні особливості цього підходу були адаптовані до вивчення й дослідження енантіосемії. Такими особливостями є чітке виокремлення енантіосемічних лексем і

фразеологізмів, які мають властивості відтворюваності та вжитку й необхідність вивчення їх функціональних і семантичних якостей.

На основі врахування особливостей відомих підходів до дослідження лінгвістичних явищ та процесів у дослідженні енантіосемії застосовано:

- системний підхід, який розглядає мову як множину, що об'єднує мовні одиниці в систему, в якій усі складові взаємопов'язані і функціонують як єдине ціле;

- комплікативний підхід, метою якого є виявлення характеристичних особливостей енантіосемічних лексем і фразеологізмів, закономірностей їх відтворюваності та використання;

- частиномовний підхід, основне завдання якого полягає у виявленні закономірностей вживання енантіосемічних лексем різних частиномовних належностей, особливостей їх реалізації в кількісно-якісному контексті;

- лексико-семантичний підхід, завданнями якого є виявлення семантичного навантаження енантіосемічних лексем і фразеологізмів та специфіки їх вживання;

- функційний підхід, завданнями якого є встановлення закономірностей функціонування енантіосемічних лексем та фразеологізмів у мові й мовленні.

На нашу думку, для досягнення мети дослідження й вирішення його завдань необхідним є використання загальнонаукових теоретичних та емпіричних методів досліджень (індукції, дедукції, аналізу, синтезу, таксономії, порівняння, статистичних методів опрацювання даних, реалізації системного підходу, систематизації та класифікації), а також специфічних методів лінгвістичних досліджень, зокрема описового методу, зіставного, етимологічного, контекстуального, структурного і семантичного аналізу, методу аналізу за безпосередніми складниками, дистрибутивного, компонентного, дефініційного, контекстуального, трансформаційного аналізу, функціонально-комунікативного методу, синхронічного та діахронічного, стилістичного аналізу тощо.

Описовий метод є основою для подальшого застосування інших методів, бо перш ніж досліджувати предмет поглиблено, насамперед необхідно описати його основні якості та властивості. Шляхом описового методу ми виявили усі лексичні одиниці, вислови, фрази, фразеологізми, які пов'язані з нашою розвідкою, визначили їх особливості та функції. Крім того, описовий метод є нероздільною частиною *структурного методу*, який має власні риси актуалізації: виділення одиниць аналізу; членування на менші одиниці; класифікації лексичних та фразеологічних одиниць та вияв їх ознак. Отже, основними складниками описового методу є *спостереження* (зокрема для фіксування функціональної динаміки енантіолексем), *систематизація*, *інтерпретація*, *класифікація* та *узагальнення* (для систематизації отриманих даних).

Метод аналізу за *безпосередніми складниками* – необхідний для встановлення ядерного та периферійних компонентів значення;

Метод *компонентного (семного) аналізу* спирається на парадигматичні зв'язки в мові (Н. Рудь [95]). Він є найефективнішим методом для опису семантики енантіолексем. За допомогою цього методу ми розкладали значення слова на мінімальні смислові компоненти (семи), кожний із яких виконує свою функцію і пов'язаний з іншими певними ієрархічними відношеннями.

До інструментарію компонентного аналізу входять *дефініційний* та *контекстуальний аналіз*. Першим етапом цього методу є компонентний аналіз на основі *словникових дефініцій*. *Словникові дефініції* – є засобом ідентифікації значення лексеми, засобом виявлення семантичних інваріантів, засобом розрізнення значення багатозначної лексеми. Це найбільш доступні та об'єктивні дані, що можуть бути використані для аналізу семантики енантіолексем. Також варто зазначити, що компонентний аналіз на основі словникових визначень не може дати вичерпної інформації про лексичне значення одиниці, оскільки: словникові статті можуть містити як правильну, так і помилкову інформацію; словникові дефініції часто є неповними;

лексикографічна фіксація неологічних одиниць завжди відстає від узусу. У межах нашого дослідження компонентний аналіз на основі словникових дефініцій поєднується з контекстуальним аналізом для дослідження прагматичного аспекту.

Важливим методом нашого наукового дослідження є *зіставний*, завдяки якому в дослідженні семантики енантіолексеми її значення ми зіставляли з предметом, уявленням, ситуацією, з одного боку, та з формою слова – з іншого.

При системно-семантичному аналізі використовувалися *метод суцільної вибірки*, який дозволив зібрати фактологічний матеріал, джерелами якого стали тлумачні, етимологічні, перекладознавчі словники; художні твори; комікси та *етимологічний аналіз* на основі етимологічних словників французької мови для визначення первинного значення лексеми у французькій мові.

Таксономія є методом класифікації досліджуваних явищ і передбачає їхню диференціацію відповідно логічних параметрів. У нашій розвідці цей метод ефективний для класифікації енантіосемії у французькій мові. Таксономія слугувала упорядкуванню та категоризації лексичних одиниць на основі їхнього денотативного та конотативного значення, що надало змогу більш системно дослідити енантіосемію в сучасній французькій мові.

Контекстуальний аналіз враховує вплив на мовну семантику комунікативної ситуації, рольову структуру спілкування, соціальні фактори та умови функціонування мови, усього різноманіття навколишнього світу, що утворює інформаційну основу комунікації. Методика контекстуального аналізу складається з мовного та стилістичного контекстів. За допомогою *контекстуального аналізу* ми виявили й охарактеризували типові умови реалізації (типові контексти) протилежних значень енантіосемічних слів і фразеологізмів сучасної французької мови в розмовному мовленні, художніх текстах, коміксах.

Методика *трансформаційного* аналізу спрямована на вияв тотожності й відмінності між синтаксичними конструкціями шляхом установлення правил перетворення їхніх ядерних структур і набору таких трансформацій за умови збереження лексичного складу конструкцій та синтаксичних зв'язків їхніх складників; цю методику застосовано для розмежування нюансів значень слів.

Використано й *функціонально-комунікативний метод* та його методики: *контекстуально-інтерпретаційний аналіз тексту* (для виявлення енантіолексем у межах певних контекстів), *прагматичний і конверсаційний аналіз* (для дослідження цілей, комунікативних дій та особливостей мовленнєвої поведінки учасників комунікації в умовах тієї чи іншої комунікативної ситуації), *дискурсивний аналіз, діалогічна інтерпретація тексту* тощо.

Оскільки мова – це одночасно і жива діяльність, і продукт минулого, в лінгвістиці розрізняють поняття «стан мови» та «розвиток мови», для дослідження яких існує два підходи: 1) *синхронічний* – вивчення мови на певному часовому зрізі (вивчення мови (лексеми) в певний момент її розвитку, в певну епоху); 2) *діахронічний* – вивчення мови (лексеми) в її історичному розвитку протягом тривалого часу.

Дистрибутивний аналіз – методика встановлення ознак і функціональних властивостей певної мовної одиниці шляхом визначення сукупності сполучуваних із нею елементів дистрибуції, тобто оточення однакового рівневого статусу (фонем, морфем, лексем тощо) у всіх можливих контекстах. Для дослідження енантіосемії використано контрастний тип дистрибуції, що ґрунтується на однаковому оточенні й розбіжностях у значенні одиниць і дає змогу розрізнити дві мовні одиниці – інваріанти.

Стилістичний аналіз використано для розгляду енантіосемії в різностильових текстах, де вона проявляється в семантиці та прагматиці.

Кількісний аналіз використано для отримання кількісної характеристики енантіолексем. У роботі ми виконали такі етапи: здійснили вибірку та встановили її обсяг й підтвердили висунуту гіпотезу щодо активного використання енантіосемії як у французькій мові, так і французькому мовленні.

Сутність викладеного вище зводиться до того, що у вивченні лексичної семантики, зокрема явища енантіосемії, використовується *системний підхід*, що базується на виконанні того, що кожне поняття перебуває в певному відношенні / зв'язку з усіма іншими.

Комплексне застосування окреслених методів дало змогу всебічно розглянути французькі енантіолексеми у плані їх вираження і функціонування, проаналізувати енантіосемію як мовне явище в системі мовних координат синхронії та діячності.

Висновки до розділу 1

Французька мова збагачується не тільки новими лексичними одиницями, але й розвитком нового, нерідко, протилежного лексичного значення у вже наявного слова. У системі французької мови феномен протилежності компонентів значення в семантичній структурі лексеми відомий як енантіосемія, тобто одна лексема має у своїй структурі протилежні компоненти значення.

Відповідно до поставлених завдань з'ясовано суть полісемії, встановлено, що полісемія охоплює широкий пласт французької лексики, тому її можна вважати характерною особливістю.

Розглянуто лінгвістичні праці, у яких уже частково досліджувалися питання енантіосемії на матеріалі різних мов. Встановлено, що це явище трактується неоднозначно. Науковці частково пов'язують її з антонімією, омонімією, полісемією, що зумовлює використання поряд із терміном

енантіосемія низки інших понять. Переважна кількість праць, присвячених вивченню енантіосемії, опубліковані наприкінці ХХ ст. – поч. ХХІ ст.

Проаналізувавши різні підходи до трактування енантіосемії, ми пропонуємо розглядати її як лексико-семантичне явище, підвид полісемії, при якому одна полісемантична лексема має протилежні значення, тобто енантіосемія виражає семантичну амбівалентність компонентів значення всередині однієї лексеми. Семантичні розбіжності відбуваються, коли в семантиці слова з'являються полярні значення, або коли мовна одиниця набуває протилежного значення залежно від типу дискурсу, художнього твору та інтенцій автора.

На наш погляд, енантіосемію слід розглядати не як недолік мови, а як один із факторів, що детермінує її розвиток, зокрема появу контекстуальних смислів. Енантіосемія як спосіб поляризації значення є, з одного боку, вираженням мовної економії, а з іншого – наповнює мовні одиниці новим, подекуди незвичайним і несподіваним, лексичним та граматичним змістом, передаючи діаметрально протилежні внутрішньослівні номінативні значення або емоційно-оцінні конотації.

Енантіосемія в сучасних мовах, зокрема французькій, не зникає і не втрачає своєї активності, що дає підстави розглядати її як одну з мовних універсалій. Встановлено, що у французькій мові енантіосемія стає регулярним явищем, яке засноване на загальних принципах пізнавальної здатності людини та потребі у спілкуванні.

Поява енантіосемічних значень у семантичних структурах французьких слів і фразеологізмів є частковим виявом загальних процесів у мові, що спрямовані на збагачення лексичної та фразеологічної сфери за рахунок власних матеріальних ресурсів.

З'ясовано діахронічну еволюцію енантіосемії у французькій мові, яка розвивалась такими шляхами: 1) запозичення латинських слів, які теж були енантіосемічними; 2) розвиток енантіосемічних значень у період переходу

від латини і становлення французької мови як нової романської; 3) запозення лексичних одиниць з інших мов, які з часом набули негативного значення.

Щодо історичного розвитку енантіосемії виокремлено: 1) діахронічну енантіосемію, коли одне значення перейшло в інше, одне зникло, інше залишилося; 2) власне історичну, полісемічну, коли зберігаються обидва значення, але: а) одне може бути більш уживаним; б) або вони співіснують рівноцінно; 3) виникнення протилежного значення і повернення до первісного.

Синхронічна ж енантіосемія розкриває зміни значення слова до протилежного, які збігаються в часі, відбуваються паралельно.

Для досягнення мети використано низку сучасних методів та прийомів: метод суцільної вибірки, етимологічний аналіз, компонентний (семний) аналіз, метод словникових дефініцій, синхронічний та діахронічний підходи, функціонально-комунікативний метод і його методики: контекстуально-інтерпретаційний аналіз тексту, прагматичний та конwersаційний аналіз.

Основні наукові результати розділу викладено в публікаціях дисертанта [63; 64; 67; 69; 73; 75; 76; 77; 78].

РОЗДІЛ 2

ТАКСОНОМІЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВНОЇ ЕНАНТІОСЕМІЇ В СИНХРОНІЇ ТА ДІАХРОНІЇ

Енантіосемія – багатогранне явище, що проявляється в різні періоди розвитку мови й на різних рівнях системи мови. У французькій мові виокремлюють внутрішньомовну синхронічну та діахронічну енантіосемію.

Діахронічна енантіосемія – це зміна значень слова в певний відрізок часу, коли вихідне і кінцеве значення стають протилежними.

Синхронічна енантіосемія виявляється в системі однієї мови, розкриваючи зміни значення слова до протилежного, які збігаються в часі, існують паралельно.

У сучасній французькій мові виявлено різні типи енантіосемії. На сьогодні основними видами енантіосемії вважаються *мовна* та *дискурсивна*. *Мовна (інгерентна) енантіосемія* – наявність в одній лексичній одиниці двох протилежних значень, які закріплені у словнику. Фіксація таких одиниць словником кількісно обмежена. *Дискурсивна (адгерентна) або емоційно-оцінна енантіосемія* проявляється на фонетичному рівні мови при певному інтонаційному звучанні фрази, не фіксується словниками. Джерелами мовної енантіосемії є граматики мови або її словниковий запас.

2.1 Лексична енантіосемія в синхронії та діахронії: критерії таксономії

Лексична енантіосемія виявляється на лексичному рівні мовної організації як поляризація зовнішньої форми слова і його лексичного значення, сем у межах того самого лексичного значення в семантичній структурі слова. Лексична енантіосемія не володіє особливою

експресивністю. Тут виявляються лексико-семантичні особливості одиниці – протиставляється сигніфікативний компонент значення, оскільки позначаються різні дії.

2.1.1 Таксономія лексичної енантіосемії в синхронії та діяхронії за морфологічним критерієм

Аналіз відібраних багатозначних лексем у французькій мові дає підстави здійснити аналіз реалізації явища енантіосемії в межах різних частин мови, де найбільшу продуктивність виявили іменники, дієслова, прикметники, найменшу – прислівники, вигуки, займенники.

2.1.1.1 Субстантивна лексична енантіосемія

Субстантивну лексичну енантіосемію представляють іменники різних семантичних розрядів. Серед іменників енантіосемію спостерігаємо насамперед у лексемах, що називають певні речі, які викликають різне ставлення людей до себе, а отже, через це виникає інше значення.

У групі речей виокремлюємо:

1. Назви побутової техніки, посуду: *four* – 1) піч; 2) провал, невдача; *cafétière* – 1) кавник; 2) *арго* голова; *batterie de cuisine* – 1) кухонний посуд; 2) махінації, хитромудрощі; *couvercle* – 1) кришка; 2) *арго* макітра; *tasse* – 1) чашка; 2) неприємності, провал [206; 180].

Діахронічний розвиток нейтрального значення з негативного спостерігаємо в лексеми *batteur* (dér. du rad. de *battre*, suff. *-eur*); у 1283 лексема мала значення ‘celui qui aime à battre, à donner des coups’; у 1877 – ‘ustensile qui sert à battre’; перше значення *збіяка* є застарілим й наразі вживається тільки значення *збивалка* [191, 180].

Діахронічний розвиток, однак синхронічне вживання можна простежити на прикладі лексеми *casserole* (dér. du rad. de *casse* ‘récipient’,

suff. *-erol(l)e (-ole)*); 1583 *casseroles* ‘ustensile de cuisine’; 1924 *technol.* ‘projecteur’; 1849 *péj.* ‘objet (ou personne) sans valeur, mauvais’; 1931 ‘mauvais piano’; 1848 *arg.* ‘mouchard’; отже у словнику знаходимо такі значення: *каструля, проектор, нікчемна людина або погана річ, неналаштоване піаніно та в арго донощик* [188, 180].

2. Назви одягу та взуття: *brodequin* – 1) грубий, важкий черевик; 2) *іст.* високе, м’яке взуття у стародавніх римлян [214].

Діахронічний розвиток значення можна простежити на прикладі іменника *jaquette* (dér. de *jaque*, suff. dimin. *-ette*); 1374 *jaquete* ‘vêtement d’homme ajusté sur le buste et à jupe flottante’; 1446 *jaquette* ‘robe que portaient les petits garçons avant qu’on leur donne le haut-de-chausses’; 1783 ‘courte veste de femme, ajustée à la taille’; 1908 ‘veste de tailleur’; 1909 *arg.* *jaquette* ‘celui qui pratique la sodomie passive’; зараз лексема вживається у таких значеннях: 1) жакет, куртка; 2) *арго* гомосексуаліст [188].

Зазначимо, що номінативи одягу та взуття отримують негативне значення у складі фразеологізмів, у лексичних одиницях переважають значення номінативу одягу та взуття.

3. Назви будівель: *casbah* – 1) фортеця; 2) *прост.* хатина, халупа; *forteresse* – 1) фортеця; 2) *перен.* важкодоступне місце, труднощі [205].

4. Назви прикрас: *bijouterie* – 1) ювелірні вироби, коштовності; 2) біжутерія [205].

У групі назв людей виокремлюємо назви, що даються за:

1. Родинними стосунками: *fille* – 1) донька; 2) служниця; 3) повія; *frère* – 1) брат; 2) *арго* тип, мужик; *sœur* – 1) сестра; 2) *прост.* жінка, баба; 3) *прост.* коханка; 4) *прост.* повія; *grand-mère* – 1) бабуся; 2) *розм.* стара; *grand-père* – 1) дідусь; *розм.* старий; *tante* – 1) тітка: «Après la mort de sa mère on l’avait laissé repartir pour Paris (...) *tante* Aline, la sœur de sa mère, avait demandé qu’on lui confiât Juliette» [188]; 2) донощик, стукач: «Lâchez-moi, espèce de brute. Est-ce que vous êtes une *tante*, vous aussi?» [188].

2. Професією та родом занять: *artiste* – 1) артист; 2) *розм.* несерйозна людина, вигадник; *boucher* – 1) м'ясник; 2) *розм.* генерал, який не щадить життя своїх солдат; 3) *розм.* живодер, коновал (про хірурга); *bousilleur* – 1) робітник, що будує мазанки; 2) *прост.* поганий працівник, халтурник; *chauffeur* – 1) водій; 2) *іст.* розбійник, що катував свою жертву вогнем [204].

3. Військовим званням: *adjutant* – 1) аджюдан (старше унтер-офіцерське звання); 2) *розм.* «унтер» (про обмежену та владолубну людину) [214].

4. Називають особу певного віку чи статі: *bonze* – 1) бонза (буддійський жрець); 2) *розм.* важлива особа, цабе; *créature* – 1) людина; істота; 2) тварюка (про жінку); *bougre* – 1) хлопець; 2) *розм.* негідник [213].

Енантіосемічні іменники актуалізуються і в інших тематичних групах, зокрема у:

Назвах на позначення природних явищ: *attiédissement* – 1) потепління; 2) охолодження, збайдужіння; *orage* – 1) гроза; 2) *перен.* небезпека, сильне хвилювання; *brouillard* – 1) туман; 2) *перен.* туманність, неясність [213].

Назвах рослин: *absinthe* – 1) полин; 2) *перен.* гіркота; *herbe* – 1) трава; 2) *прост.* тютюн, наркотики; *cactus* – 1) кактус; 2) *розм. перен.* труднощі, неприємності; *sapin* – 1) ялиця; 2) *розм.* гроб [213].

Назвах на позначення харчових продуктів: *béchamel* – 1) бешамель (соус); 2) *розм.* складна ситуація, труднощі; *biscuit* – 1) печиво; 2) *арго* штраф; *brioche* – 1) булочка; 2) *розм.* пузо; 3) *розм.* промах; *carne* – 1) м'ясо; 2) *прост.* шкапа, шльондра; *saucisson* – 1) ковбаса; 2) *прост.* погана пісня; 3) *арго* товста жінка; *saucisse* – 1) сосиска; 2) *розм.* бовдур, йолоп; *oeuf* – 1) яйце; 2) *прост.* дурень, йолоп; *crabe* – 1) краб; 2) *арго* смішний тип, фрукт; *huître* – 1) устриця; 2) *розм.* бовдур; *nouilles* – 1) лапша; 2) *розм.* розмазня, недотепа; *marmelade* – 1) мармелад; 2) *розм.* плутанина, каша [213].

Назвах на позначення напоїв: *breuvage* – 1) напій; 2) пійло; 3) лікувальний напій; 4) отрута; *thé* – 1) чай; 2) *арго* легкий наркотик; *cocktail* – 1) коктейль; 2) *перен.* суміш, плутанина [213].

Крім того, енантіосемічні іменники *маркують почуття*: *affection* – 1) прив'язаність, любов; 2) мед. хвороба; *bouleversement* – 1) потрясіння, хвилювання; 2) прикрість; *справи та їх результат*: *affermage* – 1) здавати в оренду; 2) взяти в оренду; *barbouille* – 1) мазня; 2) живопис; *пропозиції, вказівки*: *avertissement* – 1) порада; 2) догана; *абстрактні поняття*: *boutade* – 1) дотепний жарт; 2) забаганка, примха [213].

Водночас, до субстантивної енантіосемії належать й інші лексеми, які можна віднести до *розряду істот*: *bande* – 1) група, компанія; 2) банда; зграя та *неістот*: *caillou* – 1) дикий камінь, булижник; 2) коштовний, дорогоцінний камінь, діамант [213].

Варто зазначити, що енантіосемічними стають іменники, які позначають зооніми, флороніми, фруктоніми та назви овочів, які більш детально будуть розглядатись у третьому розділі.

Дані здійсненого аналізу дають змогу дійти висновку про те, що енантіосемія досить яскраво виражена серед іменників, зокрема у: назвах побутової техніки, посуду; у групі назв людей за родинними стосунками, професією і родом занять, віковою категорією та статті. Енантіосемічні іменники актуалізуються і в назвах на позначення природних явищ, рослин, харчових продуктів, напоїв. Крім того, енантіосемічні іменники маркують почуття, справи та їх результат, пропозиції, вказівки, абстрактні поняття.

За способом творення наявні віддієслівні іменники, характерною ознакою яких є збереження енантіосемії, представлені в дієсловах (*affermier* – *affermage*, *bouleverser* – *bouleversement*).

Також встановлено, що: семантика розглянутих лексичних одиниць розвивались діяхронічно, проте в наш час актуалізується синхронічно; первинне значення субстантивів – нейтральне або позитивне, енантіосемічними стають вторинні (похідні) значення, які, як правило, є негативними; зворотний процес, перехід негативного значення у позитивне чи нейтральне, спостерігається рідше; більшість субстантивів належать до

часткової енантіосемії; згадані вище субстантиви отримують негативне значення і у складі фразеологізмів.

2.1.1.2 Дієслівна лексична енантіосемія

Дієслівну лексичну енантіосемію представляють дієслова. У межах дієслів визначаємо таку низку лексем:

1. Дієслова соціально-економічної сфери: *bibeloter* – 1) купувати, збирати дрібниці; 2) крамарювати дрібницями [205].

2. Дієслова на позначення почуттів та емоцій: *bouleverser* – 1) перевернути; викликати поганий настрій; 2) приголомшувати; *bouilloner* – 1) кипіти, вирувати; 2) залежуватися [188]; *chatouiller* – 1) робити приємність (про відчуття): «*L'idée qu'ils s'en allaient les mains vides, pendant qu'il mangeait la morue, au chaud, lui chatouillait les côtes d'aise*» [188]; 2) зачіпати, викликати неприємні відчуття: «*Madge avait appuyé sa main contre la vis de chène. Un frottement continu lui chatouillait la peau*» [188].

3. Дієслова переміщення у просторі: *nager* – 1) плавати; 2) *перен. розм.* губитися, плутано відповідати, «плавати»; *marcher* – 1) йти пішки; 2) їхати машиною, верхи; *voler* – 1) літати: «*Le corbeau ne vole que le jour*» [188]; 2) *перен.* летіти, мчати: «*Il la sollicite, tel que la flamme qui, volant sur le bois sec, le flaire en frémissant*» [188]; тут також наявна опозиція переміщення повітрям та суходолом; *plonger* – 1) занурюватися, поринати, пірнати: «*Les corailleurs, qui plongent souvent à des profondeurs de 80 à 100 m, abandonnent la ceinture de plomb*» [188]; 2) *арго* зникнути; 3) *прост.* зазнати невдачі, прогоріти: «*Une fois de plus, mon volume a plongé (...) Pauvre volume!*» [188].

4. Дієслова зміни стану: *attédier* – 1) зігрівати; 2) охолоджувати [214]; *cambrier* – 1) вигинати, гнути, згинати: «*... quelque grasse fille hanchue qu'il pouvait cambrier sous son bras agile*» [188]; 2) випрямити: «*Et les filles des*

*mains ont beau pour m'endormir **cambrier** leur taille ouvrir les anémones de leurs seins» [188].*

5. Дієслова розумової діяльності: *consulter* – 1) консультиватися, звертатися за порадою; 2) консультивати, проводити консультації; *apprendre, étudier* – 1) вчитися: «*Je veux commencer à **apprendre** le suédois*» [188]; 2) вчити: «*Mais vous savez toutes ces choses et je ne vous **apprends** rien*» [188].

6. Дієслова фізичної дії: *bigorner* – 1) виправити; 2) зіпсувати, розбити; *affermer* – 1) здавати в оренду; 2) орендувати; *catapulter* – 1) несподівано призначити на високу посаду; 2) раптово відправити, заслати (у віддалене місце); *corriger* – 1) наказувати, карати, бити; 2) пом'якшити, послабити; *couver* – 1) опікуватися; 2) задумувати лиху справу; в цьому дієслові наявна протилежність за видами діяльності: фізична та розумова [214].

Одним зі шляхів творення енантіосемії є конверсія переважно в дієсловах, у яких перехідне значення (*transitif*) утворилося з неперехідного (*intransitif*), і навпаки, наприклад:

guérir (XII s. від ст. франц. *garir/guarir* ‘garantir, protéger’); 1) ca 1100 *guarir* v. *intrans.* ‘recouvrer la santé’; 1176 *garir* ‘disparaître, se cicatriser (en parlant d’une plaie) – одужати: «*Il y a des malades qui meurent et d’autres qui **guérissent***» [188]; 2) 1130 *garir* v. *trans.* ‘rendre la santé’ – лікувати: «*Il **guérissait** les malades, et prédisait l’avenir*» [188];

consulter (1410, від лат. *consultare* ‘délibérer’ та ‘consulter, interroger’); 1549, v. *intrans.* vx ou rare ‘donner des consultations, recevoir les clients dans son cabinet’ (en parlant d’un médecin ou d’un avocat) – консультивати, проводити консультації: «*Ce médecin, cet avocat **consulte** tous les jours de cinq à six heures*» [188]; 1585, v. *trans.* ‘regarder quelque chose pour y trouver un renseignement, s’adresser à une personne compétente pour lui demander un avis, un conseil’ – консультиватися, звертатися за порадою: «*Carhaix est précieux à **consulter**, car il est documenté sur bien des choses*» [188]. Варто зауважити, що дієслово *consulter* у латинській мові також було енантіосемічним, належало до повної енантіосемії [196]. У сучасній французькій мові перше значення

вважається застарілим або маловживаним. Узусним стало значення «консультуватися, звертатися за порадою»;

rougir (dér. de *rouge*; dés. -*ir*); 1155 v. *intrans.* ‘devenir rouge’ – червоніти: «*Noire au début, elle rougissait ensuite, jaunissait*» [188]; ca 1200 v. *trans.* ‘rendre rouge, colorer en rouge’ – фарбувати в червоний колір: «*Voici que l'automne a rougi les forêts et sucré les fruits*» [188].

До конверсивних енантіосемічних дієслів також відносимо: *armer, arquer, arrêter, augmenter, avancer, baigner, baisser, balancer, balloter, bander, basculer, bêcher, blanchir, bleuir, blondir, bouchonner, boucler, bouger, bouillir, branler, briser, bronzer, brunir, cartonner, briser, cotonner, ralentir* [214] тощо.

Отже, дієслівну енантіосемію представляють дієслова соціально-економічної сфери, а також дієслова на позначення почуттів та емоцій, переміщення у просторі, зміни стану, розумової діяльності, фізичної дії.

Встановлено, що конверсія є одним із шляхів творення енантіосемії в дієслів, у яких перехідне значення утворилося з неперехідного, і навпаки. Виявлено, що більшість енантіосемічних значень виникло шляхом переходу неперехідного значення дієслова у перехідне й обидва значення функціонують синхронічно.

2.1.1.3 Ад’єктивна лексична енантіосемія

Ад’єктивна лексична енантіосемія реалізується у прикметниках. До ад’єктивної енантіосемії належать прикметники, значення яких розташовані не лише на протилежних полюсах, але і між ними. Як з’ясувалося, ці прикметники належать до таких тематичних груп:

1. Ад’єктиви, які виражають особливості предмета, що сприймаються органами зору: прикметник *allongé*, говорячи про тіло людини чи тварини, їх органів, позначає «продовгувату форму», якщо ж говорити про вираз обличчя, лексема передає значення «досади», «розчарування», «смутку»;

прикметник *rond* може передати значення «круглий» (про форму) та стану – «п'яний»; *apparent* – 1) очевидний, явний; 2) уявний, вигаданий [214].

2. Ад'єктиви, що використовуються для указівки на смакові характеристики: прикметник *aigre* має нейтральне значення, позначаючи своєрідний смак деяких продуктів 'qui produit une impression piquante sur le goût' [188] – кислий, негативне – у переносному значенні, говорячи про людину, її характер, настрій 'qui indispose, blesse par sa nature déplaisante, irritante' [188] – незадоволена, дратівлива; *sucré* у прямому значенні означає «солодкий», щось приємне на смак, а в переносному – «перебільшену, лицемірну доброту»; *salé* – 1) приправлений сіллю, доведений до смаку та 2) *перен.* надмірний, грубий, непристойний [213].

3. Ад'єктиви, які вказують на ознаки предметів за фізичними властивостями, що сприймаються органами дотику: *chaud* – 1) теплий; 2) *арго* небезпечний, ризикований; якщо говорити про якусь річ, прикметник *toi* має нейтральне значення – «м'який», якщо говорити про людину, у прикметника актуалізується негативне значення – «безхарактерний», «в'ялий», зокрема в ад'єктива з'являється опозиція значення за розрядом істота – неістота. Зауважимо, що позитивне та негативне значення у прикметника *toi* розвивалось синхронічно й збереглося і в наш час: у 1150 році лексема вживалась у значенні 'de consistance non dure', а в 1200 році у значенні 'faible, sans caractère ferme, lâche' [188].

4. Ад'єктиви, що позначають зовнішність людини: *bath* – 1) красивий, шикарний, 2) страшний, *charmant* – 1) чарівний, 2) неприємний [214].

Прикметник *admirable*, говорячи про людину, означає 'digne d'admiration, qui suscite l'admiration' – чудовий, прекрасний, наприклад: «*J'aurai tout à l'heure à vous entretenir sans doute de la confiance dont m'honore une personne **admirable** ... exceptionnelle*» [188]. Частіше прикметник використовується, коли йдеться про діяльність людини, її твори (роботи), мову, які вважаються добрими або красивими: «*Je t'offre ce petit voyage belge, comme une récompense de ton **admirable** et vaillant travail*» [188]. Лексема може

отримати й негативну конотацію ‘qui étonne par sa manière inattendue’ через антифразу, в розмовному мовленні, в іронічному контексті: «*Vous êtes admirable de venir ici nous contrôler*» [188].

5. Ад’єктиви, що позначають стан людини чи справи: *gai* – 1) веселий, живий; 2) *розм.* у стані незначного сп’яніння; *beurré* – 1) намазаний маслом; 2) *перен. прост.* – п’яний; *achevé* – 1) закінчений, завершений; 2) закінчений, повний, обладнаний (в позитивному і негативному значенні, залежно від контексту); *allumé* – 1) натхненний, збуджений; 2) почервонілий; 3) напідпитку [214].

6. Ад’єктиви, що позначають особистісні якості: *agaçant* – 1) який дратує (дразливий), надокучливий; 2) спокусливий, привабливий; *astucieux* – 1) *заст.* лукавий, підступний, хитрий; 2) винахідливий, догадливий [214].

Якщо говорити про людей та їхню поведінку, в позитивному контексті, прикметник *aimable* означає ‘qui n’a que des qualités d’agrément’ – люб’язна, приємна, мила людина: «*Elle avait un certain charme mondain provenant d’un esprit alerte, gai, aimable et superficiel*» [188], а в іронічному ‘une personne étrange, détestable’ – дивна, мерзенна людина: «*Mon cousin (...), demi-brute aimable, d’un caractère gai rend agréable la médiocrité ...*» [188].

7. Ад’єктиви, що позначають особливості вдачі, характеру: *benoît* – 1) блаженний, щасливий; 2) лицемірний; *amène* – привітний, люб’язний, м’який: «*Toujours est-il qu’il est devenu là, de but en blanc, extrêmement aimable, accueillant, amène au possible*» [188]; 2) неприємний, образливий: «*M. Willy laissa tomber sur X... le sourire des bons despotes, et un chapelet d’injures amènes*» [188]; *audacieux* – «сміливий, зухвалий» може мати як позитивне ‘qui fait preuve de détermination, de hardiesse, qui va plus loin que les autres’, так і негативне значення ‘qui fait preuve d’une hardiesse excessive, prêtant à critique’; *avantageux* – 1) цікавий; 2) самовпевнений, зарозумілий [188].

8. Ад’єктиви, що позначають емоції: *terrible* – 1) *avec valeur péjorative* ‘qui inspire ou cherche à inspirer la terreur, qui provoque une émotion profonde’ –

жахливий, страшний, грізний; 2) *avec valeur méliorative* ‘sensationnel, extraordinaire, propre à susciter l’admiration’ – неймовірний, чудовий [188].

9. Ад’єктиви, що викликають різні реакції: *ahurissant* – 1) приголомшливий, карколомний; 2) жахливий, надмірний; *amusant* – 1) кумедний, захоплюючий, цікавий; 2) несерйозний [213].

Отже, ад’єктиви можуть бути використані у прямому номінативному значенні – як позитивна оцінка, а також у переносному, іронічному значенні – як негативна оцінка. Здебільшого іронічній оцінці підлягають риси характеру, вигляд людини та особливості її поведінки.

Встановлено, що в мовленні енантіосемічним може стати практично будь-який прикметник, який у мові не має протилежного значення. В іронічному контексті негативне значення можуть мати такі прикметники: *affable, affectueux, actif, agile, amical, appétitif, arrangeant, attendrissant, attentif, attirable, attirant, attractif, auguste, avancé, beau, belle, bon, magnifique, heureux, merveilleux, extraordinaire, incroyable* [214] тощо.

Прикметники *affreux, assassin, mauvais, laid, triste*, які зазвичай мають негативну семантику, в контексті також можуть втратити своє основне лексичне значення й стати інтенсифікаторами позитивної оцінки.

Встановлено, що низка прикметників із позитивним значенням актуалізує негативне значення у фразеологізмах, порівняльних конструкціях, наприклад: *adroit comme un prêtre normand* – незграбна людина; *aimable comme une porte de prison* – непривітна людина, *bon comme la romaine* – безхребетна людина [181].

2.1.1.4 Вигукова лексична енантіосемія

Вигуки, як засоби вираження почуттів, емоцій, а не називання їх, є одиницями багатозначними. Їх реальне значення розкривається тільки в ситуації усного мовлення відповідною інтонацією та додатковими кінетичними засобами. Поза контекстом більшість вигуків має широкий

спектр емоційного забарвлення: від вираження позитивних емоцій до негативних.

Встановлено, що енантіосемія проявляється в таких розрядах вигуків:

1. Вигуки, що виражають емоції:

Вигук *ah!* – *ax!* може вживатися для вираження: щастя: «**Ah!** *quel bonheur!*»; задоволення: «**Ah!** *que l'amour est agréable!*»; радості: «... **Ah,** *que c'était beau!*»; здивування: «*Vous ne savez pas danser! Ah! ciel! c'est prodigieux!*»; захоплення: «**Ah!** *que la qualité de sa douleur me paraît belle!*»; захвату: «**Ah!** *quel adorable visage!*»; фізичного болю: «**Ah!** *c'est atroce, Mon Dieu!*»; обурення: «... **Ah!**... *pauvre enfant!...*»; нетерпеливості: «*Parti comme cela, sans m'attendre! ah! quel mufle!*» [188].

Менш полісемічними є вигуки *merde* та *putain*.

Вигук *merde!* – «чорт!» передає: захоплення: «*Je les connaissais les choses de style! Merde! C'était vraiment magnifique!*»; розчарування: «*Ah! merde alors! s'écrient ces hommes désillusionnés jusqu'au fond de leurs entrailles!*»; подив, здивування, але в негативному контексті: «*Il y a Gérin qui est mort! leur cria-t-il. – Merde!*»; *putain* передає «здивування, захоплення, обурення»: «*Il remarqua: – Putain! C'était pas du luxe!*» [188].

Вигук *Ah! ah!* виражає «подив»: «**Ah! ah!** *bel ermite! tu ne le sauras pas! tu ne le sauras pas!*», а також іронію: «*Ruprecht tapait sur l'épaule de Roche: – Ah! ah, policeman français!*» [188].

Вигук *Oh* передає оцінку, позитивну: «**Oh!** *la jeunesse! quel courage cela vous donne d'avoir vingt ans et d'être amoureux!*» або негативну: «**Oh!** *la distribution des billets, c'est un terrible ennui dans la vie théâtrale!*» [188].

Вигук *hi! hi! hi!* виступає в опозиції «плач»: «*Elle nous dit entre ses sanglots qu'elle ne fait que penser à ce pauvre intendant Dubut, tué en Chine: On lui a arraché le nez... Hi! hi! hi! et les oreilles... Hi! hi! hi!*» [188] та «сміх»: «*Ça prendrait feu facilement! Hi! hi! il faut bien rigoler un peu!*» [188]. У цьому випадку *Hi! hi! hi!* передає вимушений сміх, на відміну від вигуків *ha ha ha* та *hé hé hé*.

2. Вигуки, що виражають етикет:

1) вітання та прощання: *adieu* – 1) прощання: «... **adieu!** *oui, je vous confie à Dieu*» [188]; 2) *рег.* привітання: «*Eh! adieu! me dit-il, en me saluant à la mode de son pays, car M. Safrac est né sur le bord de la Garonne...*» [188]; *bonjour* – 1) добрий день; 2) до побачення; *bonsoir* – 1) добрий вечір: «*Quelques paysans qui nous rencontraient nous disaient avec un accent singulièrement doux: bonsoir. Ce salut de l'homme avait quelque chose d'aimable et de solennel*» [188]; 2) до побачення: «*Bonsoir, madame, à mercredi*» [188];

2) подяку: лексема *merci* позначає значення «дякую»: «*Bon voyage, Gustave, a dit Nègre en haussant la main. – Merci! Toi de même, a fait le boucher*» [188], проте може вживатися і в іронічному значенні: «*Vous m'avez rendu un vrai service: merci!* (ви зробили мені справжню послугу, можна інтерпретувати як дію, вчинок, який не допоміг, а зашкодив); *Merci de m'avoir répondu si aimablement* (це речення можна тлумачити не як зовсім ввічливу, люб'язну відповідь);

3) побажання: «*que le bon Dieu le bénisse!* – 1) нехай благословить його Бог! 2) ну його до Бога! Бог із ним! [213];

4) вибачення: *pardon* – пробачення: «*Pardon? Je n'ai pas bien compris ce que vous avez dit*» [188]; зміст речення сприймається нейтрально, одна людина не зрозуміла, що сказала інша й використовує лексему *pardon* для перепитування; в реченні: «*Oh, pardon! Je ne te dérangerai plus avec mes questions!*» [208] лексема *pardon* отримує негативне значення «О, вибач! Я більше не турбуватиму тебе своїми питаннями».

У вигуковій лексичній енантіосемії спостерігаємо активну *інтер'єктивацию* – перехід інших частин мови у вигуки, тобто набуття синтаксичних функцій і категоріального значення вигука можна простежити на таких прикладах:

Vache (від лат. *vacca* 'vache'); *ca* 1130 *subst. fém.* 'femelle reproductrice de l'espèce bovine' – корова: «... *sous lesquelles ruminent de belles vaches tigrées de noir et de blanc, dont on entend les mugissement mélancoliques*» [188];

1891 *interj.* ‘juron exprimant l’aversion, la colère, l’hostilité envers qqn’ (чорт забирай!): «*Ah vache! De saligaud de vache!*» [188]; «*Le premier sentiment de ce voyage pour Émilie fut: la vache, c'est long!*» [236, с. 79]. У прикладі виявлено інтер’єктивізацію *im. vache* («корова») → *виг.* «чорт забирай!». При переході ця лексема втратила своє іменникове категоріальне значення й набула вигукowego емоційно-виражального значення, також відбулася зміна позитивного значення в негативне.

Те саме спостерігаємо із прислівником *arrière* (lat. pop. *adretro*, de *ad*, *er retro* ‘en arrière’); 1080 *adv.* ‘adverbe de lieu marquant la direction inverse d’une direction considérée selon un sens positif, prospectif, s’oppose à avant’ – назад, позаду: «*Suivant qu'on abaisse le levier en avant ou en arrière on est en position d'écoute ou en position d'appel*» [188]; → XIX s. *interj.* ‘s’emploie pour enjoindre de s’éloigner (en adjurant, en conjurant)’: «*Arrière! arrière! chasse-le, Électre, ne te laisse pas toucher par sa main*» [188]. У цьому прикладі інтер’єктивним став прислівник *arrière* («назад, позаду») → *виг.* «геть!». При переході ця лексема втратила категоріальне значення прислівника й набула емоційно-виражального значення, також відбулася зміна нейтрального значення в негативне.

Перехід дієслова у вигук можна простежити на прикладі лексеми *aller* → *va* (2e pers. de l’impér. et 3e pers. du sing. de l’ind. prés. du verbe *aller*); v. fin XIe s. ‘de diriger vers un but’ – йти: «*Il y a deux sortes de modulations: l’une par laquelle on va d’un ton à un autre ton qui lui est relatif*»; 1610 *en interj.* ‘formule d’exhortation, d’encouragement, de menace ou de dédain’ – формула заклику, заохочення, погрози, зневаги: «*Je t’aime bien, va! Courage, va! Tout s’arrangera, va! Pauvre type, va!*» [188].

Отже, специфіка вигуків – виражати емоційно-експресивні реакції, оцінки, волевиявлення, не називаючи їх. Вигуки передають надзвичайно широкий спектр емоцій і почуттів, які створюються не самими вигуками, а контекстуальним оточенням та відповідною інтонацією.

Встановлено, що енантіосемія виявляється в різних розрядах вигуків і можуть позначати позитивну або негативну оцінку; вступати в різні опозиції. Низка вигуків у контексті може набути іронічного значення.

У вигуковій лексичній енантіосемії спостерігається активна інтер'єктивація від різних частин мови. Виявлено, що при переході однієї частини мови у вигук відбувається зміна позитивного значення в негативне.

2.1.1.5 Нечастотні морфологічні типи лексичної енантіосемії

Адвербіальна лексична енантіосемія реалізується у:

1. Якісних прислівниках, наприклад: *certainement* *vieilli* ‘d’une manière certaine, qui offre toute garantie d’exécution’ вживається для підтвердження думки «звичайно, безперечно»: «*Je te fais fermer ma prison, s'écria Julien, et bien certainement le lendemain, je me tue de désespoir*» [188] та ‘dans la prose narrative ou didactique, souligne le caractère probable d’une assertion’ для вираження ймовірності чого-небудь «напевно»: «*Je n'osai, devant elle, enlever la clef et la mettre dans ma poche; elle devina certainement ma méfiance*» [188].

2. Прислівниках способу дії, наприклад: *légèrement* ‘d’une manière qui n’accable pas, ne provoque pas de difficulté ou donne une impression de gaieté, de bonheur’ – легко: «... *la confession de mes fautes me permet de recommencer plus légèrement et de jouir deux fois ...*» [188] та ‘d’une manière qui marque peu de valeur intellectuelle, peu d’attention, de sérieux; d’une façon irréfléchie’ – легковажно, необдуманно: «... *elle écoutait légèrement, un peu distraite*» [188].

3. Кількісних прислівниках: *peu* ‘quantificateur restrictif’ – мало: «*C'est vrai, tatan, j'ai peu dormi*» [188] та в іронічному значенні ‘très’ – дуже: «*C'était un peu dur à avaler, n'est-ce pas*» [188].

Енантіосемія у прислівниках часто виникає внаслідок навмисного перенесення одиниці на протилежне поняття, так виникає невідповідність між її старою формою та новим змістом. Енантіосемічними в контексті можуть стати прислівники способу дії: *vite*, *soudain*, *profondément*,

énormément; прислівники, що вказують на ознаку: *haut, hâtivement*; кількісні прислівники: *autant, beaucoup, tellement, tant, longtemps, souvent, soudain, enfin, très, assez, trop* тощо.

У мовленні часто використовуються прислівники-інтенсифікатори, які вказують на оцінку: *Tu es vachement belle! C'est super! C'est monstrueux!*. Сюди також можна віднести прислівники *énormément, faiblement, admirablement, divinement, affreusement, atrocement*. Цей засіб поширений і при іронічному слововживанні. Іронія є одним із ефективних прийомів вираження прислівникової енантіосемії у французькій мові.

Вживання інтенсифікаторів має певну прагматичну мету: повідомити про своє ставлення до об'єкта мовлення, справити враження на адресата, викликати в нього відповідні почуття, емоції, стимулювати бажану поведінкову реакцію. Пронімінальну енантіосемію спостерігаємо лише у двох неозначених займенниках, наприклад: *personne* має значення 'quelqu'un' (avec une valeur positive) – хтось: «*Je ne pense pas que **personne** ait jamais eu envie de le voir*» [188] та 'quiconque, n'importe qui' (avec une valeur négative) – будь-хто: «*Il rit de toutes ses forces, amusé plus que **personne** de sa plaisanterie*» [188]; *aucun* 'personne' – ніхто: «***Aucun** Européen, jamais, n'avait exploré ce territoire*» [188] та 'quelqu'un' – хтось: «*... c'eût été une grande pitié si les idées d'**aucun** d'eux avaient dû passer sous les fourches caudines!*» [188].

Менш продуктивною виявилася й афіксальна енантіосемія, де значення протилежності виражаються префіксальними або суфіксальними морфемами. Протилежні значення виникають як результат уживання семантики префікса або суфікса, який надає значенням слова протилежного змісту. До цього виду віднесли багатозначність таких словотворчих морфем:

а) антонімічність дієслівних префіксів, наприклад: *ac-*: *accoucher*: 1) народжувати; 2) приймати пологи; *af-*: *affermer*: 1) здавати в оренду; 2) орендувати; *ap-*: *apprendre*: 1) вчитися; 2) вчити;

б) антонімічність деяких іменникових суфіксів, наприклад: *-iste*: *activiste*: 1) активіст, активний прихильник, поборник; 2) прихильник

політики сили, активних або насильницьких дій, екстреміст; *-ie: folie*: 1) безумство, божевілля; 2) пристрасть, захоплення; *-ure: créature*: 1) створіння, істота; 2) жінка, тварюка; *-on*: у пізній латині мав аугментативне значення, у французькій мові переважає його демінутивне значення, особливо на позначення маленьких тварин, наприклад: *ânon, chaton, ourson, aiglon*, а також на позначення деяких професій, що вказує на зневажливе ставлення: *avocaillon* – адвокатишка.

Аналіз вказаних лексичних одиниць довів, що енантіосемія серед таких частини мови, як прислівник та займенник, менш виражена. Встановлено, що адвербіальна енантіосемія реалізується в: якісних, кількісних прислівниках, прислівниках способу дії. Частіше адвербіальна енантіосемія може виникати в контексті, коли прислівники з позитивною семантикою набувають іронічного, протилежного значення чому сприяють і прислівники-інтенсифікатори, які вказують на оцінку. Менш амбівалентною виявилася прономінальна енантіосемія, яка реалізується в неозначених займенниках.

Широковживаною не є й афіксальна енантіосемія. Проявляється, зокрема, в таких дієслівних префіксах: *ac-, af-, ap-* та іменникових суфіксах: *-ie, -iste, -ure, -on*.

2.1.2 Таксономія лексичної енантіосемії в синхронії та діяхронії за семантичним (денотативним) критерієм

Енантіосемія – неоднорідне явище у французькій мові, яке реалізується в різних часових зрізах, зокрема протилежні значення в багатозначних словах спостерігаються досить часто.

2.1.2.1 Повна лексична енантіосемія

Повна лексична енантіосемія – абсолютна структурна відповідність одного значення слова іншому. У цьому випадку значення лексичних

одиниць мають одну предметну належність, схожу лексичну сполучуваність, є або тільки прямими, або тільки переносними, мають однакове стилістичне забарвлення. Повна енантіосемія належить до узусної енантіосемії. Протилежність значень у них чітка, повна, не викликає сумнівів.

До повної лексичної енантіосемії належать енантіосемічні слова, значення яких частіше виражають *векторну, градуальну* протилежність.

Основними ознаками *векторних* енантіолексем, є те, що їхні лексико-семантичні варіанти співвідносяться з різними денотатами і виражають певну спрямованість дій та ознак, наприклад:

louer v. trans. (від лат. *locare* ‘placer, disposer; donner à loyer, à ferme, louer’); ‘donner ou prendre (quelque chose) à loyer pour un certain temps’ [188], позначає як «здати в оренду»: «*Le propriétaire a trouvé plus simple ensuite de louer meublé*» [214], так і «взяти в оренду»: «*Je cherche une maison à louer et j'aime beaucoup le style de ce faré*» [188]. Як бачимо, протилежні значення характеризують одну і ту ж сферу вживання, однак з різних сторін.

Енантіосемічними синонімами до дієслова *louer* є дієслова: *arrenter* v. trans. ‘donner à rente // prendre à rente’; *affermer* v. trans. (dér. de *fermer*); *donner à ferme*// ‘prendre à ferme’ [205]. Наведемо ще приклади:

apprendre v. trans. (від лат. *apprehendere* ‘prendre, saisir’) ‘recevoir un enseignement’ – вчити: «*Vous voulez apprendre le rôle?*» [188] і ‘donner un enseignement’ – викладати, навчати: «*Mais vous savez toutes ces choses et je ne vous apprends rien*» [188];

saluer v. trans. (від лат. *salutare* ‘saluer quelqu’un’, ‘aller présenter ses hommages, faire visite à’) ‘honorer quelqu’un que l’on aborde, que l’on rencontre ou que l’on quitte d’une marque de déférence, de civilité, de respect’ – вітатись: «*Avec quelle hauteur il me regardait hier soir au café Tortoni, en affectant de ne pas me reconnaître! Avec quel air méchant il me salua ensuite, quand il ne put plus s’en dispenser!*» [188]; прощатись: «*Si quelqu’un mourait sur son chemin, il le saluait profondément, disant pardon à la mort quand elle le bousculait*» [188];

salut subst. masc. ‘marque de respect, de civilité qu'on accomplit par le geste ou la parole lorsqu'on rencontre ou quitte quelqu'un’ [204].

Особливістю *градуальних* енантіолексем є те, що у своїх структурах вони містять диференційні семи, пов’язані з вираженням мінімального або максимального ступеня вияву ознаки (статичної або динамічної). Ця ознака може мати і проміжні ступені вияву. До цієї групи належить значна кількість енантіосемічних слів сучасної французької мови:

attiédir v. trans. (fin XIIe s., dér. de *tiédir*) ‘rendre quelque chose moins chaud’ – охолоджувати: «*Ô vents qui avez passé par Bethléem, qui vous êtes reposés au Pont sur la riante solitude de Basile ... qui avez un peu attiédi ensuite votre souffle africain à Lérins ...*» [188]; ‘rendre quelque chose moins froid’ – зігрівати: «*... la mer flue de la zone torride vers notre pôle pendant notre hiver, non seulement elle en adoucit la rigueur sur nos côtes, en attiédissant leur atmosphère par sa chaleur*» [188];

bagnole subst. fém. ‘vieille, mauvaise voiture; vieille, mauvaise automobile’ – стара машина, колимага, драндулет: «*... la maigre salade (...) que les bonnes femmes poussent devant elles dans leur bagnole à bras...*» [188], та ‘toute voiture, toute automobile’ – машина: «*Cette bagnole, on sait qu'elle marche, au moins. Il ne tenait pas tant à la bagnole qu'aux ravissants accessoires. L'auto repartit*» [188]; тут також відбувається покращення значення;

apparent, ente, adj. ‘qui apparaît clairement’ – очевидний, явний: «*Puis, elle passa dans la cuisine, l'ancienne salle commune, conservée presque intacte, avec ses poutres apparentes, ...*» [188]; ‘qui n’est pas tel qu’il apparaît’ – уявний, видимий: «*Il n'est plus question d'amour, mais d'une simple amitié, plus apparente au fond que réelle*» [188];

académique adj. ‘conforme aux normes et usages reçus’ – академічний, який відповідає загальним стандартам: «*... les chefs-d'œuvre peut-être les plus extraordinaires de notre époque sont sortis non du concours général, d'une éducation modèle, académique, à la Broglie, mais de la fréquentation des «pesages» et des grands bars*» [188]; ‘qui manque d’originalité, de force;

conventionnel’ – академічний, холодний (про стиль): «... *il ne possède ni l'imagination nécessaire aux grandes compositions, ni l'imagination du dessin. C'est un talent froid et académique*» [188]; у цій лексемі спостерігаємо погіршення значення.

Таким чином, повна лексична енантіосемія представлена різними частинами мови. Протилежність значень у них безсумнівна, чітка, повна. Частіше зустрічаються *векторний* та *градуальний* види протилежності. У низці лексем відбувається покращення або погіршення значення. Як свідчить наш матеріал, похідні значення, як правило, є негативними. Меліорація значення зустрічається рідше.

2.1.2.2 Часткова лексична енантіосемія

До часткової лексичної енантіосемії належать лексичні одиниці, що не мають повної протилежності значень, вони можуть мати різну предметну належність та лексичну сполучуваність, одне значення може бути прямим, інше переносними, можуть мати різне стилістичне забарвлення.

Підвидом часткової енантіосемії є:

аналітична енантіосемія (одне із протилежних значень модифікується аналітичним способом):

a) з прийменником:

acheter pour v. trans. ‘obtenir contre paiement la propriété et l’usage avec un complément indiquant le bénéficiaire de l’achat’ – купувати для когось: «*Je n'avais aucun autre rendez-vous jusqu'au dîner, mais je me trouvais assez désorienté pour éprouver l'envie d'acheter un bouquet de muguet pour Gina et décider de lui apporter*» [188] та *acheter de* ‘obtenir contre paiement la propriété et l’usage avec un complément indiquant le vendeur’ – купувати у когось: «*Son père s'arrêtait pour causer avec cette forte campagnarde, dont les épaules, dans ce temps-là, comme aujourd'hui, crut se rappeler Florentine, étaient recouvertes du*

*même vieux chandail d'homme, bruni au soleil. Ils **achetaient d'elle**, des petits cornichons au vinaigre dont Azarius était friand» [188];*

*obliger qqn à + verbe v. trans. 'contraindre (quelqu'un) à, (le) mettre dans la nécessité de' – зобов'язати, примушувати когось: «C'est une nécessité toute semblable qui nous **oblige** à scinder la linguistique en deux parties ayant chacune son principe propre» та **obliger qqn** 'rendre service à quelqu'un, lui être utile ou agréable, avoir droit à sa reconnaissance' – робити комусь послугу: «Si vous pouviez me montrer ça tout de suite, ça m'**obligerait**» [188];*

б) каузативна: faire aller 'diriger les affaires' – вести, керувати, заправляти; laisser aller 'permettre de s'en aller' – надати повну свободу дій [208].

2.1.3 Таксономія лексичної енантіосемії в синхронії та діяхронії за семантичним (конотативним) критерієм

2.1.3.1 Функціонально-стилістична лексична енантіосемія

Основна стилістична функція енантіолексем – бути лексичним засобом вираження протиставлення, антонімічної іронії.

Літературна мова – оброблена і нормована форма загальнонародної мови, обов'язкова для всіх членів даного суспільства, універсальна у використанні в різних сферах діяльності, стилістично диференційована і має тенденцію до стабільності. За своїм культурним і соціальним статусом вона протистоїть територіальним діалектам, просторіччю тощо. З огляду на це, виокремлено наступні підвиди енантіосемії.

1. Літературна мова – розмовна мова

Розмовна мова – особливий різновид літературної мови, яким послуговуються мовці в щоденному неофіційному спілкуванні. Власне розмовні лексеми маркують у словниках ремаркою *розм.* (розмовне слово).

До цього підвиду належать слова, які в літературній мові мають нейтральне / позитивне значення, а в розмовній мові – негативне:

foire subst. fém. ‘grand marché de plein air où sont exposées et vendues toutes sortes de marchandises, de denrées, de produits locaux et qui donne souvent lieu à des fêtes et à des réjouissances’ – ярмарок, базар: «*La rue de Rivoli, une foire de tous les produits imaginables étalés sur le trottoir*» [188]; fam. ‘désordre, pêle-mêle; tumulte, grande agitation’ – шум, гвалт, базар: «*Garçon, veillez à notre paix. C'est une foire, ici!*» [188]; первинне значення лексеми *foire* – базар, місце для роздрібної торгівлі в якому одночасно торгують багато різних осіб, у розмовному мовленні лексема набуває негативних конотацій – шум, безладні вигуки, які видає велике збіговисько людей;

accolade subst. fém. ‘témoignage donné en public, consistant à embrasser quelqu'un en lui passant les bras autour du cou, en vue de lui conférer, dans la cérémonie de l'adoubement, le titre de chevalier’ – обійми, нагорода: «*Jean-Marie de Villacourt s'attachait au service de la France. Après la Journée de Landrecies, le roi le faisait chevalier et lui donnait l'accolade*» [188]; fam. ‘donner l'accolade à une bouteille, pour la vider’ – спустошувати пляшки: «*Les comédiens firent de leur mieux honneur au menu de maître Chirriguirri, et, sans y trouver les exquisités promises, assouvirent leur faim, et surtout leur soif par de longues accolades à l'outre presque désenflée, comme une cornemuse d'où le vent serait sorti*» [188]; як бачимо, в літературній мові лексема має позитивне значення «обійми, нагорода», в розмовному мовленні – негативне «спустошувати пляшки», тобто любити випити, що знайшло відображення і у фразеологізмах: fam. *accoler à une bouteille / donner des accolades à une bouteille* – прикладатися до пляшки [181];

abattage subst. masc. ‘abattage des arbres’ – рубка лісу: «*En mai, il retournait en forêt, avec sa femme quand elle voulait bien le suivre, pour l'abattage et l'écorçage des baliveaux de chêne ...*» [188]; fam. ‘critique sévère’ – прочуханка, сувора критика: «*Il taille, le vieux prêtre, il fait un abatage terrible des témoignages publics*» [188];

accommoder vx. v. trans. ‘habiller / coiffer quelqu’un; servir les intérêts de quelqu’un; aménager une demeure, l’orner’ – обладнати, прикрашати, одягати, причісувати: «*L’église est enduite d’une couche de gris, ce qui est presque tolérable quand on songe qu’elle aurait pu être accommodée en couleur de betterave*» [188]; fam. ‘maltraiter, injurer quelqu’un’ – погано ставитись до когось, ображати, висміювати: «*Bien sûr, la Banban avait raison de vouloir quand même guérir Coupeau; (...). Seulement, de la manière dont elle l’accommodait, elle était certaine de l’achever*» [188]; у розмовному мовленні із дієсловом *accommoder* є низка фразеологізмів із негативним значенням «віддубасити, побити»: *accommoder à la compote, accommoder qn en enfant de bonne maison, accommoder au beurre noir, accommoder qn de toutes pièces, accommoder qn de tout point, accommoder à toutes les sauces*; «зрадити» – *accommoder au safran*; «висміювати» – *accommoder qn à la sauce piquante* [212].

Отже, цей підвид лексичної енантіосемії представлений різними частинами мови і є найчастотнішим у французькій мові. Значення цих енантіолексем виникли діяхронічно, проте активно використовуються синхронічно.

2. Літературна мова – просторіччя

До просторіччя належать слова, звороти, що не є нормою літературної мови, але вживаються в побутовому мовленні, а в художніх творах використовуються як стилістичний засіб для надання мові зневажливого, іронічного, жартівливого, грубуватого відтінку. У французькій мові до цього підвиду енантіосемії належать такі лексеми:

caillou subst. masc. ‘morceau de pierre de petite ou moyenne dimension, dure, de couleurs variées’ – булижник, щебінь: «*Hum! fit Agostin, quelquefois les voyageurs mettent des cailloux dans leurs bagages pour se créer de la considération auprès des hôteliers; cela s’est vu*» [188]; pop. ‘tête, en particulier crâne chauve’ – череп, голова: «*As-tu remarqué seulement que ses cheveux tombent, à Cholet, et qu’on lui voit le caillou*» [188];

neige subst. fém. ‘vapeur d'eau atmosphérique congelée généralement sous forme de fins cristaux blancs qui s'agglomèrent en flocons et s'éparpillent du ciel sur la terre’ – сніг: «Tous les jardins sont sous la **neige**, une **neige** précoce de la mi-octobre, tombée toute la nuit (...). Des arbres isolés, d'autres en bouquets percent le blanc absolu des **neiges**» [188]; *pop.* ‘cocaïne’ – кокаїн: «La cocaïne, la mirifique **«neige»** qui affola toute une génération d'esthètes, a été renvoyée au musée des horreurs» [188];

jeton subst. masc. ‘pièce analogue utilisée pour faire fonctionner certains appareils publics, ou pour indiquer un ordre dans une file d'attente ou encore pour marquer et payer au jeu’ – жетон: «César jette un coup d'œil sur les **jetons** en os qui sont près de lui, sur le tapis» [188]; *pop.* ‘coup de poing, gifle’ – удар, ляпас: «Loulou le boxeur avait tellement morflé de **jetons** sur le ring que sa vieille avait le trac qu'il devienne aveugle» [188].

Цей підвид лексичної енантіосемії представлений різними частинами мови, проте найчастотнішими є іменники.

3. Літературна мова – арго

affaire subst. fém. ‘action en projet ou en cours, à laquelle une ou plusieurs personnes (agents) sont directement ou indirectement intéressées’ – справа: «Non pas moi, dit Charles avec un embarras visible, car j'ai précisément **affaire** à cette heure-ci» [188]; *arg.* (dans l'*arg. des malfaiteurs*) ‘vol’ – крадіжка: «Elle me demanda si j'avais quelque **affaire** en vue (un projet de vol)» [188];

affranchi, ie subst. ‘esclave libéré’ – вільновідпущеник: «... il y eut beaucoup de fidélité dans les femmes, assez dans les **affranchis**, quelque peu chez les esclaves, aucune dans les fils» [188]; *arg.* ‘qui vit en marge des lois, homme du milieu’ – людина, яка живе у злочинному середовищі й пов’язана зі злочинним світом: «Le héros des Anges noirs, Gabriel Gradère, est le frère d'un **affranchi** de Carco. Un trafiquant de coco, un souteneur, un maître chanteur, c'est l'art unique de «Monsieur Francis» de nous les rendre proches et familiers» [188];

abondance subst. fém. ‘ce qui est disponible en très grande quantité (ressources, richesses, choses nécessaires ou utiles à la vie)’ – достаток: «Était-ce

au luxe, à l'**abondance**, à la richesse, comme l'avait dit Voltaire, à créer pour tous les hommes le nouveau climat de l'honneur?» [188]; arg. scol., vieilli 'vin fortement coupé d'eau' – сильно розбавлене вино: «Je dois citer encor les murs du réfectoire ... L'**abondance** emplissant la classique timbale» [188];

agrafer v. trans. 'attacher, fixer au moyen d'une ou de plusieurs agrafes' – застібати на гачки: «Pendant qu'Amélie, sur un signe de la femme de chambre, **agrafait** la robe par derrière et aidait la duchesse, la soubrette alla prendre des bas en fil d'Écosse ...» [188]; arg. 'voler qqn' – вкрати: «C'est clair et net, vois-tu, comme les jaunets que tu as négligé d'**agrafer** cette nuit-là» [188].

Цей підвид лексичної енантіосемії представлений різними частинами мови, найчастотнішими є іменники та дієслова.

Зазначимо, що у більшості енантіолексем наявна повна тематична неоднорідність. Слова з неповною семантикою протилежних значень зазвичай належать до периферійної частини лексичного значення.

2.1.3.2 Емоційно-образна лексична енантіосемія

До цього підвиду належать слова, які у прямому значенні мають нейтральне або позитивне значення, а в переносному – негативне, тобто опозиція в межах прямого та переносного значень, наприклад:

abaissement subst. masc. 'action d'abaisser ou de s'abaisser; état de ce qui est abaissé' – зниження, зменшення, спускання: «Son regard attendait au passage quelques détails familiers, à travers la nuit, la tache d'un buisson, un détour brusque, l'**abaissement** du talus dans sa course vers le ciel noir, la cabane du cantonnier» [188]; *fig.* 'action de faire descendre à un niveau inférieur la valeur attachée à une personne (à son activité, aux qualités qu'elle s'attribue, etc.) ou à une chose; action (volontaire ou forcée) de descendre du niveau (moral, intellectuel) auquel on se tient habituellement ou auquel se trouve habituellement une chose; résultat de cette action' – приниження, залежність: «Nous nous refusons

obstinément à la décadence, à l'abaissement, à l'humiliation, au dépècement de nous-mêmes» [188];

accouchement subst. masc. ‘action d'accoucher, l'accouchement est l'ensemble des phénomènes qui aboutissent à l'expulsion, par les voies naturelles, d'un ou de plusieurs fœtus, parvenus à maturité ou à l'âge de la viabilité’ – пологи: «– *Est-ce la grossesse? Est-ce l'accouchement? ... Je puis t'affirmer que cela n'a rien de particulièrement délicieux»* [188]; *fig.* ‘élaboration pénible et lente’ – тривале дозрівання, важке здійснення: «*Enfin nous tenons un ministère! Enfin un ministère nous est né! Certes ce n'a pas été sans peine! L'accouchement a été laborieux et difficile»* [188];

assaisonner v. trans. ‘ajouter à un mets des éléments (ingrédients ou épices) propres à en relever le goût’ – приправляти, надати смаку: «*Il assaisonnait volontiers lui-même sa soupe au poisson, sachant la dose de poivre et de sel et les herbes qu'il fallait, et se régalaient autant de la faire que de la manger»* [188]; *fig.* ‘accompagner ses propos, ses actes ou ses attitudes, etc., d'un certain piquant’ – задіти, образити когось: «*Ce qui donne bien aux Lettres Persanes leur date et le cachet de la Régence, c'est la pointe d'irrévérence et de libertinage qui vient là pour relever le fond et l'assaisonner selon le goût du jour»* [188].

Діахронічну образну енантіосемію можемо простежити на прикладі іменника *andouille*. Лексема запозичена з лат. *inductilia* ‘choses prêtes à être introduites dans’ [188]. У французькій мові лексема з’явилась у 1178 році із значенням ‘boyau de porc farci’ – субпродуктові ковбаси: «*Riant dans la fumée, il portait sur deux plats Un hachis de raisins et de viande pressée, Plus un morceau de porc, une andouille épicée, Et des pois gris nageant parmi des cervelas»* [188]; переносне значення ‘homme sans caractère, niais imbécile’ – дурень, ідіот, бовдур, з’явилося аж у 1866 році: «*Ah! tu ne savais pas ça, tu ne sais donc rien, sacrée andouille!*» [188].

Слід зазначити, що частіше джерелами образної лексичної енантіосемії є зооніми, флороніми, фруктоніми, назви овочів, які розглянуто у третьому розділі.

2.2 Фразеологічна енантіосемія в синхронії та діяхронії: критерії таксономії

Енантіосемія по-особливому виявляється у фразеологічній площині, де в коротких і водночас змістовних висловах може виявлятися і асиметрія цінностей (Д. Айдачич) [1], і прагматичні функції (Д. Бритвін) [11], і ментально-духовні властивості (О. Дуденко [24], Н. Дем'яненко [19; 21]), і психокогнітивний та етнокультурний аспекти (О. Селіванова) [96], етимологічний аналіз (Я. Спринчак) [108]. Фразеологізми здатні виступати репрезентантами різних дискурсів: воєнного (Т. Івасишина [32; 33], О. Комарова [32]), біблійного (Н. Дем'яненко [20], Т. Івасишина [30; 31], І. Руденко [30]), гастрономічного (М. Марінашвілі, Л. Коккіна, Д. Польщина [60]), художнього (І. Бехта [5], Н. Філоненко [139]), масмедійного (І. Остапчук) [84], інтернет-дискурсу (Л. Коккіна) [47] тощо. Фразеологізми є унікальними виразниками в лінгвокультурологічному аспекті (Ю. Прадід [92], І. Голубовська [16], О. Левченко [53], Р. Гонзалез [142] та ін.).

Фразеологічна енантіосемія виявляється на фразеологічному рівні мовної організації як антифразис, поляризація форми і змісту (зовнішня форма суперечить змісту). Також існує низка фразеологізмів, які несуть в собі два протилежних значення, наприклад, «*крутитися в голові*» – «не згадати» і «постійно виникати у свідомості».

2.2.1 Таксономія фразеологічної енантіосемії в синхронії та діяхронії за семантичним (денотативним) критерієм

2.2.1.1 Повна фразеологічна енантіосемія

Повна фразеологічна енантіосемія має місце тоді, коли один і той самий фразеологізм має протилежні значення. Підвидами повної фразеологічної енантіосемії є:

- 1) фразеологізми, які належать до одного функціонального стилю

bel âge: 1) юний вік: «*Les parrain et marraine furent ... Jean-Baptiste Magnien, bourgeois à Furley, et Pierrette Michelet, sa sœur, "laquelle ne signa à cause de son **bel âge**". Elle avait trois ans!*» [208]; 2) зрілий вік, час розквіту: «— *Regarde-moi bien, dit le vieillard. C'est aujourd'hui mon anniversaire. Aujourd'hui j'ai eu cent ans. – Ah, dit le jeune homme, c'est un **bel âge**. Comment cela est-il possible?*» [208];

tomber en bas de sa chaise: 1) бути неприємно враженим; 2) бути в захваті [207];

à boule vue: 1) швидко, без довгих слів; необачно, нерозсудливо; 2) *заст.* подумавши, ясно розуміючи обстановку [208];

appeler en justice: 1) викликати до суду; 2) подати до суду [208];

2) фразеологізми, які належать до різних функціональних стилів

classer une affaire: 1) закінчити, завершити справу: «*Aucune preuve! Aucun indice! Si bien que d'un jour à l'autre le Parquet déciderait sans doute de **classer l'affaire***» [208]; 2) *юр.* розпочати, відкрити справу: «*L'un des inculpés, censé être le chef de l'équipe, qui a exécuté le coup de main, René Marquat, 45 ans, continuerait à nier toute participation à cette affaire. C'est une photographie du stock d'armes dérobé retrouvé chez l'auteur d'un hold-up arrêté à Toulouse qui avait permis d'appréhender ces quatre hommes et **classer l'affaire de Foix dans la rubrique "droit commun"***» [208];

3) терміни-фразеологізми

Зауважимо, що до повної фразеологічної енантіосемії також може належати торгово-комерційна термінологія, наприклад: *accepter un effet*: 1) підписати, видати вексель; 2) прийняти до оплати вексель.

2.2.1.2 Часткова фразеологічна енантіосемія

Часткова фразеологічна енантіосемія має місце тоді, коли один і той самий фразеологізм містить не прямо протилежні значення. Так, виокремлюємо такі підвиди:

1. Лексема, що має нейтральне або позитивне значення, у складі фразеологізму може набувати негативної семантики або ж навпаки:

affiche ‘feuille imprimée, manuscrite ou peinte, plus rarement toile, qu'on applique sur un mur, un panneau, un cadre accessible au public pour l'avertir de quelque chose’ – афіша, плакат, оголошення: «*Pour résister à la tyrannie des journalistes, Dauriat et Ladvocat, les premiers, inventèrent ces affiches par lesquelles ils captèrent l'attention de Paris*» [188]; *fam. plat comme une affiche; passer entre le mur et l'affiche sans la décoller* ‘une personne très maigre, très plate’ – розм. дуже худа людина;

agir ‘pouvoir propre à l'homme de transformer ce qui est, de s'exprimer par des actes’ – діяти, вчиняти: «*Vouloir, agir, opérer, produire: ainsi sommes-nous peu à peu entraînés vers des développements peut-être imprévus*» [188] із цією лексемою у французькій мові існує низка фразеологізмів із негативним значенням: *agir comme un chien fouetté* – робити щось неохоче, огризаючись; *agir au chiqué* – чванитися; *agir dans le dos de qn* – діяти у когось за спиною, крадькома; *agir de haut* – діяти поспішно, абияк; *agir sur les nerfs* – діяти на нерви; *agir en renard* – хитрити, лукавити [181];

aiguille ‘objet se terminant en pointe effilée’ [188]; *avoir des aiguilles dans le bras* – заніміла рука; *arg. être vacciné avec une aiguille de phono* – бути дуже балакучим; *prov. chercher une aiguille dans une botte de foin* – шукати голку в копиці сіна, дарма старатися; *disputer des pointes d'aiguille* – сваритися через дрібниці [181];

acheter ‘obtenir contre paiement la propriété et l'usage’ – купити [188]; *arg. acheter à la course* ‘voler en passant un objet quelconque à un étalage’; // *argo* викрасти з прилавка;

acte ‘manifestation concrète des pouvoirs d'agir d'une personne, ce que fait une personne’ // *acte fraudueux* ‘qui est entaché de fraude, où l'on emploie la fraude’; *pop. avaler son acte de naissance* ‘mourir, être tué’; акт, справа, вчинок // недобросовісний, шахрайський вчинок; *прост.* простягнути ноги, дати дуба, померти; *admirateur* ‘personne qui admire un être, une oeuvre’ // *prov. à sot*

auteur, sot admirateur ‘il n’y a pas de si sot écrivain qui ne trouve un lecteur semblable à lui’; шанувальник // присл. дурень дурня хвалить; *adroit* ‘qui parvient aisément, grâce à des dispositions acquises ou innées, à atteindre un but, à obtenir un résultat’ // *adroit comme un prêtre normand* ‘très maladroit’; спритний, вмілий // незграбний; *aider* ‘prêter son concours à quelqu'un pour lui faciliter l'accomplissement d'un acte, la réalisation de quelque chose; secourir une personne dans le besoin’ // *aider à une histoire*; допомагати, сприяти // прикрашати дійсність [188].

2. Аксіологічна фразеологічна енантіосемія (до цього підвиду належать фразеологізми, які вживаються у позитивному та негативному значеннях):

être sûr de son affaire: 1) бути впевненим в успіху; 2) поплатитися за щось: «*Si tatan me découvrait, je serais sûr de mon affaire*» [208];

avoir la main légère: 1) швидко та легко працювати: «*Voilà, dit-il, en amenant le liquide jusqu'à faire suinter l'aiguille creuse. Ne bougez pas, belle dame. J'ai la main légère*» [188]; 2) любити пускати в хід кулаки; бути забіякуватим: «– *Elle vous bat? Poil de Carotte. – Oh, quelques gifles. – Elle a la main légère? Poil de Carot-te. – Une raquette*» [208];

battre de l'aile: 1) колихатися, тріпотіти на вітрі: «... *la lettre inachevée battit de l'aile au vent frais de l'aurore*» [208]; 2) бути у скрутному становищі, вибиватися з сил: «*Il était très optimiste à propos de la situation internationale ... En France, la réaction battait de l'aile*» [208];

la donner belle à qn: 1) заст. намагатися підвести когось, висміяти когось; 2) кинути м'яч, який легко спіймати; дати комусь гарну можливість;

rire [sourire] aux anges: 1) бути в захваті: «*Je ne pouvais m'empêcher de rire aux anges; mes yeux devaient briller*» [208]; 2) безглуздо сміятися, сміятися без причини: «*Krato souriait aux anges. Sa casquette toute de travers sur ses cheveux gris lui donnait un air facétieux*» [208];

mettre dans le bain: 1) вплутати у щось, підвести: «– *Raconte, Paulus. Si ton camarade était ici je suis persuadé qu'il te mettrait dans le bain*» [208]; 2) ввести в курс справи, інформувати про що-небудь, ознайомити з чимось:

«*La "méthode N" vous met dans le bain de la langue courante, celle que les Anglais emploient chaque jour à la maison, chez les commerçants, avec leurs amis en voyage ...*» [208];

plier bagage: 1) складати речі, поїхати, змитися: «*Alceste. – Mais pour quelle raison me tiens-tu ce langage? Dubois. – Pour la raison, monsieur, qu'il faut plier bagage*» [208]; 2) померти: «*Le comte. – ... C'était quelques heures avant sa mort ... "Mon garçon, m'a-t-il dit, je m'aperçois un peu tard que je ne me suis jamais occupé de vous. J'ai très peu de temps, je plie bagage ..."*» [208].

До цього підвиду також належать фразеологізми: *bain de pieds*: 1) ванна для ніг; 2) заслання, вигнання; *passé d'armes*: 1) тренування; вправи; 2) сутичка, бійка; *prise d'armes*: 1) урочисте шикування; 2) збройне повстання; *avalé qch comme du lait*: 1) простодушно радіти чомусь; 2) терпіти образи; *avec éclat*: 1) блискуче; 2) з тріском; *faiseuse d'anges*: 1) фабрикантка ангелів (жінка, яка займається незаконними абортами); 2) жінка, яка приймає за плату немовлят для вигодовування; *batteur d'estrade*: 1) *заст.* вартовий; 2) волоцюга; *aider à la lettre*: 1) роз'яснювати темні місця у книзі, читати між рядками; 2) прикрашати розповідь.

3. Емоційно-оцінна енантіосемія

Слід зазначити, що переважна більшість емоційно-оцінних енантіосемічних слів у сучасній французькій мові з'явилися шляхом пейорації на основі іронічного вживання слів із позитивною оцінкою, рідше із нейтральною.

Отже, емоційно-оцінна енантіосемія проявляється через іронію з метою глузування, насмішки, кепкування. Виокремлюємо такі підвиди іронічної енантіосемії:

а) одне значення позитивне – друге іронічне

avoir l'air de sortir d'une boîte: 1) бути охайно одягненим; 2) *ірон.* мати пихатий вигляд;

avec les honneurs dus à son rang: 1) з усіма почестями: «*Je tiens à ce que, dans deux heures, Natacha Féodorovna soit ici ... et qu'elle y soit amenée avec les*

honneurs dus à son rang» [208]; 2) *ірон.* безцеремонно: «*Peu après, Croquignol, Ribouldingue et Filochard furent vidés avec tous les honneurs dus à leur rang et le directeur du cirque les envoya se faire pendre ailleurs*» [208];

beau garçon: 1) красива молода людина, «красень»: «*Elle s'abandonnait ... fière d'avoir ce beau garçon pour danseur*» [208]; 2) *ірон.* гарно, нічого сказати: «*Le voilà beau garçon maintenant*» [208];

beau coup: 1) вдалий хід (у грі); 2) *ірон.* дурниця; невдалий хід [208];

faire belle besogne: 1) гарно попрацювати; 2) *ірон.* зробити дурницю, промахнутися [208];

de belle eau: 1) чистий: «*...pêcherai-je une perle de la plus belle eau et digne de faire le pendant avec celle de Cléopâtre*» [208]; 2) *ірон.* чистий, повний: «*Ta nièce est une perversie de la plus belle eau*» [208];

que le bon Dieu le bénisse!: 1) нехай благословить його бог! 2) *ірон.* ну його! Бог із ним! [208];

la belle espèce! – *ірон.* нічого собі екземпляр! [208];

la belle histoire! – *ірон.* велике діло! подумаєш! [208];

б) абстрактне значення в однині – конкретне значення в множині

bel esprit: 1) дотепність: «*Arthur faisait l'aimable, le bel esprit; vous auriez dit un de ces ouvriers modèles qui suivent les cours du soir*» [208];

2) *ірон.* розумники: «*Ça vaudra mieux que de jouer aux beaux esprits*» [208];

в) наявність конструкцій *c'est, c'est à, c'est bien* у складі фразеологізму

c'est à encadrer – хоч у рамці вправ, далі їхати нікуди; таке не забудеш (про ляпсус): «*Vous savez ce que ses sœurs nous ont télégraphié? demande mon grand-père à mon cousin. – Oui, Beethoven, on m'a dit; c'est à encadrer, cela ne m'étonne pas*» [208];

c'est à mettre sous globe – це треба зберігати [208];

c'est bien chanté – гарно говориш [208];

c'est bien le moment de ... – знайшли час: «*La voiture frôla un arbre, dont les basses branches fouettèrent les vitres. Elle a failli nous tuer tous, cette malheureuse! Comme si c'était le moment!*» [208];

c'est bien ma chance – от тобі й маєш [208];

c'est de la belle ouvrage – гарна робота!: «... *ce vieil homme faisait penser à un bel ouvrier sérieux, possédant parfaitement son métier, et soucieux de rendre toujours de la belle ouvrage*» [208];

c'est gai – весела історія!: «*Il faut que j'aille porter à ce crétin de Grünebaum, l'associé de papa, pour qu'il s'y pavane ... C'est gai*» [208];

c'est la mer à boire – велике діло!: «*Alors, Salvayre, avec brio, s'était mis à traduire un texte, d'ailleurs peu difficile, de César ... Quand ce fut fini: – Tu vois que ce n'était pas la mer à boire, dit Salvayre ...*» [208], що вказує на гіперболічність значення.

Слід зазначити, що протилежні значення цих фразеологізмів не завжди є симетричними, оскільки іронічне значення містить сему негативної оцінки, а протилежне йому буває оцінно нейтральним або позитивним.

2.2.2 Таксономія фразеологічної енантіосемії в синхронії та діяхронії за семантичним (конотативним) критерієм

2.2.2.1 Функціонально-стилістична фразеологічна енантіосемія

1) Літературна мова – розмовна мова

l'affaire est faite (l'affaire est faite [arrangée, réglée]): 1) справу зроблено; справа в капелюсі: «*Convertissez-vous dès aujourd'hui; venez avec moi, et votre affaire sera bientôt faite*» [208]; 2) розм. погане діло: «– *Parbleu! n'allez plus avant, docteur du diable! s'écria-t-il; je vois bien à votre mine que mon affaire est faite!*» [208]; перше значення фразеологізму є позитивним, використовується для опису ситуацій, коли все виходить, вибудовується найкращим чином; друге значення вживається у розмовному мовленні й означає, що все скінчено, погані справи;

faire des affaires: 1) займатися справами: «*Un mot expliquera tout: il faisait des affaires à la Bourse avec l'argent des femmes entretenues dont il était le confident*» [208]; 2) розм. підняти галас через дрібниці;

coup de balai: 1) змах мітли: «*On eût dit que c'était le haillon d'un peuple, et que le faubourg Saint-Antoine l'avait poussé là à sa porte d'un colossal coup de balai, faisant de sa misère sa barricade*» [208]; 2) розм. чистка, звільнення, скорочення: «*J'ai beaucoup bavardé de tout ça avec Thérèse et avec les copains. Vrai, il y aura un fameux coup de balai à donner dans le parti*» [208]; у цьому фразеологізмі спільною є сема «чистка, наведення чистоти», яка сприймається позитивно у першому значенні, як прибирання приміщення або території, негативне значення спостерігаємо у розмовному мовленні як звільнення з роботи;

prendre l'air: 1) провітритися, прогулятися: «*La mère emmenait sa fille prendre de l'air, l'après-midi, pour se changer les idées*» [208]; 2) розм. виїхати, піти, втекти, зникнути (про речі): «*Louis XVI voulait à toute force prendre l'air dans son château de Saint-Cloud*» [208];

faire son paquet: 1) складати речі, збиратися в дорогу: «*Un jour, je ferai mon paquet, simplement, sans phrases. Il n'entendra plus parler de moi ... voilà tout*» [208]; 2) розм. готуватися до смерті, вмирати: «*Faites vos paquets, répondit froidement le chirurgien. Et il s'éloigna*» [208].

До цього підвиду належать фразеологізми: *tenir sur les fonts du baptême*: 1) хрестити когось; 2) розм. перемивати кістки; *foutre qn en l'air*: 1) вразити, приголомшити когось; 2) розм. вивести когось із себе; 3) розправитися з кимось, позбутися когось; *apprendre à vivre à qn*: 1) навчати уму-розуму; 2) розм. покарати, провчити когось; *arranger qn aux petits oignons*: 1) створити для когось хороші умови; 2) розм. побити когось; *vouloir tout avaler*: 1) бути дуже енергійним; 2) розм. бути скупим; тут відбувається протиставлення рис людини: енергійність та скупість [193].

2) Літературна мова – просторіччя

mettre à l'abri: 1) ховати, зберігати в таємниці, оберігати;
2) *прост.* посадити у в'язницю [208];

arrondir ses fins de mois: 1) підробляти, мати тимчасові, випадкові заробітки; 2) *прост.* займатися проституцією [208];

3) Літературна мова – арго

filer son câble: 1) вміло зробити кар'єру: «*Vous avez filé votre câble, vous avez été très adroit; mais vous aurez peut-être besoin de moi, je vous servirai toujours*»; 2) *арго* померти [190];

cote d'amour: 1) *заст.* рейтинг; 2) *шк. арг.* завищена оцінка, яку ставить вчитель не за знання, але через інші причини [190];

changer d'air: 1) змінити клімат, місце проживання, атмосферу; 2) *арго* втекти, змитися [197];

4) У межах соціально маркованої

Значення виявлених енантіосемічних фразеологізмів частіше виражають градуальний тип протилежності, і можуть вказати на реалізацію позитивних або негативних дій, намірів:

пор. *s'envoyer en l'air*: 1) вживати наркотики, ловити кайф;
2) насолоджуватися // накласти на себе руки [190];

пор. *arracher son coréau*: 1) багато працювати; 2) загуляти [208];

arg. *faire les bagots*: 1) бігати за каретою, пропонуючи свої послуги як носія; 2) красти багаж, речі (на вокзалах, з багажників машин) [215];

викликати позитивні або негативні емоції: arg. *jambes en l'air*:
1) шибениця; 2) любовні розваги.

Векторний тип протилежності зустрічається рідше, і може вказати на напрямок руху, наприклад: пор. *amène tes os!*: 1) йди сюди! 2) пішов геть! [208].

2.2.2.2 Емоційно-образна фразеологічна енантіосемія

Для образної фразеологічної енантіосемії характерна двоплановість семантичної структури, тобто такі фразеологізми можуть мати як пряме, так і переносне значення:

avoir un bras de fer: 1) бути дуже сильним, мати залізні руки; 2) мати твердий, владний, деспотичний характер [208];

homme de bon appétit: 1) людина з гарним апетитом; тобто людина, яка любить смачно поїсти та 2) людина жадібна до грошей, до почестей [208];

homme d'argent: 1) багатій, капіталіст: «*Les hommes d'argent, de banque, s'étaient divisés, les uns Girondins, d'autres Jacobins*» [208]; 2) користолюбна людина: «*Barère ne cessait de représenter Danton, dans son compte rendu à ses commettants, comme un homme d'argent: – "Danton, dit-il, qui ne connaissait d'autre moyen de gouverner que par la corruption et l'argent ..."*» [208];

héros du jour: герой дня, тобто особа, яка чимось відзначилась, привернула до себе увагу й залежно від контексту можна інтерпретувати як позитивно, так і негативно;

baisser la tête: 1) опустити голову; 2) відчувати себе осоромленим [208];

tête de veau: 1) лисий, з бритою головою; 2) дурень [208];

mourir au lit d'honneur: 1) померти, впасти в бою; 2) до смерті залишитися невинною людиною (про п'яницю, гравця) [208].

Як бачимо, емоційно-оцінна енантіосемія у сфері фразеології сучасної французької мови виникає шляхом пейорації первинного значення. За характером полярних емоційно-оцінних елементів значення переважає градуальний тип протилежності.

Висновки до розділу 2

Енантіосемія як семантичне явище досить яскраво представлена в лексико-фразеологічній системі сучасної французької мови. Практичний матеріал дає змогу класифікувати енантіолексеми за такими основними типами: мовна та дискурсивна.

Мовна енантіосемія твориться на різних рівнях системи мови (лексичному, фразеологічному, граматичному), але суто граматичних прикладів мало. Основними типами мовної енантіосемії є лексична та фразеологічна енантіосемія.

Здійснено аналіз реалізації явища лексичної енантіосемії в межах різних частин мови, де найбільшу продуктивність виявили іменники, дієслова, прикметники, найменшу – прислівники, вигуки, займенники.

За денотативним критерієм виокремлено повну та часткову лексичну і фразеологічну енантіосемію. Повна спостерігається тоді, коли протилежні значення слів / фразеологізмів розрізняються лише за однією диференційною семою. Повна лексична енантіосемія представлена різними частинами мови. Протилежність значень у них чітка, повна, не викликає сумнівів. Частіше спостерігається *градуальний* та *векторний* види протилежності. У низці лексем відбувається покращення або погіршення значення. Як свідчить проаналізований матеріал, похідні значення, як правило, є негативними. Меліорація значення трапляється рідше.

Підвидами повної фразеологічної енантіосемії є: 1) фразеологізми, які належать до одного функціонального стилю; 2) фразеологізми, які належать до різних функціональних стилів; 3) терміни-фразеологізми.

При частковій енантіосемії одне зі значень містить додаткову сему, яка відсутня в першому, і це порушує симетричність їхньої протилежності. Підвидом лексичної часткової енантіосемії є аналітична енантіосемія, де одне із протилежних значень модифікується аналітичним способом: з прийменником та каузативна.

До часткової фразеологічної енантіосемії належать такі підвиди: 1) лексема, що має нейтральне або позитивне значення, у складі фразеологізму може набувати негативної семантики або ж навпаки; 2) аксіологічна фразеологічна енантіосемія; 3) емоційно-оцінна енантіосемія.

За конотативним критерієм виокремлено функціонально-стилістичну та образну лексичну / фразеологічну енантіосемію. Підвидами функціонально-стилістичної лексичної / фразеологічної енантіосемії є: 1) літературна мова – розмовна мова; 2) літературна мова – просторіччя; 3) літературна мова – арго. Найчастотнішим у французькій мові виявився підвид *літературна мова – розмовна мова*.

Для образної фразеологічної енантіосемії характерна двоплановість семантичної структури, тобто такі фразеологізми можуть мати як пряме, так і переносне значення. Як правило, пряме значення – позитивне, переносне – негативне.

Аналіз лексичної системи мови дає підстави стверджувати, що енантіосемія досить широко представлена в пластах нейтральної, офіційної, навіть термінологічної словникової підсистеми сучасної французької мови.

Енантіосемія з негативною характеристикою – явище більш поширене, ніж енантіосемія із позитивним значенням.

Основні наукові результати розділу викладено в публікаціях дисертанта [63; 68; 71; 79; 167].

РОЗДІЛ 3

ДИСКУРСИВНА РЕАЛІЗАЦІЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ ЕНАНТІОСЕМІЇ

3.1 Дискурсивна реалізація енантіосемії в різних тематичних групах

Аналіз енантіосемічних тематичних груп передбачає низку послідовних етапів: 1) аналіз семантики лексеми за допомогою словникових дефініцій, її змін (розширення чи звуження семантичної структури, утворення переносних значень); компонентний аналіз (виділення диференційних та імплікативних, конотативних сем); 2) виявлення асоціативного поля лексеми; 3) контекстуально-інтерпретаційний аналіз [62, с. 45].

3.1.1 Енантіосемічна тематична група колоронімів

Сучасні французькі колороніми становлять потужну лексико-семантичну систему, що налічує 191 назву кольорів та їхніх відтінків. Незважаючи на значну кількість колоративів, у французькій мові ядром колірної групи визначають одинадцять прикметників-назв основних кольорів (*blanc, jaune, orange, rose, rouge, brun, vert, bleu, violet, gris, noir*).

Вважається, що колірна ознака з'явилася в мові в чіткій діяхронічній послідовності – *білий, чорний, червоний, зелений, жовтий, синій, коричневий, рожевий, помаранчевий, фіолетовий* та *сірий*, при чому *коричневий, рожевий* і *фіолетовий* є власне романською інновацією [157, с. 112]. Як правило, переносні значення у колоронімів з'явилися пізніше, із XII століття.

Як зауважує Х. Маріна, дослідження колоронімів не можливе без сегментації лексики (розподіл кольорів у процесі номінації), суб'єктне сприйняття (значення) і фізичний феномен (референт) [163, с. 191-195].

Колоратив може бути амбівалентним – оцінно чи емоційно-експресивно, залежно від того, який об'єкт є носієм певного кольору; який суб'єкт, носій якої культури сприймає об'єкт певного кольору (чи в якій ситуації); яку номінацію (ім'я) має колір у певній мові.

Поняття *колір* є неоднозначним і багаторівневим. Складниками концепту *колір* вважаються: а) фізична характеристика кольору (його диференційні ознаки), б) психологічна характеристика кольору (особливості його впливу на психіку людини), в) аксіологічний компонент (пов'язана з кольором оцінка позитивна / негативна, його сприйняття / несприйняття людиною), г) символічні характеристики кольору [93, с. 45].

Назви кольорів формують у французькій мові найдавніший склад лексики, розвинувши згодом палітру переносних значень, що дає змогу номінативам виражати антагоністичні відношення. Цікаво, що й родова лексема *колір / couleur* теж має розвинену полісемію, наприклад: «*Les journaux non plus qui, selon leur couleur, défendaient des thèses différentes*» [241, с. 29], де *couleur* означає «політичну орієнтацію газети» [180].

У контексті фразеологізмів, як прями, так і переносні значення можуть набути протилежної конотації. Наприклад, лексема *couleur* має позитивну конотацію у виразі «*un paysage très couleur locale*» і негативну – «*femme de couleur (qui n'appartient pas à la race blanche)*» і «*perdre ses couleurs*» [214].

Лексема *couleur* у різних виразах може виражати антонімічні відношення: *vêtements noirs ou de couleur* (антонім до *чорного*), *laver le blanc et la couleur* (антонім до *білого*), *film en couleur* (антонім до *чорно-білого*) [214].

Ядром кольору виступають його фізичні характеристики (*синій, зелений, червоний*), на які нашаровуються всі інші (психологічні, емоційно-експресивні, оцінні, символічні), які можуть бути перемінними аж до протилежності, як свідчить наш аналіз.

Так, наприклад, *зелений колір* розвинув у французькій мові широку полісемію і має значення «сирий, незрілий, нестиглий; свіжий (про овочі);

бадьорий, здоровий (про людину); злодійський (про жаргон); сільський; екологічний» тощо. Порівняймо в контексті: «*C'était un petit vieillard vert encore et dispos, poudré, le nez rouge, l'air jovial et goguenard*» [204].

Французькі колороніми, переважно, є лексемами полісемічними; їхні значення часто залежать від дистрибуції, відповідно до іменника визначається семантика прикметника кольору: погода → «дощова», овочі → «свіжі»; ці значення часто різнополюсні, зокрема за шкалою «добре – погано»: «бадьорий» – це добре, «злодійський» – це погано.

Так, у творі Ж. Сименона *gris* (сірий колір) у переносному значенні позначає «дешевий тютюн світлого кольору», що в контексті протиставляється дорогим сигарам:

«...*Point touchait négligemment une boîte de cigares...*

- *Je suppose...*

Le commissaire souriait, murmurait:

- *Je préfère ma pipe.*

- *Du gris?»* [241, с. 29].

«*Chemise kaki à épaulettes*» [222, с. 9] обов'язково провокує суб'єктивну «військову», а також «соціалістичну» конотацію, яка представниками різних політичних таборів може сприйматися категорично протилежно.

Зазначимо, що одні позначення кольорів є більш вживаними в контексті ніж інші, тобто, мають більш ширшу полісемію; складні найменування частіше моносемічні, рідше розвивають переносні значення.

Назви кольорів, утворені від назв рослин чи їжі, що характерно для французької мови, часто не мають ще одного значення, крім колірною («*son foulard de soie crème*») [240, с. 36].

Специфіка французьких колоронімів у тому, що до їхнього складу входить значна кількість похідних складних лексем-назв відтінків, утворених всупереч правилам французького словотвору, де назву відтінку маркує іменник, підпорядкований прикметнику-назві основного кольору: *bleu pétrole, rouge sang, blanc neige, vert olive*, etc. Наприклад: «...*la couleur des*

vitraux ... Ceux-ci étaient d'un jaune-abricot» [242, с. 308]; «*ces yeux bleu lavande*» [243, с. 261]; «*costume ... bleu marine*» [243, с. 262].

Характерною рисою лексеми-означення є здатність змінити як денотативну ознаку кольору, так і конотативну, аж до протилежності. Відповідно «нудьгуючий» *ципуй/gris (gris comme la pluie)* може стати «благородним» *gris-perle*: «*Le commissaire était tout frais, en gris-perle des pieds à la tête, une fleur à la boutonnière*» [238, с. 50].

Статусу опозиційності можуть набувати: семантика основного кольору та його відтінки: «*Il n'était plus pâle. Il était livide*» [240, с. 94]; пряме – переносне значення, фразеологічні значення, конотації, символіка, асоціації.

Значення колоратива можна з'ясувати в межах і мікро-, і макроконтраксту. Назва твору Ж. Сименона «*Chien jaune*» розкривається в інтерпретації персонажа (собаки) від категорично негативного значення (лякає одного персонажа, вбивцю) до крайнього позитивного (вірного пса підозрюваного).

Назви кольорів беруть участь у творенні численних словосполучень, ідіом, фразеологізмів, прислів'їв, які можуть мати як пряме: *ours blanc; linge blanc; sauce verte*, так і переносне значення: *merle blanc; armée blanche; bâton blanc; avoir la main verte; donner le feu vert à quelqu'un; noire geline pond blanc œuf* [212], передавати як позитивні, так і негативні відтінки.

За характером значення колоративи розрізняють як:

1) мотивовані лексичні одиниці, в яких колірна номінанта реалізується в початковому хроматичному або ахроматичному значенні (*blouse blanche*);

2) колороніми, які використовуються в певному переносному значенні, де етимологія виразу є більш-менш зрозумілою (*blanc comme neige = innocent, blanc comme un drap = très pâle* [240, с. 107]);

3) лексичні одиниці, в яких колір не має вагомого значення, але може виступати як інтенсифікатор чи показова ознака чогось чи когось, у цьому третьому випадку йдеться передусім про перифрази типу *les hommes en blanc (= les chirurgiens), les casques bleus (= les troupes de l'ONU)*, etc. [187];

4) колороніми, що не мають колірної ознаки у словосполученнях, де етимологія не зрозуміла: *mariage blanc* = фіктивний шлюб, *billet vert* = долар, *cornette blanche*, *caisse noir*, *carte grise*, *carte rose* тощо:

«*Louis avait **une peur bleue** que le gamin parle à sa femme*» [242, с. 405].

Для кожного народу кожен колір має значення, наділений унікальним символізмом, викликає відповідні асоціації тощо.

У Франції, наприклад, *жовтий колір* асоціюється з «*générosité*», «*créativité*», «*originalité*» [141, с. 75], має позитивні конотації в ідіомі *cracher jaune* – бути при грошах, водночас жовтий колір наділяють значенням «зради», як-от: *rire jaune*, *colère jaune*, *cartouche jaune* [212].

Колірна лексика французької мови відображає особливості національно-культурно-специфічного світосприйняття й доволі динамічна у плані семантичних трансформацій: одні значення втрачаються, слова виходять з ужитку, позначаючи історизми з позитивним чи негативним значенням (*les blancs*, *traite des blancs*, *cordon rouge*, *bonnet rouge*, *maison rouge*, *code noir*), стають архаїзмами (*réduire qn au blanc*, *butte en blanc*, *un petit bleu*, *habit rouge*, *dragons noirs*, *singe vert*), їх етимологія втрачена (чому *prendre le bonnet vert* означає «збанкрутувати»?). Наприклад, історизми:

«*Un ruban violet d'officier d'Académie*» [214] – це добре чи погано? Персонаж позитивний чи негативний?.

«*...les gens de M. le prévôt, en beaux hoquetons de camelot violet, avec de grandes croix blanches sur la poitrine*» [234, с. 8] (= *l'habit des gens d'armes au Moyen âge*).

Деякі колоративи розвивають нові значення, наприклад, зелений колір (*la révolution verte*, *l'Europe verte*, *le tourisme vert*), чи жовтий (рух *gilets jaunes* у Франції, що з'явився 17 листопада 2018 року), чи значеннєвий помаранчевий у реаліях України (*la Révolution orange*) тощо.

Як стверджує І. Ковальська, «семантична структура кольороназв у різних функціях видозмінюється від абсолютного переважання денотативного значення до його згасання й переходу на передній план

конотативних компонентів», але «архісема колірної ознаки зберігається навіть тоді, коли під впливом функції актуалізуються емоційні та оцінні семи» [46, с. 68].

Спостерігаються випадки, коли назва кольору демонструвала негативні значення, набуваючи з часом позитивної конотації: *dame blanche*: 1) жінка в білому (примара); 2) *розм.* пляшка білого вина; *faire des yeux blancs*: 1) заковувати очі; 2) бути в стані напівнепритомності 3) пускати бісики [193].

Як з'ясувалося, переосмислення кольорів відбувається на метафорі та метонімії. Так, у результаті полісемії колороніми можуть виражати метафоричні чи метонімічні відношення: *nuit blanche*; *pain rouge*; *temps vert*.

Процес метафоризації стосується переважно простих колоронімів, які належать до основних кольорів спектра. Переносне значення прикметників зумовлюється контекстом та взаємодією з іменниками. Ті самі колороніми у поєднанні з різними іменниками здатні метафоризуватися у площині різних оцінних конотацій. У цьому процесі важлива роль належить іменнику, завдяки якому реалізується певний семантичний потенціал колоративів: *billet blanc*, *marée blanche*, *tourisme vert*, *station verte*, *être vert de peur/froid*, *verte semonce*, *au diable vert*, *maladie bleue*, *noir ingratitude*, *crimes noirs*.

Як об'єкт для порівняння в ідіомах, фразеологізмах із колоративним компонентом частіше виступають природні та предметні лексичні одиниці, що пояснюється колірною різноманітністю навколишнього світу: *sortir blanc comme neige*, *comme une tornade blanche*.

Французькі колороніми здебільшого виражають неповну енантіосемію, коли колороніми залежно від іменника мають позитивну / нейтральну / негативну семантику: *Vilain comme lard jaune* (= *vieux*).

Відтінки кольорів, як і основні кольоропозначення, здатні викликати приємні або неприємні асоціації-враження, наприклад: «*Le ciel était d'un bleu un peu pâle... On y sentait des caresses du soleil*» [240, с. 88], або «*Le ciel était d'un gris livide*» [240, с. 27].

Утім, світлий відтінок у межах контексту може мати і негативну конотацію: «(il) aperçut Ernest Michoux qui se tenait aussi près de lui que possible, *pâle comme un fantôme*» [240, с. 49], як і темний колір: «*Ernest Michoux, le teint terreux...*» [240, с. 46].

Кольори можуть відображати подвійну валентність символів, про що зазначала і К. Пагані. Білий і чорний, наприклад, зазвичай означають світло й темряву, знання і невігластво. Однак, чорний колір, крім негативної конотації, має і позитивну. Чорний – символ «Начала і Достатку» [170, с. 185]. Колір часто є амбівалентним символом, заснованим на подвійності значення «позитивне / негативне, божественне / інфернальне». Т. Готьє обіграє цю особливість кольорів, описуючи одного з головних персонажів: «*Quant à son teint, nous sommes obligé d'avouer qu'il était fauve comme une orange, couleur contraire à l'idée blanche et rosé que nous avons de la beauté; ce qui ne l'empêchait pas d'être un fort charmant jeune homme*» [225, с. 10].

При чому додаткова асоціація до кольору часто виникає завдяки контексту: «*...le dandy à barbe rouge qui riait comme une hyène*» [224, с. 59].

Характерно, що різні кольори мають різні асоціативні поля. Як з'ясувалося, асоціативні поля французьких кольороназв не є однорідними, більшість кольорів поєднують у собі антонімічні значення (позитивне («світле») та негативне («темне»)), про що свідчить наш аналіз. Широкі асоціативні поля мають колороніми *blanc, noir, bleu, vert, rouge*, які поєднуються з різними іменниками й виражають характеристики предмета чи явища за кольором, набувають переносних значень, нових відтінків внаслідок розширення сфери вживання, часто зазнають семантичних трансформацій, втрачають своє номінативне значення (ознаку кольору) й набувають метафоричного значення. До кольороназв із середнім асоціативним полем можна віднести *rose, jaune, brun / marron, gris*. Із мінімальним семантичним полем є *violet, orange*, бо мають обмежену сполучуваність, наприклад, лише одне порівняння, утворене від *violet*: *être violet comme une prune*.

На асоціативність впливає емоційна оцінка. Колоративна назва, як фізичне явище, не має емоційного заряду, проте в процесі еволюції світосприйняття через смислове розуміння явищ буття, розвинула здатність когнітивно-емоційної оцінки, до того ж ту саму емоцію можуть виражати різні кольори: *colère bleue (jaune, rouge, noire)*, що спричинило появу колірної синонімії.

У французькому етнокультурному просторі прийнято асоціювати білий колір зі світлом, добром, радістю, невинністю, ніжністю, охайністю, спокійним станом душі: *vêtu de lin blanc, il a une âme toute blanche*. Білий є символом святості, чистоти, духовності, наприклад: *la robe blanche de la mariée*. М. Брусатін стверджує, що з усіх кольорів білий колір найскладніший і найбільш суперечливий, оскільки він є не тільки кольором, але й вказує і на його відсутність [133, с. 114-118]. Узусно у французькій мові закріплені як позитивні значення білого: *faire passer une colle blanche, n'avoir pas du sang blanc, fils de la poule blanche, carte blanche*, так і негативні: *bulletin blanc, se manger le blanc des yeux, chauffer à blanc, avoir les foies blancs, sourire blanc* [193] тощо.

Деякі вирази є амбівалентними, залежно від контексту вони можуть мати і позитивне, і негативне значення: *feuille blanche, nuit blanche, mettre qn en blanc, d'une voix blanche*. Порівняльні конструкції з компонентом «білий» можуть мати оцінно-меліоративне (позитивне) та оцінно-пейоративне (негативне) значення. Меліоративну оцінку (чистота, невинність) мають: *blanc comme neige, blanc comme un cygne*; пейоративну оцінку (хворобливість, смерть): *tu es blanc comme un mort (un linge); blanc de colère (de peur)*.

Семантика *чорного кольору* асоціюється з бідною, смертю, темрявою, випромінює негативні емоції, явища. Він також представляє підземний світ, тобто чорні сили, згадаємо «*La Vénus d'Ille*», яка (статуя) з'являється у Меріме як «*une grande femme noire plus qu'à moitié nue*» [204, с. 23].

Серед аналізованих мовних одиниць із цим колоративом переважають ті, у яких оцінний компонент *чорний* виступає носієм негативної експресії,

негативної оцінки: *regard noir, âme noire, noirs pressentiments, idées noires, ange noir, noir séjour, bande noire, enragé noir*. Лексема «чорний» має метафоричне значення й пов'язана з емоційним та психологічним станом людини. До складу ідіом із компонентом *чорний* входять іменники, які вже самі по собі мають негативне значення (*bile, chagrin, mélancolie*). Їх негативне значення інтенсифікується завдяки колірній характеристиці «чорний»: *chagrin noir, humeur(s) noire(s), mélancolie noire, papillons noirs*.

Лексична енантіосемія знаходить підтвердження у фразеології. У процесі дослідження виявлено французькі словосполучення з позначенням кольору *чорний*, які мають позитивне значення: *avoir un fun noir, un petit noir, mettre dans le noir*. «Чорні брови», «чорні очі» мають позитивну конотацію як символи жіночої вроди. Наприклад, опис Клеопатри у Готье: «***Des cheveux noirs comme ceux d'une nuit sans étoiles s'échappaient de ce casque et filaient en longues tresses sur de blondes épaules***» [225, с. 3].

Крім того, чорний колір вважається кольором елегантності та смаку. Як показує дослідницький матеріал, семантичне поле лексичних одиниць частіше має позитивне/нейтральне значення, а на периферії – негативне, при чому ці протилежні значення узусно співіснують, закріплені в словнику: *billet blanc*: 1) лотерейний квиток; 2) невіграшний лотерейний квиток; *billet noir*: 1) виграшний лотерейний квиток; 2) чорний квиток (витягнувши якого юнак призовного віку повинен був йти на військову службу) 3) смерть; *habit noir*: 1) фрак; 2) брехун; *il fait noir*: 1) темно, ніч на дворі; 2) майбутнє темне, майбутнє загрожує небезпекою [193].

Сірий колір, як і чорний, має переважно негативні конотації. Це колір бідності, туги, нудьги, він позначає щось приховане, неявне, поганий настрій, одноманітність буття: *il fait gris, cheveux gris, faire grise mine à qn, de gros nuages gris, une vie terne et grise, avaleur des pois gris, souris grises* [181].

Серед позитивних і нейтральних конотацій можна відмітити: *matière grise, papier gris*. Залежно від контексту деякі словосполучення можуть мати і позитивне, і негативне значення: *barbe grise, connu comme le loup gris*.

Враження від кольору теж часто передається контекстуально: «*Les yeux ... étaient d'un gris de mer froid*» [232, с. 20].

На думку деяких вчених (Дж. Вазарі, М. Брусатін [133]), червоний колір є найбільш дуалістичним та амбівалентним, оскільки емоційно впливає на психіку людини. Психологи асоціюють червоний колір з енергією, сміливістю і водночас з люттям, якщо він є надто насиченим: *il a vu rouge*. Словосполучення з компонентом червоний мають позитивну оцінну семантику (пристрасть, натхнення), наприклад: *le tapis rouge des stars*; нейтральну: *poisson rouge, fruits rouges, rouge à lèvres, talon rouge*; проте, вони можуть мати й амбівалентну природу: *le drapeau rouge des révolutionnaires*, активізувати негативні конотації (агресія, ненависть, кровопролиття, страждання, неосвіченість): *voir rouge, tirer à boulets rouges sur qn, c'est la lanterne rouge de la classe, têtu comme un âne rouge* [208].

Негативний образ червоного можуть підсилювати в контексті образні засоби: «*Ce soleil rouge, sanglant, qui vous regarde comme l'œil d'un cyclope!*» [225, с. 5].

Позитивні значення жовтого кольору пов'язані із сонячним світлом, спокоєм, радістю, шлюбом. Негативні значення – зрада, розлука, брехня, погані наміри (у Франції жовтий колір вважали кольором зради, тому двері зрадників фарбували в жовтий колір). Характерно, що жовтий колір водночас є символом життя і світла, а також сприймається як колір хвороби, смерті. У Європі жовтий колір означав карантин, а жовтий хрест – чуму.

У порівняльних конструкціях жовтий колір, здебільшого, має пейоративну естетичну оцінку: *jaune comme un cierge pascal, jaune comme un citron, jaune comme du nankin, être jaune comme du safran, vilain comme lard jaune*, меншою мірою – позитивну: *jaune comme souci*.

Незважаючи на свою амбівалентність, жовтий колір має здебільшого негативні оцінні значення: *terre jaune, peindre en jaune*.

У міфології синій колір вважався найбільш містичним. Він символізує прозорість, глибокі переживання, мудрість, справедливість, красу. М. Люшер

тлумачить синій колір як абсолютний спокій, що, до речі, передають вислови «*l'azur du ciel ... le double azur du ciel et de l'eau*» [225, с. 2], «*d'un bleu céleste*» [225, с. 3] тощо.

Л. Миронова зазначає, що синій колір не є амбівалентним [80]. Це твердження частково спростовує К. Соколова, яка переконана, що синій колір не є амбівалентним лише у трактуванні релігійної символіки, адже в романських мовах, зокрема у фразеологічних одиницях із компонентом «синій», цей колоратив має як позитивні: *sang bleu, un cordon bleu* (= *une bonne cuisinière*), так і негативні значення: *passer au bleu, ballets bleus, papier bleu, conte bleu, faire bleu, jurer en bleu, mettre son nez dans le bleu* [193].

Синій колір викликає позитивні асоціації: світлий початок, настрої, щось неосяжне: *voir bleu, rêve bleu*. Негативні конотації маємо у виразах: *en être (rester) bleu, peur bleue, avoir les bleus, avoir des bleus à l'âme*.

Позитивне/негативне значення словосполучень *col bleu, en être bleu, être dans le bleu* можна визначити із контексту.

Зелений колір пов'язаний із життям, енергією, родючістю (*campagne, printemps, été, espérance*), із психологічного погляду він передає зниження нервової напруги, символізує спокій, надію, свіжість, молодість. Колоратив «зелений» також символізує покірність, вірність, гармонію. Проте у французькій лінгвокультурі зелений колір може асоціюватися зі злочином. Негативний аспект зеленого кольору, за К. Пагані, пов'язаний із гниттям: «Цей амбівалентний колір вказує на подвійну тенденцію – цвітіння (життя) і стан небіжчика (смерть), одним із прикладів якого є фарбування в стародавньому Єгипті Осіріса (бога рослинності і смерті) в зелений колір» [170, с. 189]. Зелений колір – колір очей диявола, негативними значеннями зеленого кольору є спокуса, підступність, заздрість, хворобливий стан.

Функціонує ціла низка ідіом із позитивною чи амбівалентною конотацією: *avoir les doigts verts, donner le feu vert, une verte vieillesse, numéro vert, or vert*, та негативною: *en conter, en dire de(s) vertes et de(s) pas mûres, vert de peur, au diable vert, haricots verts, être vert de froid, une verte mercuriale*.

Конотації кольору часто пов'язані, як і в інших кольорах, з об'єктами-носіями кольору: *le tapis vert (des jeux)*, *le billet vert (le dollar)*, *les Verts (le parti politique)*. Зокрема маємо французькі енантіосемічні перифрази: *vert galant*: 1) серцеїд, підкорювач жіночих сердець (прізвисько французького короля Генріха IV (1589 – 1610)); 2) (*galant de la feuillée*) бандит, що ховається в лісі; *se mettre au vert*: 1) відпочивати за містом; 2) перечекати, відсидітися.

Рожевий колір виражає мрійливість, романтичність, невинність, ніжність, ласку, любов: *les vêtements roses des petites filles*. Є символом спокійного й щасливого життя: *Il voit la vie en rose (= c'est un optimiste, il est heureux)* [141, с. 75].

Семантичне поле колороніму *rose*, так само як і зазначені вище кольори, має позитивні: *découvrir le pot aux roses*, *être frais comme une rose*, *voir tout couleur de rose*, *elle a un teint de lis et de rose*, *être dans ses roses*, *humeur de rose*, і негативні значення: *envoyer sur les roses*, *être sur les roses*, *ne fleurir pas la rose*, *pli de rose*, *bonbon rose*, *voir voler des éléphants roses*.

Асоціативне поле цього кольору не широке. Щодо вжитку в контексті, він швидше передає позитивні конотації, наприклад, квіти в Готьє кольору *d'un rosé tendre* [225, с. 3].

Коричневий колір переважно асоціюється із ґрунтом, домашнім вогнищем, є символом стабільності, народження, життя та міцної сім'ї. У французькій мові, для позначення цього кольору вживаються дві основні лексеми: *brun* та *marron* (є ще *châtain* і *bai* – *гнідий*). Порівняно із лексемою *brun* колоронім *marron* асоціюється з непорядністю та незаконністю й має об'ємніше семантичне поле, де переважають негативні семантичні значення: *marron sculpté*, *attraper des marrons*, *coller des marrons*, *il est allé rôtir les marrons*, *faire tirer les marrons du feu par qn*, *avocat marron*; «*un journaliste marron de qui l'hebdomadaire, passait pour une feuille de chantage*» [241, с. 32].

Помаранчевий колір наділяють властивостями дратівливості, безцільності та виснажливості.

Щодо *фіолетового кольору*, в західній культурі він символізує дружбу, велич, розкіш. Це колір єднання, злагоди, жертвовності. Щодо висловів, серед вживаних можна назвати *les rayons ultraviolets*.

Очевидним є факт того, що у французькій мові найменше асоціативне поле мають кольори *orange, violet, rose*.

Крім того, у французькій мові побутує низка фразеологізмів, до складу яких входить *кілька кольороназв*, вжитих у протиставленні. Найчастіше використовується опозиція антонімічних *білого* та *чорного* кольорів, яка позначає діаметрально-протилежні полюси хороше / погане, наприклад: *changer du blanc au noir; ne connaitre ni le blanc ni le noir; si l'un dit blanc, l'autre dit (crie) noir; écrire noir sur blanc; mettre du noir sur du blanc; les mains noires font manger le pain blanc; noire geline pond blanc œuf*.

У художньому контексті другий колір може наводитися імпліцитно, через згадку об'єкта, його носія. Так, ремарка Готьє про зелений колір при описі пустелі «*le vert semblait une couleur inconnue dans cette nature*» [225, с. 2] протиставляє зелений жовтому, кольору пустелі, наділяючи при цьому зелений позитивною конотацією (рослинність, квітучість, життя).

В описах письменники створюють нові відтінки кольорової гами, які залежно від об'єкта опису можуть передавати не протиставлення, а різну оцінку та експресію, новий колірний образ. У Т. Готьє маємо *couleur d'ocre et de saumon, d'un blanc farineux, couleur rose-sèche* [225, с. 2], *citron pâle* [225, с. 8]; *couleurs ternes d'encre et de poussière* [232, с. 31].

Здійснений аналіз свідчить, що французьких колоронімів з енантіосемічним компонентом у денотаті небагато, назви кольорів вирізняються багатством семантичної і словотвірної структури, що реалізується швидше в їх емоційно-експресивній, асоціативній та символічній значущості. Семантичні зміни колоронімів аж до протилежності значення виникають і відображаються в мовленні, набувають кілька конотацій, що не завжди фіксується в мові. Колірні вирази часто належать до різного часу появи і вжитку (застарілі ідіоми, історизми, неологізми).

Переносні значення формуються шляхом метафоричного або метонімічного перенесення, що виходить за межі позначення кольору; через це семантична структура колоронімів має широке коло похідних переносних позитивних і негативних оцінних значень;

Проведений аналіз дав змогу визначити колір як лінгвокультурний феномен, представлений у французькій мовній картині світу у вигляді бінарних аксіологічних опозицій, що розкривають оцінне ставлення до певного кольору чи його сприйняття; було виявлено, що в колірній концептосфері домінуюче позитивне значення мають кольори *rose, orange, violet*, негативне *blanc, noir, gris, rouge, jaune, bleu, vert*, однак практично всі колороніми є амбівалентними.

Як показало наше дослідження, основними кольорами, які беруть участь у формуванні енантіосемії, є *білий, чорний, червоний, зелений, синій і жовтий* кольори, словосполучення, ідіоми, фразеологізми з іншими кольорами спектра виявлено в обмеженій кількості, тобто ядерні колороніми є амбівалентними, вони формують розгалужений колірний образ, наслідком чого виступає мовна чи мовленнєва енантіосемія. Активним джерелом розвитку семантики колоронімів є насамперед художня література, поезія.

3.1.2 Енантіосемічна тематична група зоонімів

Зооніми, як окремі лексичні одиниці і як компоненти стійких словосполучень, широко представлені у всіх мовах світу, зокрема, у французькій і відносяться до одних із найдавніших і поширеніших. Вивчення фразеологізмів із анімалістичним компонентом у сучасній лінгвістиці відбувається в різних аспектах: структурно-семантичні особливості (В. Бойко [7], Л. Коккіна [48], А. Млинчик [48]), аксіологічні характеристики (А. Гребенюк) [18], біполярна опозиція (Г. Онуфрійчук) [83], природний світ (А. Малюга) [56] тощо.

Зооніми мають високий конотативний потенціал, є колективними емоційно-оцінними образами, відображають національну самобутність народу. Французька мова використовує найменування тварин як символи, а саме – образи, які переносяться на людину або предмети, характеристики всієї навколишньої дійсності, а зоонім вже отримує асоціативне значення, кодує сенс [48, с. 24].

Зазначимо, що назви тварин широко представлені не тільки у власне фразеологізмах, а й у прислів'ях, тобто там, де простежується образна основа. Зооніми отримують не тільки прямі, а й деякі узуальні переносні значення, символи і способи алегоричного позначення людини, вони мають широку конотативність, і у свідомості носія певної мови вона супроводжується специфічними емотивно-естетичними асоціаціями.

Досліджені зооніми можна поділити на такі підгрупи:

1. Номінативи, які в прямому значенні позначають якусь свійську тварину, яка, як правило, несе позитивні конотації, але в переносному з'являється негативне значення.

Взагалі то, ставлення до свійських тварин – позитивне, але довге співіснування з цими тваринами звузило їх образ до певної негативної риси характеру, що, до речі, часто відзеркалюється у фразеологізмах.

Лише деякі тварини передають позитивні якості. Серед основних позитивних компонентів символічного значення зоонімів можна виокремити:

1) працьовитість, енергійність: *travailler comme un cheval* – працювати багато і без утоми; *cheval à la besogne, c'est un vrai cheval de labour* – невтомний трудівник; розм. *il a mangé du cheval* – бути енергійним, невтомним [212];

2) досвідченість: *cheval de retour / trompette* – досвідчений;

3) сміливість: *avoir un cheval tué sous soi* – продовжувати безстрашно воювати; *être bon cheval de tambourin* – не боятися погроз;

4) гарне здоров'я: *santé de cheval de crocheteur* – міцне, залізне здоров'я;

- 5) невинність: *pur comme une oie* – чиста, невинна людина;
 б) гарна зовнішність: прост. *vache laitière* – пишногруда дівчина.

Негативне значення спостерігаємо в таких зоонімах:

- âne* (осел) – *перен.* нерозумна, вперта людина;
canard (качка) – *перен.* нікчемна, нерозумна людина;
chat (кіт) – *перен.* зла, підступна, невдячна людина;
cheval (кінь) – *перен.* негарна жінка «кобила»;
chèvre (коза) – *перен.* жвава, рухлива дівчина;
chien (собака) – *перен.* негідник, невихована людина;
cochon (свиня) – *перен.* свиня, невихована людина;
coq (півень) – *перен.* задирлива людина;
dindon, dinde (індик, індичка) – *перен.* дурна людина;
jars (гусак) – *заст. перен.* ідіот, простак;
oie (гуска) – *перен.* дурна людина;
roule (курка) – *перен.* дурна людина;
vache (корова) – *перен.* незграбна, товста жінка.

Лексема *jars* – «гусак» у сучасній французькій мові має тільки значення номінатива ‘*mâle de l’oie*’ – «гусак»: «*Le jars (...) s’avança, suivi de la bande. Les ailes soulevées, il sifflait, dans une menace continue et stridente*» [188], застарілим та регіоналізмом вважається значення ‘*imbécile, niais*’ – «ідіот, простак», тоді як номінатив *oie* – «гуска» активно використовується в прямому ‘*grand oiseau palmipède de la famille des Anatidés, dont certaines espèces sont domestiques*’: «*Chacun a vu des triangles d’oies dans le ciel*» [188] та переносному значеннях ‘*personne très bête*’: «*La mère est une oie, dit la baronne (...) mais ce n’est pas la mère que tu épouserais*» [188].

Ми виокремили кілька груп фразеологічних одиниць із анімалістичним компонентом, які позначають: соціальний статус, розумові здібності, риси характеру людини.

1. Зооніми із семантикою «соціальний статус»: заст. *n’avoir ni cheval ni mule* – бути бідним; не мати ні кола, ні двора; *âne de la fable* – цап-

відбувайло; розм. *manger de la vache enragée* – бідувати; розм. *vache à lait* – джерело прибутку, «дійна корова»; груб. *nous n'avons pas gardé les dindons / les oies / les cochons ensemble* – ми з вами свиней не пасли; *la poule aux œufs d'or* – курка, яка несе золоті яйця, золота жила; *la poule au pot* – достаток, ситне життя.

2. Зооніми із семантикою «риси характеру людини». Так, виокремлюємо риси характеру, що виражають:

1) відношення особистості до інших людей, до суспільства:

- злість: розм. *devenir chèvre* – нервувати, злитися; арго *gober son boeuf* – розсердитися, розлютитися; *mauvais / méchant comme un âne rouge* – злий як чорт; *monter sur ses grands chevaux* – розлютитись, накинутись на когось; прост. *en vache* – злісно, нечесно; розм. *être vache avec qn* – придиратися до когось, бути злим;

- грубість: *cheval de bât / carrosse* – груба, необтесана людина, скотина; розм. *réponse à cheval* – груба відповідь; розм. *c'est une belle vache* – це скотина; прост. *gueule de vache* – груба, власна, деспотична людина;

- дратівливість: розм. *avoir la chèvre* – дратуватися, гарячкувати;

- вередливість: *capricieux comme une chèvre* – вередливий, норовливий;

- впертість: *tête d'âne* – впертий, тупий; *têtu / entêté comme un âne* – впертий як осел; *tête de cochon* – впертий як осел, відразливий характер;

- підлість: прост. *être la vache des vaches* – бути негідником; прост. *faire la vache* – робити підлості; *coup de vache*, розм. *vendre la poule au renard* – зрада, удар в спину; *faire un pied de cochon à qn*, розм. *jouer un tour de cochon à qn* – підкласти комусь свиню; *tour de cochon* – підстава;

- пихатість: розм. *coq d'Inde* – індик (про пихату людину);

- запальність: *se battre comme un petit coq* – бути задиркуватим;

- нікчемність: *canard boiteux* – нікчемна людина;

- гордовитість: *faire la roue comme un dindon* – величатися, бундючитися; *fier comme un coq* – дуже горда людина;

- жорстокість: *quand pisseront les poules, saigner comme un cochon* – застрелити як собаку; *tuer comme un chien* – вбити як собаку;

2) відношення особистості до самого себе:

- самовдоволеність: *l'âne chargé de reliques* – самовдоволена людина з великими претензіями;

- нерішучість: *être comme l'âne de Buridan* – бути нерішучим;

- боягузливість: *l'âne vêtu de la peau du lion* – боягуз, що прикидається сміливцем; *coup de pied de l'âne* – низька помста боягуза; розм. *cœur de poule* – боягуз, мокра курка;

- безхарактерність: *ni lard ni cochon* – ні риба ні м'ясо;

3) відношення особистості до діяльності:

- бездіяльність: *autant vouloir tirer un pet d'un âne mort* – як від козла молока; *ferrer les oies* – даремно гаяти час;

- безвідповідальність: *cheval fâcheux à ferrer* – безвідповідальна людина.

3. Зооніми із семантикою «ознаки зовнішності людини»:

1) анатомічні: *chèvre coiffée* – негарна жінка, потвора; груб. *c'est un grand cheval* – кобила, корова (про жирну жінку); розм. *oie blanche* – наївна молода дівчина; *rouge comme un coq* – червоний як рак; *jambes de coq, mollets de coq* – дуже худі ніжки; розм. *poule laitée [mouillée]* – мокра курка: «*Bien sûr, je me défendrai, je n'ai rien d'une poule mouillée*» [208]; *gras comme un cochon* – жирний як свиня; *œil de cochon* – маленькі, глибоко розташовані очі;

2) функціональні: *gueuler comme un âne* – горланити, ревіти як осел; *crier comme un veau qu'on égorge* – кричати як різаний;

3) прикмети одягу, взуття: розм. *aller comme un pardessus à un canard* – як корові сідло.

4. Зооніми із семантикою «розумові здібності». Встановлено, що переважають фразеологізми, які маркують неосвіченість: *âne bête* – набитий дурень; *il est un âne de nature qui ne sait lire son écriture* – бути дурним; *sot comme un âne au panier / bête comme un âne* – дурний як пробка; *menez un âne*

à la Mecque, vous n'en ramènerez jamais qu'un âne – дурень дурнем залишається; *à laver la tête d'un âne on perd sa lessive* – дурня вчити, що мертвого лікувати; *gros cheval* – скотина, дурень; заст. *vache de Barbarie qui ne reconnaît que ses propres veaux* – неосвічена людина; розм. *comme des vaches espagnoles* – як дурні; розм. *comme une vache qui regarde passer les trains* – дивитися як баран на нові ворота; *bête comme un dindon, bête comme une oie qui se laisse plumer sans crier* – дурний як пень; розм. *grande dinde, quelle dinde!* – дурепа; груб. *gros canard* – дурень.

5. Зооніми із семантикою «фізичний і психічний стан людини»: *souffrir comme un âne / un cochon / une vache* – бути дуже п'яним; *être un âne parmi les singes* – бути посміховиськом, предметом глузувань; розм. *monter sur l'âne* – опинитися в незручному становищі, зазнати невдачі; присл. *changer son cheval borgne contre un aveugle* – поміняти шило на мило: «*Si tu quittes madame de Nucingen pour cette marquise, tu changeras ton cheval borgne contre un aveugle*» [208]; *être mal à cheval* – перебувати у скуті, мати труднощі; *sale comme un cochon* – брудний як свиня; *malade comme un chien* – дуже хворий; *faire le jeune chien* – бути навіженим; здивованість, спантеличення, збентеження передають фразеологізми: розм. *être comme une poule qui a couvé des canards* – бути приголомшеним; канад. *bleu comme la poule à Simon* – переляканий.

6. Зооніми із семантикою «дія, заняття особи»: *passer du coq à l'âne* – раптово переходити від однієї теми до іншої; *vouloir tirer un pet d'un âne mort* – хотіти неможливого; розм. *chercher son âne quand on est dessus* – шукати те, що під носом; *parler le français comme une vache espagnole* – погано говорити французькою мовою; розм. *pleurer comme une vache* – дуже сильно плакати; *regarder comme une vache un train* – витріщити очі від здивування; *être le dindon de la farce, c'est lui le dindon* – залишитися в дурнях; *faire le coq* – бундючитися; бібл. *renier au chant du coq* – не витримати першого випробування, відмовитися при першому ж випробуванні; прост. *mener les poules pisser et les ramener sans boire* – робити все навпаки; *se faire un sang de*

canard de vinaigre – нервувати, злитись, хвилюватися; *couver qn comme une cane son canard* – надто пестити когось; *marcher comme un canard* – ходити перевалюючись з боку на бік; *avoir d'autres chats à fouetter* – мати важливіші справи; *donner de la confiture à un cochon* – метати бісер перед свинями; *garder à qn un chien de sa chienne* – затаїти злість проти когось; *vivre comme chien et chat* – жити як кіт із собакою; *faire le chien couchant* – лестити комусь.

Із зоонімами також пов'язані такі концепти:

- обман: *faire de qn le dindon* – обдурити когось; розм. *déplumer la dinde* – поживитись за чужий рахунок, обібрати; *conte de ma mère l'oie* – небилиці, байки; *à la graisse d'oie* – фальшивий, брехливий; *monnaie de singe* – обман, порожні слова; *payer en monnaie de singe* – не заплатити, обманути; *poser un lapin* – обманути, підвести;

- крадіжка: *plumer l'oie sans la faire crier* – обікрасти когось; розм. *plumer la poule* – займатися крадіжками;

- вигода: розм. *tuer la poule pour avoir l'œuf* – пожертвувати важливим заради тимчасової вигоди;

- нездійсненність чогось: присл. *quand pisseront les poules* – коли рак на горі свисне; *donner un canard à moitié* – обіцяти нездійснене;

- неприємності: *un pavé dans la mare aux canards* – неочікувана неприємність.

Назви зоонімів використовуються для характеристики певного явища чи феномену, зокрема, погоди: *froid de canard [de chien, de cochon]* – собачий холод, погана, мерзенна погода: «*Ce qui était bon surtout, par ce temps de chien, c'était de prendre, à midi, son café bien chaud*» [208].

В опозиційні відношення із лексемою *poule* також виступають фразеологізми *se lever avec les poules* – «прокидатися дуже рано» та *se coucher comme les poules* – «лягати дуже рано».

2. Номінативи, які в прямому значенні позначають якусь дику, хижу тварину, яка, як правило, має нейтральні конотації, але в переносному з'являється негативне значення.

Сама назва тварини може репрезентувати кілька ознак і реалізовувати полярні оцінки. Позитивні конотації з дикими тваринами виникають у жанрах байки, казках, коліскових, жартах, віршиках, загадках, де вони, як правило, постають у позитивних образах. Зокрема образ *лева* є уособленням розуму, хоробрості, є символом сили, влади, величі, сміливості. Із ним переважають й фразеологізми з позитивним значенням: *cœur de lion* – хоробра, смілива людина; *courageux comme un lion* – відважний як лев. Позитивне значення має й фразеологізм із зоонімом *lynx*: *avoir des yeux de lynx* – мати гарний зір.

Серед основних позитивних компонентів символічного значення зоонімів дикої природи можна виокремити: досвідченість: *un vieux lapin, chat échaudé* – досвідчений; відчайдушність: *fameux lapin, vrai lapin, rude lapin* – хороша, відчайдушна людина.

Номінативи диких тварин можуть вживатися і в ласкавому звертанні до людей, де актуалізується їх позитивна семантика, наприклад: *mon tigre, mon lion, mon ours, mon pauvre (gros, petit) loup*: «*Au revoir, chéri. (...) tu m'aimes, mon petit loup?*» [188].

Водночас, образи хижих тварин частіше вказують на негативні риси характеру, що часто відзеркалюється у фразеологізмах. Негативне значення спостерігаємо в таких зоонімах:

éléphant (слон) – *перен.* громіздка людина, «слон», «бегемот»;

girafe (жираф) – *перен.* висока, худа людина, жердина;

hérisson (їжак) – *перен.* неприступна людина;

hippopotame (бегемот) – *перен.* товста людина, «бегемот»;

lapin (кролик) – *перен.* боягузлива людина;

loup (вовк) – *перен.* жадібна, жорстока, брутальна, небезпечна людина;

ours (ведмідь) – *перен.* відлюдник;

panthère (пантера) – *перен.* сердита, ображена жінка, «пантера»;

rat (щур, пацюк) – *перен.* скнара, скупар;

renard (лисиця) – *перен.* хитра людина;

singe (мавпа) – перен. негарна людина;

taure (кріт) – перен. шпiон, засланий агент;

tigre (тигр) – перен. жорстока, кровожерлива людина;

zèbre (зебра) – перен. дивна людина, тип.

Аналізовані зооніми ми поділили на групи, які позначають: соціальний статус, розумові здібності, риси характеру людини.

1. Зооніми із семантикою «соціальний статус»: *faire le lion* – вдавати із себе світського лева; *ni comme un singe* – без коштів; *être là comme rat en paille* – жити на широку ногу; *gueux [pauvre] comme un rat d'église* – бідний як церковна миша.

2. Зооніми із семантикою «риса характеру людини». Так, виокремлюємо риси характеру, що виражають:

1) відношення особистості до інших людей, до суспільства:

- грубість: *ours mal léché, meneur d'ours* – грубіян, необтесана людина;

- жорстокість: *c'est un tigre (c'est un (vrai) tigre) / cœur de tigre* – жорстока, безсердечна людина; *c'est un ours* – нелюд; *abattre comme un lapin* – застрелити як собаку;

- підлість: *vendre la poule au renard* – завдати удару в спину;

- запальність: прост. *avoir bouffé du lion* – як з ланцюга зірватися, розійтися;

- зухвалість: *tigre de papier* – зухвалий, але безсилий противник;

- темпераментність: *chaud lapin, sacré lapin* – темпераментна людина;

- ревнивість: *être jaloux comme un tigre* – бути ревним як тигр: «*On ne la voit pas souvent. Son mari la cache. Il est jaloux comme un tigre*» [208];

- незграбність: *avoir la légèreté d'un ours* – бути незграбним як медвідь; *être comme un éléphant dans un magasin de porcelaine* – як слон у посудній крамниці;

- хитрість: *agir en renard* – хитрувати, лукавити; *malicieux comme un singe* – хитрий як лиса;

- брехливість: *à la graisse de hérisson* – фальшивий, брехливий;

- прискіпливість: прост. *chercher des poux dans la crinière du lion* – придиратися до когось через дрібниці;

2) відношення особистості до речей:

- скупість: *avoir un hérisson dans le morlingue* – скупа людина;

3. Зооніми із семантикою «ознаки зовнішності людини»:

1) анатомічні: *œil de loup* – чорні, глибоко посажені, злі очі; *avoir mangé du singe en nourrice* – бути потворним; *laid comme un singe* – потворний як мавпа; *poilu comme un singe* – дуже волохатий; *noir comme une taupe* – чорний як смола; *muore comme une taupe* – сліпий як кріт; *vieille taupe* – стара жаба (про неприємну людину); *avalé un rat* – кислий вираз обличчя; *face de rat, chat coiffé* – уродина; *maigre comme un chat de gouttière* – дуже худий;

2) прикмети одягу, взуття: *être fait comme un meneur d'ours* – бути неохайно і погано вдягненим; *avoir l'air d'un singe botté* – бути некрасивим і безглуздо одягненим.

4. Зооніми із семантикою «фізичний і психічний стан людини»: *tenir le loup par les oreilles* – бути у складному становищі; *en fuyant le loup rencontrer la louve* – потрапити з вогню та в полум'я; *être enrhumé comme un loup* – сильно застудитися; *toux de renard, qui mène au terrier* – важкий кашель, що свідчить про смертельну хворобу; *voir voler des éléphants roses* – напиться до зеленого змія.

5. Зооніми із семантикою «дія, заняття особи»: *envoyer à l'ours / aller aux ours* – вигнати когось; *à l'ours* – геть!; *vendre la peau de l'ours, avant de l'avoir tué* – ділити шкуру невбитого ведмедя; *vivre comme un ours* – жити замкнено: «*Sans relations on n'arrive à rien et que vivre comme des ours est une mauvaise tactique*» [208]; *courir comme un zèbre* – мчати стрімголов; *faire le zèbre* – валяти дурня: «*Albertine lui demanda de cesser de faire le zèbre*» [208]; *garder la lune des loups* – займатися марною справою; *se confesser au renard* – довірити свої таємниці віроломній людині; *tirer au renard* – ухилятися від роботи; пропускати уроки; *rendre martre en renard* – поміняти шило на мило; *faire des grimaces comme un singe* – кривлятися як мавпа; *dire la patenôte de*

singe – пробурмотіти крізь зуби; *aller en lapin* – їхати зайцем: «*Vous n'allez pas trouver de taxi ... montez donc en lapin*» [215]; *tuer comme un lapin* – безжалісно вбити; *voir voler des éléphants roses* – 1) бачити кошмари; 2) напиться до зеленого змія; *agacer la dent de l'hippopotame* – бриніти на роялі; *peigner la girafe, faire sa panthère* – бити байдики; *aller comme un preneur de taupes* – йти крадучись; *aller au royaume des taupes* – померти; *servir comme une taupe dans un pré* – завдавати шкоди; *faire la souris* – займатися крадіжками; *rendre martre en renard* – помилятися.

Із зоонімами також пов'язані такі концепти:

- обман: *monnaie de singe* – обман, порожні слова; *payer en monnaie de singe* – не заплатити, обманути; *en peau de lapin* – фальшивий;

- безвартісність: *ne pas valoir un pet de lapin* – нічого не вартувати;

- голод: *faim de loup* – вовчий голод; *affamé comme un loup* – голодний як вовк: «*Affamé comme un loup, tu es malin comme un renard*» [208]; *bouffer comme un loup à jeun, manger comme un loup ([un tigre])* – жадібно їсти; *la faim chasse le loup du bois* – голод і вовка з лісу вижене;

- пам'ять: *mémoire d'éléphant* 1) прекрасна, гарна пам'ять; 2) злопам'ятливість;

- перебільшення: *faire d'une mouche un éléphant* – робити із мухи слона.

Використання назви тварини для характеристики певного місця, явища чи феномену.

- небезпечне місце: *antre du lion* – лігво звіра, небезпечне місце;

- темрява: *il fait noir comme dans la gueule d'un loup* – так темно, що хоч око виколой;

- приміщення: *cabane, cage à lapins, trou à rats* – хатина, халупа.

У межах наявних ідіом із лексемою *loup* зустрічається вікова опозиція молодий – старий: *jeune loup* ‘jeune homme dynamique et ambitieux qui, parfois, n'hésite pas à employer des moyens peu recommandables pour réussir’ та *vieux loup* ‘personne d'expérience, habile, rusée’ [188], антонімічною є тільки зовнішня форма, а характер дій є однаковим.

Серед свійських тварин найбільш образними та енантіосемічними виявилися зооніми *coq, poule, dindon, oie, cochon, chien, chat*, серед диких – *ours, loup, renard, lapin*, які у розмовному мовленні або переносному значенні мають негативне значення.

3.1.3 Енантіосемічна тематична група флоронімів

Флороніми є об'єктом різнопланових лінгвістичних досліджень (Т. Алексахіна [2], Б. Канарський [41], І. Подолян [87], А. Скорофатова [101], А. Чернявська [117]), проте протилежність їх значень у семантичному плані у французькій мові не досліджена.

В історії квітів – частина історії людства. У Франції квіти мають особливе значення. Французи люблять оточувати себе квітами всюди. Квіти – це частина культури, естетики країни, ознака смаку та елемент домашнього затишку. Зокрема, кожна квітка має своє значення, свою мову.

Семантичний аналіз досліджуваного прошарку лексики свідчить про те, що у первинному значенні вони найменують квіти, проте протилежність їх значень виникає у складі фразеологізму.

Французька мова має у своєму складі значну кількість фразеологізмів із компонентами назв квітів, що вживаються носіями мови у звичному, усталеному оформленні. Саме вони найвиразніше передають дух і красу мови, яку витворив народ упродовж віків для потреб спілкування в усній і писемній формах. Лексема *fleur* – «квітка» як елемент багатьох рослин також входить до складу французьких фразеологізмів: *à fleur de qqch* – на рівні чогось; *à fleur d'eau* – на поверхні води; *fleur de pois* – цвіт товариства, вершки суспільства; *à fleur des ans (de l'âge)* – у розквіті літ [146; 195; 212], що вказують на вищу точку розвитку, краще становище чи позицію в житті людини. Проте в деяких фразеологізмах *квітка* асоціюється з негативними ознаками людини: *fleur de navet / de tourte* – телепень, бовдур.

Традиція вітати чи зустрічати з квітами людину лежить в основі семантики фразеологізмів *jeter / semer des fleurs à qn* – хвалити, звеличувати когось; *jeter des fleurs sur les pas de qn* – полегшити комусь життя. Однак відсутність квітів під час церемоній вказує на скромність: *ni fleurs ni couronnes* – просто, без пишності (про похорон).

Лексема *fleur* також асоціюється з незайманістю та чистотою дівчини: *fleur de Marie* – розм. невинність, незайманість; *passer fleur* – розквітнути, дозріти (про дівочу красу); *perdre sa fleur* – втратити незайманість.

Крім того, квітка має й негативні асоціації: арго *fleur de macadam* – повія; прост. *aller sous les fleurs* – померти; прост. *envoyer qn sous les fleurs* – прикінчити когось; прост. *être fleur* – бути без грошей; прост. *bousculer le pot de fleurs* – брехати [203].

Найчисельнішими у французькій мові є фразеологізми із компонентом *rose*. Троянда – цариця квітів. Її любили, перед нею схилялись, її оспівували з давних-давен. Ця квітка, як правило, має позитивне значення, асоціюється з чимось приємним, із задоволенням, свіжістю, красою, легкістю, наприклад: *chemin de fleurs* – шлях вкритий трояндами; *être sur des roses* – насолоджуватися усіма благами життя; розм. *être dans ses roses*; *humeur de rose* – бути в гарному настрої; *c'est la plus belle rose de son chapeau* – це його найбільша гідність, перевага. Крім того, троянда використовується і у фразеологізмах із негативною конотацією: прост. *envoyer dans les roses* – збити з ніг; розм. ірон. *être sur les roses* – бути у скрутному становищі [193; 181].

1. Наявні фразеологізми із компонентом флоронімом можна поділити на фраземи, що позначають *позитивну та негативну оцінки зовнішності людини*.

Встановлено, що кількість фразеологізмів на позначення позитивної оцінки зовнішності людини є доволі незначною. До цієї групи належать такі фразеологізми: *belle comme une fleur*; *beau comme un paf en fleur*; *beau comme*

une bite en fleur, які мають значення «гарний / гарна як квітка»; *frais comme une rose* – свіжий як троянда.

Фразеологізмів на позначення негативної оцінки зовнішності людини більше. Вони часто вказують на швидку минучість краси: *belle fille fleur de mai en jour perd sa beauté; de belle femme et de fleur de mai en un jour la beauté s'en va; il n'est point de si belle rose qui ne devienne gratte-cul; la belle est comme la fleur, naît, fleurit, meurt et ne revient plus; les fleurs du printemps ne gardent pas toujours leur beauté; quand les roses seront flétries, les pétales tomberont* [208]. До цієї групи також можна віднести фразеологізм *beauté sans sagesse est comme fleur dans la boue* – зовнішність оманлива [2, с. 11-12].

Назви квітів у складі фразеологізмів можуть вказати на колір обличчя, який можна сприймати швидше негативно: *rouge comme un coquelicot* – червоний як мак: «*Il était rouge comme un coquelicot lorsque Mme Moke revint dans la salle à manger-salon*» [208]; *rouge comme une pivoine* – червоний як півонія: «*Jeanne parut, essoufflée, rouge comme une pivoine, les yeux grands ouverts*» [208]; *teint de lis; blanc comme un lis* – блідий колір обличчя; *jaune comme souci* – жовтий як календула; також можуть позначати колір волосся, зокрема, сивини: *avoir des marguerites dans le cresson; avoir la barbe de fleur de pêchier*. Позитивне значення спостерігаємо у фразеологізмі *avoir un teint de lis et de rose* – свіже, рум'яне обличчя (кров з молоком).

2. Наступна опозиція фразеологізмів із компонентом квітів: позначення віку. Згідно з цим, виокремлюємо: юність, молодість: *la fleur de la vie; la fleur des ans; en fleur; à la fleur de l'âge; à la fleur de la jeunesse*; та старість, постаріми: *quand la fleur est bien fleurie, elle défleuve; la vie s'en va comme la rose; qui saisit le vert pour le sec, et la fleur gaie pour la fanée, qui pour le bond perd la volée, et pour le plein prend la vallée; passer fleur* [208].

Квіти також пов'язані з різними концептами, які можуть бути протилежними, наприклад: «життя» та «смерть». Ці концепти передаються через назви рослин.

Концепт «життя», тобто стан життєдіяльності організму представляють такі фразеологізми: *fleur fanée porte graine; effeuiller la marguerite*.

Концепт «смерть» представляють фразеологізми: *bouffer, manger les pissenlits par la racine; fumer les mauves par la racine; aller sous les fleurs; mourir à la fleur de l'âge*, прост. *dépoter son géranium* – померти [208].

Назви квітів у складі фразеологізмів можуть позначати психічні або нервові хвороби: *avoir des nerfs à fleur de peau* – мати слабкі нерви; *à fleur de peau* – надмірна чутливість; *être dans les bégonias, tomber dans les bégonias* – втрачати свідомість; *avoir les pinceaux en bouquets de violettes* – бути втомленим; *les fèves sont en fleurs* – божевілля.

Гарне самопочуття актуалізується у фразеологізмах, що позначають душевну рівновагу – *partir comme une fleur*; насолоду – *avoir les pieds [les nougats] en bouquet de violettes*; прост. *cueillir la paquerette*.

У французькій мові є квіти, які стали символами якихось якостей. Окрім назви квітки: «*À midi l'odeur des narcisses et des jacinthes reflue sur le vallon comme un vertige tournoyant*» [188], *narcisse* став символом самозакоханої людини, яка милується собою і своїми вчинками: «*Quelques Narcisses possédaient bien de petits miroirs de poche dont ils se servaient en grand mystère*» [188], отже флоронім реалізує енантіосемічне значення. Що цікаво, фразеологізмів із цим номінативом немає. Простежимо його розвиток: *narcisse* (від лат. *narcissus*): 1) 1363 '*narciz unde désigne une couleur, prob. jaune*'; 2) 1538 bot. *narcissus*; 3) 1648 '*beau garçon*'; 4) 1668 '*homme amoureux de lui-même*' [188]. Як бачимо, первинне значення лексеми – позитивне, однак у процесі історичного розвитку виникла й негативна семантика. Такий самий розвиток значень спостерігаємо і з іншими флоронімами, зокрема у складі фразеологізмів, тобто відбувається пейорація значень.

Зауважимо, що тільки позитивні значення у складі фразеологізмів мають номінативи *violette, muguet*. Квітка *violette* ще із середніх віків вважалася квіткою флірту та спокушання, є символом скромності та

відданості своєму коханому, крім того, фіалка є офіційним символом Тулузи [195]. Номінатив *muguet* актуалізується у фразеологізмі *faire son muguet* – залицятися: «*Il essayait de faire son muguet, l'ombre s'appelait Mélanie*» [208]. Проте, як номінативна одиниця, лексема є полісемічною й має як позитивні, так і негативні значення: 1) 1200 bot. ‘musguet’: «*Quelle odeur délicieuse vient à nous ... ou les **muguets** et les gros coucous qui sentent le miel*» [188]; 2) 1547 subst. ‘jeune élégant’: «*Il est au monde un être, on le nomme lion (...) Noble et d'antique souche, il compte pour ancêtres les **muguets**, raffinés, mirliflors*» [188]; 3) 1769 méd. ‘mycose affectant les muqueuses, particulièrement celle de la bouche’: «*Une stomatite un peu particulière est réalisée par le **muguet**. Cette maladie, due au champignon*» [188].

Номінативи квітів у складі фразеологізмів також можуть мати інші позитивні значення: ав. жарг. *effleurer la marguerite* – здійснити вдалу посадку, вдало приземлитися; негативні, які вказують на різні дії: *jeter des marguerites devant les pourceaux* – метати бісер перед свиньми; арго *aller aux paquerettes* – звалитися в кювет; *cueillir les paquerettes* – впасти; прост. *charrier dans les bégonias* – перейти межу; розм. *charrier dans les bégonias* – перебільшувати, перегинати палицю: «*Celui-là, celui-là, il **charrie dans les bégonias**, il embrasse tout le monde. Quel dégoûtant!*» [208]; *inaugurer les chrysanthèmes* – «відкривати виставки» (про главу держави, позбавленого реальної влади та що бере участь лише у представницьких заходах); стани: розм. *aux ras des paquerettes* – примітивний, елементарний.

Характерним для французької мови є те, що фразеологізми із компонентом квітів вживаються в побутовому, розмовному мовленні, надаючи йому мальовничого характеру, мають яскраве експресивно-стилістичне маркування.

Отже, основними тематичними групами, в яких актуалізуються фразеологізми із номінативами квітів, які мають енантіосемічне значення, є: зовнішність людини, тривалість життя та стан життєдіяльності організму. Щодо компонентів у структурі досліджених фразеологізмів, виявлено назви

таких квітів, які мають як позитивні, так і негативні значення: *rose*, *marguerite*, *souci* та лексему *fleur*; тільки негативне значення маркують флороніми: *lis*, *géranium*, *pivoine*, *violette*, *paquerette*, *coquelicot*, *muguet*, *mauve*, *pissenlit*, *bégonia*, *chrysanthème*; тільки позитивне значення маркують флороніми *violette*, *muguet*. Кількісно переважають фразеологізми, що мають у своїй структурі компонент *fleur* та *rose*. Не є компонентами фразеологізмів та не мають енантіосемічне значення такі квіти: *tulipe*, *oeillet*, *glaiëul*, *bleuet*, *campanule*, *jacinthe*, *mimosa*, *jonquille*, *orchidée*, *pensée*, *myosotis*, *perce-neige*, *iris*, *hortensia*, *aster*, *véronique*, *lavande*, *pervenche*, *jasmin*; лексема *narcisse* не є складовою фразеологізмів, але негативна семантика проявляється у переносному значенні. Як свідчить аналіз, кількісно переважають фразеологізми, в яких відбувається пейорація значень флоронімів.

3.1.4 Енантіосемія фруктонімів та назв овочів

Фруктоніми та назви овочів, як правило, несуть позитивні конотації та асоціації, як щось смачне, приємне, корисне, але як це не парадоксально, переносні значення і фразеологізми і з цими номінативами, переважно – негативні, через форму (круглу, подовжену), колір, розмір (можна кинути і вдарити когось), запах (може викликати сльози).

Фруктоніми та назви овочів можна поділити на такі підвиди:

1. Функційно-стилістична група (фруктоніми та назви овочів, які в літературній мові мають нейтральне або позитивне значення, а в розмовному мовленні, просторіччі, арго – негативне):

asperge (спаржа) – *прост.* дилда, голова;

aubergine (баклажан) – *розм.* червоний ніс;

banane (банан) – *розм.* дурна людина; *шк. арго* «банан» погана оцінка;

carotte (морква) – *перен. розм.* подачка, приманка, пряник; *розм.* обман;

cerise (вишня, черешня) – *розм.* невдача, невезіння; *прост.* голова, морда, макітра;

citron (лимон) – розм. голова, макітра;
fraise (полуниця) – прост. обличчя, морда, макітра;
melon (диня) – розм. йолоп; прост. голова, макітра;
oignon (цибуля) – мед. мозоль; арг. задній прохід;
orange (апельсин) – розм. маленькі груди; арго удар кулаком;
pastèque (кавун) – арго заст. обличчя;
patate (батат, солодка картопля) – розм. дурень, йолоп; прост. селюк;
 товстун, товстуха; голова, макітра, пика; неприємність; ляпас;
pêche (персик) – розм. обличчя; прост. удар, ляпас;
poire (груша) – розм. дурень, йолоп; прост. обличчя, пика;
pomme (яблуко) – прост. макітра, обличчя; прост. йолоп, дурень;
prune (слива) – прост. удар, штраф;
tomate (помідор, томат) – розм. червоний ніс.

Встановлено, що первинне значення цих лексем нейтральне, позитивне, негативне значення розвинулось із часом. Діахронічну енантіосемію в межах номінативів фруктів та овочів розглянемо на таких прикладах: лексема *citron* походить від лат. *citrum* й увійшла до французької мови у XIII ст. із значенням ‘fruit du citronnier’, у 1790 році з’явилося значення ‘couleur de citron (en parlant du teint)’, що вже починає мати негативне значення, а вже у 1878 році в арго з’явилося значення ‘tête’; лексема *patate* запозичена з ісп. *patata* у 1582 році із значенням ‘plante des régions chaudes cultivée pour ses gros tubercules comestibles à chair douceâtre’, у 1866 році в просторіччі та арго додалось значення ‘nez’, а в 1919 ‘tête, visage’ [188; 198].

Як показує семантика досліджених фруктонімів та назв овочів, негативне значення в лексем розвинулось діахронічно, проте наразі функціонують синхронічно, як позитивні, так і негативні значення, наприклад: «*Là-bas, où pendent les citrons amers dans les bosquets impérissables*» [188]. В реченні *citron* вжито у першому, прямому значенні – лимон, значення «голова» актуалізується в такому прикладі: «*Ça l’amusait d’y repenser, on dirait qu’on a un cinéma dans le citron*» [188].

Те саме спостерігаємо і з лексемою *patate*. Назва овоча актуалізується в реченні: «*Oh! regarde-moi les épluchures que tu fais! Et nous n'avons que quinze patates!*» [188]. Переносне, негативне значення реалізується в реченні: «*J'avais pas de remous dans la patate, tout au contraire, un calme absolu*» [188].

Лексема *oignon* (цибуля) увійшла до складу французької мови у 1190 році. Номінатив походить від лат. *unionem* 'sorte d'oignon qui n'a pas de saïeux' і має позитивне значення. Із часом лексема набуває негативних значень: 1) 1611 *oignon du pied* 'eminence du gros orteil' ; 2) 1701 méd. 'callosité douloureuse qui vient aux pieds'; 3) 1883 arg. 'anus'. Зараз лексема зберігає всі значення, як позитивні, так і негативні [189].

2. Ці ж номінативи у прямому значенні позначають фрукт або овоч, але у складі фразеологізму набувають, як правило, негативного значення й є полісемічними.

Зауважимо, що у французькій мові багато фразеологізмів із компонентом фруктів та овочів вказують на:

- відсутність розуму: прост. *bonne pomme*; *avoir la pomme de canne fêlée*; *la reine des pommes*; розм. *poire blette*; *être poire*; *bête comme un chou*; *espèce de courge!* – йолоп, дурень: «*La belle du premier ministre dînait l'autre jour à côté de moi; elle est bête comme un chou et fort grosse*» [208]; розм. *tête de chou* – дурна голова: «*Nous sommes suivis par un gros porteur bien nourri à tête de chou et qui ne se charge ni du bonheur ni du malheur du monde ...*» [208];

- хворобливий стан: прост. *être dans les pommes*; прост. *partir dans les choux* – знепритомніти; *sucrer des fraises* – 1) тремтіти, трястись (часто про руки – від старості, пияцтва, страху): «*Sa main tendue, qui n'en finissait pas de "sucrer les fraises"*»; 2) впасти в маразм: «*Pauvre Achille, il s'était mis à sucrer les fraises par là 2 ans avant sa mort*» [208];

- неестетичність одягу: розм. *être fait en cueilleur de pommes* – бути погано вдягненим та невідповідність одягу: розм. *être couvert comme un oignon* – бути надто тепло одягненим, занадто кутатися;

- зовнішність людини, її позитивну або негативну характеристику: *comme une pomme cuite* – як печене яблуко (про зморшкувате обличчя); *un air mi-figue mi-raisin* – кисло-солодкий вигляд; прост. *avoir le melon déplumé* – бути лисим як коліно; розм. *asperge montée* – дилда, висока та худя людина; прост. *air tomate* – чудний, дурний вигляд: «*T'as l'air tomate, toi, t'sais, quand tu rigoles*» [188]; *jambes en forme de haricots verts* – криві ноги;

- опозицію за зростом і статурою: розм. *haut comme une pomme* – дуже маленького зросту: «*La tête tondu d'un petit chasseur de l'Impérial, haut comme trois pommes, surgit*» [188];

- вікову категорію: *vieux melon* – стара калоша: «*Je suis retenu à quatre pour ne pas le traiter de vieux melon et de canasson refroidi*» [208];

- характер: розм. *une poire molle* – ганчірка, безвольна людина; *mi-figue, mi-raisin* – ні риба, ні м'ясо: «*Je ne peux pas me faire à être comme nous sommes, ni figue, ni raisin*» [208]; *croire que les enfants naissent dans les choux* – бути наївним, думати, що дітей знаходять у капусті: «*S'il ne croit pas que les enfants naissent dans les choux, c'est tout juste*» [208];

- недоліки, зокрема, надмірне вживання спиртних напоїв: прост. *avoir sa prune* – напиться, нализатися; розм. *être cuit aux patates* – бути п'яним.

Часто номінативи фруктів та овочів пов'язані з певними концептами:

- концепт вигаданого: розм. *carotte de longueur* – вигадана історія, небилиці;

- концепт обман: *fait comme un melon* – бути ошуканим;

- концепт смерті: розм. *avoir ses carottes cuites* – бути при смерті; арго *champ de navets* – кладовище: «*Il est donc dans le champ de navets, le père Bescapé!*» [208]; розм. *manger les choux par les trognons* – померти;

- концепт безвартісного: *ne pas valoir un radis* – не вартий виїденого яйця: «*Ma signature ne vaut pas un radis*» [208]; прост. *pour des prunes* – дарма, через дрібниці: «*Crois-tu qu'y va t'la donner pour des prunes?*» [208]; розм. прост. *travailler pour des haricots* – працювати задарма: «*Les voleurs qui ont opéré dans ... se sont dérangés pour des haricots*» [208];

- концепти бідності та голоду: прост. *ne pas avoir un radis* – не мати копійки за душею: «*En décembre, un soir, on dîna par cœur. Il n'y avait plus un radis*» [208]; *se nourrir d'un oignon* – погано харчуватися; *ne vivre que de carottes* – жити впроголодь;

- концепт нездійсненності: прост. *payer des prunes à qn* – швидше медвідь у лісі здохне;

- концепт наживи, експлуатації: *presser l'orange* – безсовісно використовувати когось, кинути когось після того, як його використали: «*J'aurai besoin de lui un an tout au plus; on presse l'orange et on en jette l'écorce*» [208]; розм. *presser qn comme un citron* – вичавити останні соки з когось; розм. *faire ses choux gras de ...* – отримати вигоду з чогось, поживитися чимось.

Фруктоніми та назви овочів у складі фразеологізмів можуть вказати на різні риси характеру людей, які виявляються:

1) у ставленні до інших людей:

- підлість: *glisser une peau de banane à qn* – підкласти комусь свиню;

- зневажливість, відсутність поваги: розм. *se fichier comme d'une cerise* – зневажливе ставлення; *ne pas se prendre pour la queue d'une cerise* – зазнаватися;

- незадоволеність: прост. *faire sa poire* – бути всім незадоволеним, бурчати: «*Allons, ne fais pas ta poire*» [208];

- неосвіченість: прост. *creux comme un radis* – невіглас;

- висміювання: прост. *se payer la poire de qn* – сміятися з когось;

2) у ставленні до власності:

- скупість: *aimer mieux des oeufs qu'une prune* – надавати перевагу кількості, а не якості.

Фруктоніми та назви овочів у складі фразеологізмів також можуть вказати на різні психічні стани людини, до яких належать: **гнів** (прост. *prendre un coup de raisin* – розлютитися; *jeter des pommes cuites à qn, envoyer des tomates* – освистати когось, закинути гнилими яблуками,

помідорами (негативна реакція на публічний виступ артиста чи політика); прост. *envoyer aux fraises [aux prunes]* – послати когось подалі); **сором** (розм. *être rouge comme une tomate [une cerise]* – бути червоним як рак (від сорому, збентеження); **агресія** (арго *balancer une orange [une pêche]* à qn; прост. *voler dans l'oignon* à qn – вдарити когось; прост. *payer des oranges* – битися кулаками; прост. *recevoir une pêche* – отримати стусана; розм. *rouler dans les cloches à melons* – побити когось; прост. *monter l'aubergine* – врізати, набити пику; арго *piler des oignons* – довести когось до сліз; прост. *tu peux te le carrer à l'oignon* – пішов ти ...; *attraper l'oignon [la fève, le haricot]* – отримати удар, який призначався іншому; *rentrer dans le chou* à qn – штовхати когось); **пригнічення** (*être tomate* – бути приголомшеним, здивованим, бути роздавленим); **відраза** (*en avoir ras la patate* – відраза); **сум, зневіра** (розм. *en avoir gros sur la patate* – впасти духом); **зклопотаність** (арго *avoir le chou farci* – бути дуже заклопотаним).

Деякі фрукти можуть виступати контекстуальними синонімами, наприклад: *orange* та *banane* (розм. *glisser sur une pelure d'orange* та розм. *glisser sur une peau de banane*, арго *se prendre une banane* – зазнати невдачі); зазначимо, що синонімічними можуть бути і порівняльні конструкції із компонентом *citron*, *orange* та *coing*: *jaune comme un citron*, *jaune comme une orange* та *jaune comme un coing* – жовтий як лимон, крім того вони є амбівалентними, оскільки можуть вказувати на поганий вигляд через хворобу, переживання, втому: «*Et ton père **jaune comme un citron** avec son foie, ses reins, je ne sais quoi!*» [188]; а також на яскравість певних предметів та речей, де асоціюються із чимось приємним, яскравим.

Фруктонім *orange*, крім того, вживається і в жартівливому, однак негативному значенні (носити передачу комусь (до лікарні, в'язниці)): *aller porter des oranges* à qn: «*Là-dessus Dupont, qui vous croyait prisonnier en Écosse, a décidé d'**aller vous porter des oranges** et n'a rien trouvé de mieux que de revêtir la jupe de son épouse afin de passer incognito à la douane*» [208].

Антонімічну опозицію на осі м'який – твердий має лексема *pêche* – персик. Як фруктонім лексема позначає м'який, соковитий фрукт, однак у складі фразеологізму розм. *rembourré avec nouaux de pêche* актуалізується протилежне значення – дуже жорсткий, так як кісточка від персика дуже міцна, жорстка.

Лексеми *banane* та *chou* отримують негативне значення у фразеологізмах шкільного арго: *avoir une banane* – отримати погану оцінку: «... *stagiaire n'ayant que le droit de se taire ou d'avoir une banane à la fin du stage*» [208] й арго розм. *être dans les choux* – провалитися на іспитах: «*J'ai vu la liste, elle était affichée sous le préau. Alors, Louise est dans les choux?*» [208].

Якщо *cerise* – вишня в українській лінгвокультурі є символом світового дерева, дерева життя; символ сонця, дівчини, матері, рідної домівки, рідного краю, любові, злагоди; символ України, то у французькій лінгвокультурі із лексемою *cerise* наявні як позитивні, так і негативні асоціації та фразеологізми. Вона асоціюється із найкращою порою життя, весною життя – *le temps des cerises*: «... *Valence, ce fut son temps des cerises*» [208], а також із невдачею, невезінням – прост. *aller aux cerises*; розм. *flanquer la cerise*.

Номінатив *carotte* пов'язують із матеріальною орієнтованістю: *marcher à la carotte* – діяти в надії на винагороду; оманливістю: *tirer une carotte* – прикидатися хворим, симулювати; приманкою: *agiter une carotte devant le nez de qn* – заманювати когось; а також із *вдалим* або *невдалим* закінченням якоїсь справи: розм. *les carottes sont cuites* – все ясно, все скінчено, справу зроблено, в позитивному значенні та «хана» – в негативному: «*Un grand cri, un bras qui bat l'air, et les carottes sont cuites*» [208].

Із лексемою *oignon* є фразеологізми, які протиставляються за антагоністичним критерієм: займатися своїми справами / не втручатися: *s'occuper de ses oignons*: займатися своїми справами; не пхати носа, куди не просять: «*Il allait s'occuper de ses oignons. Son premier souci fut de restaurer la vieille ville, là-haut*» [208]; та надмірно цікавитись, лізти в чужі справи: *se mêler des oignons d'autrui*, прост. *marcher sur les oignons de qn* – лізти в чужі

справи: «*Aucun des deux intéressés n'avait paru se formaliser qu'on se mêlât de ses oignons*» [208].

Необдумані, нестримні дії передають вирази: арго *se grouiller la tomate*, арго *aller manger des haricots* – потрапити до в'язниці; розм. *cavaler sur l'haricot à qn* – набридати, діяти на нерви комусь. Варто зауважити, що з лексемою *haricot* немає фразеологізмів із позитивним значенням.

Полісемічні негативні значення у складі фразеологізмів має лексема *fraise*: прост. *aller aux fraises* – зійти з дороги, врізатися; прост. *se magner la fraise* – поспішати; прост. *ramener sa fraise* – нахабно лізти, куди не просять.

Номінативи фруктів та овочів також можуть вживатися і у прислів'ях, наприклад: *à merle souïl cerises sont amères* – ситому дрозду і вишня гірка; *les pères ont mangé des raisins verts et les enfants ont eu mal aux dents* – за гріхи батьків розплачуються їхні діти.

У складі фразеологізмів номінативи фруктів та овочів можуть мати й нейтральні або позитивні значення, однак їх менше. Вони можуть позначати різні дії: прост. *se lécher le citron* – цілуватися; прост. *se refaire la cerise* – навести красу, одужати; прост. *se taper la cerise* – добре, смачно поїсти; бути номінативами приміщень (прост. заст. *débit de consolation* – винна лавка) та духовних звань (арго *Prune de Monsieur* – архієпископ).

Значення фразеологізмів можуть вказати на: добре виконану роботу (розм. *c'est un panier de cerises* – комар носа не підточить); гарний зовнішній вигляд та настрій (*fraîche comme une pomme d'api* – свіжа як троянда; *beau comme un melon* – гарно вдягнений, елегантний; *ficelé comme une carotte* – дуже ошатно, багато вдягнена людина: «*Voilà taman Vauquet belle comme un astre, ficelée comme une carotte*» [208]; розм. *avoir la patate* – мати гарний настрій та бути у гарній фізичній формі); чудовий спосіб життя (*une bonne petite vie aux pommes* – чудове існування); смачно приготовлену їжу (прост. *aux pommes* – відмінно, пальчики оближеш); риси характеру (поступливість: *couper la poire en deux* – йти на компроміс; освіченість: арго *avoir du chou / en avoir dans le chou* – бути розумним); різні стани (стан

закоханості: *avoir qn dans le raisin* – бути по вуха закоханим; енергійності: *avoir la pêche* – бути везучим; розм. *refiler la pêche à qn* – підняти комусь настрій; щастя: арго *avoir de l'oignon* – мати успіх, бути щасливим) [208].

Зазначимо, що деякі фрукти у складі ідіоми можуть позначати овоч: прост. *oranges à cochons* – картопля; заст. *poire de terre* – топінамбур; *potme d'amour* – томат; *potme de terre* – картопля.

Тільки номінативне значення фрукта або овоча мають: *framboise* (малина), *abricot* (абрикос), *grenade* (гранат), *kiwi* (ківі), *betterave* (бур'як).

Менш конотативними є назви таких овочів: *aubergine*; *asperge haricot*, *courge*, *potme de terre*, *concombre*.

Отже, окрім номінативного значення, розглянуті лексеми входять до складу фразеологізмів, які можуть передавати іншу семантику. Спектр значень аналізованих фразеологічних одиниць дуже широкий. Як правило, значення назв фруктів та овочів змінюється від нейтрального / позитивного до негативного. Насамперед ці значення актуалізуються в розмовному мовленні, просторіччі, арго.

Із номінативами фруктів та овочів кількісно переважають ідіоми із негативним значенням. Більшість значень виникло діяхронічно, зараз активно використовуються всі значення.

3.1.5 Енантіосемічна тематична група топонімів

Топоніми виконують суто номінативну (референтну) функцію і, як правило, не мають не тільки емоційного чи оцінного значення, але й не виконують когнітивної (сигніфікативної) функції. Хоча зауважимо, що значення вони отримують в контексті, але певні конотації чи асоціації можуть існувати у певній лінгвокультурі, наприклад: топонім *Paris* – Париж в ідіомах може виражати щось позитивне: *voir Paris et mourir*, яке асоціюється із позитивною мрією; розм. *il est venu à Paris en sabots* – він приїхав до Парижа бідним, але там розбагатів; та негативне: *avoir un œil à*

Paris, l'autre à Pontoise – бути косооким; заст. *monsieur de Paris* – кат; *cris de Paris* – гучні крики паризьких торговців або ремісників. Зазначимо, що топонім *Париж* також виявляємо у прислів'ях, що мають нейтральне значення: *Paris ne s'est pas fait en un jour* – Париж будувався не один день: «*Paris ne s'est pas bâti en un jour, vous voyez, je n'ai pas oublié en Chine mes classiques*» [208]; негативне значення: *avec un si on mettrait Paris en bouteille* – е, якби та якби, то вирости б на голові гриби, то був би огород, що трактується як нездійсненність чогось; застарілих прислів'ях: *Paris est le paradis des femmes et l'enfer des chevaux* – рай для жінок, чистилище для чоловіків та пекло для коней, що позначає як позитивні, так і негативні значення, залежно від референта.

Водночас, топоніми є невід'ємною складовою фонових знань носіїв мови і займають вагоме місце у складі фразеологічних одиниць, де їх вторинні номінації, як свідчить аналіз, несуть негативну конотацію, наприклад: топонім *Rome* – Рим частіше використовується у прислів'ях з негативним значенням: *il faut vivre à Rome comme à Rome* – до чужого монастиря зі своїм законом не сунься; на чийй землі стоїш, того й воду пий; заст. *être fait cardinal sans s'en aller à Rome* – бути обезголовленим; *j'irai le dire à Rome* – назвіть мене дурнем, якщо він зможе це зробити (негативне значення); *mieux vaut être le premier au village que le second dans Rome* краще бути першим у селі, ніж останнім у місті; з позитивним значенням рідше: *tout chemin va à Rome* всі дороги ведуть до Рима; *qui langue a, à Rome va* – язик до Рима (Києва) доведе, яке можна трактувати по-різному: а) доля допомагає відважним, потрібно впевнено долати перешкоди на шляху до своєї мети; б) вміло, мудро продумані вчинки здатні творити добро, приносити результати, а пустомельство, лихослів'я спричиняє зло і створює безладдя; *aller à Rome sans voir le pape* бути близьким до перемоги; в застарілих та соціально маркованих ідіомах (*арго заст. diligence de Rome* – язик) [197].

Характер додаткової інформації, яку несе топонім, залежить від екстралінгвістичних причин, що пов'язані із реальною інформацією про

об'єкт, історичне значення і тими характерними ознаками, якими він наділений у колективній свідомості, наприклад: із назвою провінції *Bretagne* – Бретань є фразеологізм *cousin (oncle, neveu) à la mode de Bretagne*, значення якого протиставляється за опозицією близький – далекий: 1) двоюрідний брат (дядько, племінник), тобто близький родич, близькі члени родини: «*Il avait marié mesdemoiselles de Pons, ses nièces à la mode de Bretagne: l'une à son frère cadet, tué en duel; l'autre fort belle à Heudicourt*» [208]; 2) далекий родич, сьома вода на киселі, тобто дуже далека рідня: «*Ta famille avait tiré prétexte de la mort d'un oncle à la mode de Bretagne pour supprimer les fêtes nuptiales*» [208]. Зазначимо, що цей фразеологізм належить до повної енантіосемії.

Історичне значення спостерігаємо із топонімом *Naples* – Неаполь, тобто хвороби, чума закладаються у фразеологізмах: *voir Naples et mourir* – побачити Неаполь та померти; кращого в житті не побачиш; *aller à Naples sans passer les monts* – заразитися венеричною хворобою; заст. *mal de Naples* – сифіліс [208].

Зв'язок з літературою, жанрами, діяхронічним розвитком понять актуалізується в топонімі *Espagne* – Іспанія. Власна назва отримала негативне значення у фразеологізмі *bâtir des châteaux en Espagne* – будувати повітряні замки, вираз пов'язаний із середньовічним героїчним епосом «*chansons de geste*», герої якого, лицарі, отримували у володіння ще не завойовані замки в Іспанії. Позитивне значення виявляємо у прислів'ї *ici et en Espagne mal vit qui ne gagne*, тобто дарма ніколи нічого не дістається; якщо хочеш щось мати, треба працювати [208].

Топонімам характерна апелятивація (деонімізація), тобто перехід власної назви в загальну внаслідок метафоризації й метонімізації. Метафоризацію спостерігаємо із топонімом *Orléans* – Орлеан. У словниках зафіксовано присл. *c'est la glose d'Orléans, plus obscure que le texte* – плутане, складне пояснення, що затуманює суть справи, що має негативне значення; а також ідіому *la pucelle d'Orléans*: 1) Орлеанска діва, 2) діва, незаймана дівчина, що має позитивне значення [202]. Метонімізація спостерігається у

топонімі *Champagne* – Шампань як історична провінція Франції в басейні ріки Сени та Марни, відома виноробними традиціями та шампанське, як напій. Зазначимо, що в ідіомах цей топонім має негативні значення: *être de la Champagne pouilleuse* – бути бідним; *ne pas savoir toutes les foires de Champagne* – не знати всіх тонкощів, мати поверхове уявлення про що-небудь, це можна пояснити тим, що частина Шампань між Вітрі та Седаном є засушливою й неродючою, що в переносному значенні можна віднести до категорії людей, які не заглиблюються в суть справи, обмежуються неістотним.

Для топонімів також характерне протиставлення в територіальних діалектах. Є випадки, коли в літературній французькій мові не існують такі значення, однак вони наявні у територіальних діалектах франкомовного ареалу (Бельгія, Швейцарія, Канада, країни Магрибу), наприклад: *Québec* – Квебек: *solide comme un chêne (solide comme un chêne [un roc, le Pont-Neuf] [канад. solide comme le pont de Québec])* – міцний як дуб; канад. *passer un Québec à qn (passer un Québec [або un sapin] à qn)* – обдурити когось.

Джерелом виникнення амбівалентних значень виступають і біблійні поняття, наприклад: *Egypte* – Єгипет: *les plaies d'Égypte (les (dix) plaies d'Égypte)* – бібл. страти єгипетські; 10 кар єгипетських; *regretter les oignons d'Égypte* – бібл. журитися про втрачене багатство.

У французькій мові є низка топонімів, які як такі мають позитивну конотацію, а у фразеологізмах набувають тільки негативного значення, як-от:

Grenoble (Гренобль) – французька столиця Альп. Саме це місто стало початком Французької революції, під час бунту народ закидував королівське військо черепицею з дахів й було відрубано багато голів, що можливо спричинило появу фразеологізму *faire à qn la conduite de Grenoble (faire à qn la [або une] conduite de Grenoble)* – 1) вороже прийняти; освистати когось; грубо обійтися з кимось; 2) *прост.* вигнати з дому. Зазначимо, що зараз топонім *Grenoble* має швидше нейтральні або позитивні конотації, але історично – негативні, джерелом яких виступали певні історичні події.

Топоніми, які утворюють фразеологічні одиниці також можна поділити на:

1. Топоніми власної держави

France (Франція): *ірон. de France et de Navarre* – найвідоміший, найкращий з усіх. Зазначимо, що більшість фразеологізмів із топонімом *France* має нейтральне або позитивне значення, тобто про себе найкраще уявлення, наприклад: *les enfants de la France* – французи; *le jardin de la France* – сад Франції (про Турень); *le quinze de France* – французька національна (збірна) команда з регбі.

Топонім *Chaillot* (Шайо) утворює фразеологізми тільки з негативним забарвленням: *abruti de Chaillot* – йолоп неотесаний; розм. *à Chaillot!* – відчепись від мене; ну тебе до біса!; розм. *venir de Chaillot* – бути селяком, оскільки раніше Шайо було селом, а з часом став 64 адміністративним округом та елітним районом Парижа, тут можна говорити про протиставлення в часовому, або аксіологічному вимірі, тобто раніше Шайо був маленьким селищем, зараз престижним районом столиці Франції. Сюди ж можна віднести й ідіому *à la Saint-Glinglin* – 1) назавжди, до другого прищестя; 2) після дощукі в четвер; коли рак на горі свисне [208].

Лінгвокультура проявляється і в топонімі *Charenton* (Шарантон, місто у Франції), оскільки інші народи не завжди знають особливості іноземного міста, зокрема те, що в Шарантоні є психічна лікарня, що фіксовано у фразеологізмах: *échappé de Charenton* – чудна людина, псих; *bon à mettre à Charenton* – божевільна людина, псих.

Bourges (Бурж): заст. *représenter les armes de Bourges* – бути ослом, набитим дурнем.

Toulouse (Тулуза): присл. *c'est de l'or de Toulouse qui lui coûtera bien cher* – все одно користі йому від цього не буде.

Lyon (Ліон): заст. *monsieur de Lyon* – кат.

Crevant (Креван, комуна у Франції): прост. *aller à Crevant* – відправитися на той світ, загнутись.

Gravelotte (Гравелот, комуна у Франції): арго *ça tombe comme à Gravelotte* – сиплеться з усіх сторін; лє як із відра; це справжня бійня.

Saint-Denis (Сен-Дені, комуна у Франції): *ne pas pouvoir passer sous la porte Saint-Denis* – бути рогоносцем.

Saint-Malo (Сен-Мало, місто у Франції): жарт. *il a été à Saint-Malo, les chiens lui ont mangé les os* – бути дуже худим, лише шкіра та кості, тут негативне значення виникає на грі слів, щоб створити комічно-сатиричний ефект.

2. Топоніми інших країн

Cracovie (Краків) – місто королів та справжня скарбниця національної і культурної спадщини Польщі. Однак у французькій лінгвокультурі через подібність між словом-топонімом *Cracovie* та словами *craque* – брехня, *craquer* – брехати, *craquer* – брехун, фразеологізми отримали негативне забарвлення: *nouvelles de Cracovie* – плітки; арго *aller à Cracovie* – брехати; арго *avoir ses lettres de Cracovie* – бути викритим у брехні.

Berlin (Берлін): *avoir des nerfs à Berlin* – бути у стані крайнього нервового збудження, напруги; бути роздратованим.

Inde (Індія): *coq d'Inde* – індик, пихата людина.

Venise (Венеція): *vouloir marier le Grand Turc avec la République de Venise* – бажати неможливого, намагатися поєднувати несумісне.

Belgique (Бельгія): *filer en Belgique* – зникнути, не заплативши кредиторам.

Bavière (Баварія): заст. *aller à Bavière* – захворіти сифілісом.

Cornouailles (Корнуолл, унітарна одиниця Англії): *aller à Cornouailles* – стати рогоносцем.

Flandre (Фландрія, історична область на території сучасних Франції, Бельгії та Нідерландів): *aller en Flandre sans couteau* – вирушити до Фландрії й не мати при собі ножа.

Pampelune (Памплона, місто в Іспанії): *aller à Pampelune* – йти до біса; *envoyer à Pampelune* – послати до біса.

Afrique (Африка): *mariage d'Afrique* – незаконний шлюб, співмешканство.

Varsovie (Варшава): ірон. *l'ordre règne à Varsovie* – спокій відновлено, знову налагоджено порядок (16 серпня 1831 року, після жорстокого придушення польського повстання, французький міністр закордонних справ Себастьяні заявив: «На цей момент у Варшаві панує порядок»): «*J'admets qu'elle batte les troupes de Versailles et renverse le gouvernement, les Prussiens entrèrent dans Paris et "l'ordre règnera à Varsovie". Si au contraire, elle est vaincue, la réaction sera furieuse et toute liberté étranglée*» [208].

Amérique (Америка): ірон. *découvrir l'Amérique* – «відкрити» Америку.

Протиставлення за відстанню простежуємо у фразеологізмах із топонімом *Pontoise: d'ici à Pontoise* – дуже далеко, в чорта на куличках; *Pétaoutchouk: à Pétaouchnok* – у чорта на куличках (жартівлива імітація назви іноземного населеного пункту).

У французькій мові деякі географічні назви пов'язані з концептами.

Концепт «багатство» представляє топонім *Pérou* (Перу). З цим топонімом переважають позитивні значення: *gagner le Pérou* – раптово розбагатіти; *c'est le Pérou* – це золота жила, золоте дно, оскільки це аграрно-промислова країна, що становить джерело гарного заробітку й фінансового достатку.

Концепт «розкіш» представляє історичний топонім *Byzance* (Візантія) – держава в середньовіччі. З цією лексемою словник фіксує тільки позитивні значення, однак вони належать до розмовного мовлення: розм. *c'est Byzance* – 1) чого тільки немає, достаток, розкіш: «*Oh! mes enfants, le bouquet entre les chandeliers. C'est la Byzance?*» [208]; 2) це здорово, класно: «*Chez Germaine c'était vraiment Byzance, tous les jours de la semaine on était en vacances*» [208].

Розглянуті в нашому дослідженні топоніми, які є компонентами фразеологічних одиниць, ми поділили на такі групи:

1) *топоніми, що мають тільки позитивне значення: Byzance;*

2) *топоніми, що мають тільки негативне значення*: Pontoise, Pétaoutchout, Champagne, Grenoble, Cracovie, Chaillot, Berlin, Bourges, Toulouse, Egypte, Lyon, Belgique, Bavière, Inde, Venise, Crevant, Gravelotte, Cornouailles, Chareton, Flandre, Saint-Denis, Saint-Malo, Pampelune, Afrique, Varsovie, Amérique;

3) *топоніми, що мають, як позитивне, так і негативне значення*: Paris, Rome, Bretagne, Orléans, Espagne, Québec, Naples, France, Pérou.

Як показує практичний матеріал, у сучасній французькій мові у фразеологізмах із топонімічним компонентом переважає процес пейорації значення топоніма.

Зауважимо, що значення топоніма у фразеологізмах має великий асоціативний потенціал, причиною якого є історичні події (які, як правило, відображають негативні асоціації), суб'єктивне сприйняття тощо.

3.2 Функціонально-стилістична репрезентація енантіосемії як вираження прагматичної інтенції в контексті

Вчені особливу увагу приділяють дослідженню прагматичної спрямованості висловлювання, аналізу функціонування основних компонентів комунікативного акта, мовленнєвих стратегій (С. Шабат-Савка [118; 119; 120], Т. Космеда [49], А. Марковська [61], Н. Підгірна [85], З. Ігіна [39], Н. Попова [90; 91]). У зв'язку з цим вивчення комунікативних та функціональних характеристик лексем з протилежними значеннями набуває особливої значущості, оскільки невірна інтерпретація може призвести до непорозуміння і комунікативних помилок.

Явище енантіосемії, зокрема конотативного типу, є яскравим виразним засобом французької мови, що сприяє збільшенню прагматичного потенціалу комунікативних одиниць шляхом впливу на адресата. Як мовленнєве явище

воно викликане амбівалентністю оформлення мовного знака та комунікативно-прагматичними установками мовця.

Оцінне значення належить до прагматичного аспекту висловлення. Засобами вираження оцінного значення переважно виступають лексичні, граматичні, лексико-граматичні одиниці, ситуативний або загальний контекст.

Прагматичний потенціал більше притаманний похідним одиницям, так як стилістично забарвленим похідним властива висока прагматична ємність, а також вони здатні в скомпресованій формі передати оцінку, емоційно-експресивне або асоціативне забарвлення.

3.2.1 Емоційно-оцінна конотація

Слід зазначити, що у практиці мовознавчих студій емоційність розглядають у площині таких категорій, як: експресивність, емотивність, оцінка та суб'єктивна модальність. Лінгвістична прагматика охоплює всю проблематику, пов'язану з особливостями функціонування цих категорій, оскільки в центрі перебуває мовна особистість, автор будь-якої мовленнєвої одиниці. Дослідники зверталися до проблем емоційно-експресивної лексики в художньому тексті, зокрема поетичному, публіцистичних та інформаційних текстах (Н. Бойко [9], В. Ніконова [168], Т. Вавринюк [12], С. Гладьо [14], М. Марінашвілі [57; 58; 59], Т. Весна [59], Л. Склярєва [59], І. Онищенко [82]), в національних мовних дискурсах (Я. Гнезділова [15], М. Гамзюк [13]). Емоційність розглядаємо насамперед як суб'єктивно-модальне значення, що пов'язане з мовцем, його ментальним станом, інтенцією, яка знаходить відповідну реалізацію за допомогою синтаксичних засобів мови.

Емоційність відображає поведінку суб'єкта комунікації в конкретний момент мовлення, тому характеризує передусім живе, динамічне, усно-розмовне мовлення, зокрема відображається у пестливому звертанні до коханих або дітей: *mon chou, mon rat, mon cornichon*: «*Devant tout le monde les*

maris prodiguent à la façon romaine à leurs femmes des surnoms pris au règne animal, et ils les appellent: – ma poule, – ma chatte, – mon rat, – mon petit lapin» [188], при чому те саме слово, наприклад: *rat* в одному контексті несе позитивну конотацію, а в іншому – негативну: *être là comme rat en paille (+) // avoir des rats dans la tête (-)*.

Так, при мовленнєвій енантіосемії слово в певному контексті чи виразі змінює своє значення на протилежне, наприклад: *caviar* з позитивною конотацією і *passer au caviar* – облили брудом (про цензуру) з негативною; *l'idole du jour* ('personne qui excite l'admiration'): *Il est là comme une idole* ('qui se tient à ne rien faire') або слово з нейтральною семантикою отримує в мовленні позитивне / негативне значення, залежно від контексту твору і модальності мовця.

Окличні висловлювання також є способом вираження емоційно-оцінної енантіосемії в дискурсі. Ономатопеїчна лексика надає висловленню виразності, інформує про настрій співбесідника, його реакцію на повідомлене. Як правило, вигуки-експресиви контекстуально обумовлені, тобто вони є багатозначними і розкривають свої значення лише у контексті. Полісемічними у французькій мові є такі вигуки: *Oh!*, *Bah!*, *Boudi!*, *Beuh!* тощо. Розглянемо детальніше.

«**Bravo, bravo, bravo!** *On a tout enterré, nos amis, nos rêves et nos amours, et maintenant, ça va être notre tour! Bravo, les amis!*» [227, с. 125]. Первинне значення вигуку *bravo!* – схвалення, захоплення, похвала «браво!», «молодець!». Але в цьому контексті, вигук *bravo* набуває імпліцитного смислу, негативної оцінки, глузування (в реченні наявна суперечливість лексем «браво» і «поховати»). Таким чином, позитивна конотація вигуку *bravo* відходить на другий план, і контекст породжує новий, негативний, іронічний відтінок значення – «несхвалення, осудження, невдоволення».

Вигук може виражати як позитивне, так і негативне гіперболічне значення, наприклад: «**Mon Dieu** *qu'il est laid, il est encore plus laid qu'avant*» [228, с. 21]. Словосполучення *Mon dieu* («боже мій! Господи!») уживається

для вираження подиву, здивування, хвилювання, як в позитивному, так і в негативному, іронічному значенні. В прикладі, прикметник *laid* уточнює вживання словосполучення в негативному значенні.

Емоційність перебуває в діапазоні суб'єктивно-модальних значень. Так, суб'єктивна модальність детермінована позицією суб'єкта комунікації, його ставленням до повідомлюваного, до побаченого тощо. Зазначимо, що емоційна шкала перебуває у спектрі позитивного чи негативного. Шкала позитивне / негативне є визначальною для обох категорій. Будь-яке явище, подія чи мотив людської діяльності може бути оцінене мовцем, з одного боку, як прекрасне чи потворне, а з іншого – як добре чи погане. Відомо, що загальна оцінка формується на основі норми, при цьому ознака «добрий» ототожнюється з нормою, негативна – сигналізує про відхилення від неї. Отже, оцінний модус є невід'ємним атрибутом будь-якого висловлення, означенням ситуації, який передає суб'єктивну інтерпретацію повідомлюваних у реченні подій та явищ, наприклад: *Quelle beauté!* може означати категорично протилежне.

Модальність може змінитися в межах конотації значення або твориться безпосередньо в контексті через асоціації, пов'язані зі сприйняттям певного концепту: так, розуміння чи ставлення до багатьох суспільно-політичних чи соціокультурних понять залежить від *ідеології мовця* (зрозуміло, що *анархія, пандемія* – це погано, а *революція, соціалізм, карантин?*); як сприймати таку перифразу, позитивно чи негативно: *Rome, citadelle du catholicisme?*. Як пише Ш. Баллі, чи можна сказати, що *liberté* нейтральне, а *licence* негативне, в одному контексті так, а в іншому ні. Вживання таких слів у мовленні може призвести до неясності, незрозумілості чи двозначності.

Вважається, що біполярність ставлення до певних об'єктів, предметів чи явищ закладена в самій природі людини, оскільки те, що подобається одному, зовсім не подобається іншому. Наприклад, для В. Гюго, слово *citadelle* було 'un grand mot terrible'.

Семантична структура енантіолексем у мовленні може мати конотативні значення, пов'язані, в основному, з індивідуально-авторським баченням світу. Так виникають *асоціативи*, наприклад: «*Que s'est-il passé? Pourquoi? OUI POURQUOI? Comment quelqu'un pouvait-il accepter de faire une horreur pareille, la réponse fusa évidente "L'ARGENT!"*» [237, с. 16]. Лексема *argent* позначає «гроші, багатство» й у більшості випадків має позитивні асоціації: багатство, влада, прибуток, достаток, розкіш, благополуччя тощо. Однак, в цьому прикладі, за допомогою макроконтексту (за певну грошову винагороду, на прохання батьків, лікар зробив дівчині аборт (під претекстом звичайного огляду), хоча вона була проти), читачам стане зрозуміло, що лексема *argent* використана з негативним конотативним значенням – жадібність, продажність, вигода, зло, корупція тощо.

Суперечливість картин світу різних персонажів також може проявлятися в енантіосемії, наприклад: «*C'est si propre. Vous êtes une femme courageuse. Je suis certaine que vous avez fait vous-même ces rideaux qui vont si bien avec votre couvre-lit*» [217, с. 174]. Дівчинка робить брехливі компліменти, а сама думає, що так і треба робити.

Часто дієслова з негативним значенням отримують okazionalnu меліорацію в контексті твору, яке поза контекстом неможливе, наприклад: лексема *hurler* означає «вити, ревіти, горланити, викрикувати, кричати від болю»: «*Pleurer. Pleurer devant moi, même. ... j'ai pris mon courage à deux mains et je suis allé hurler avec les loups*» [227, с. 121]; «*Les larmes aux yeux, elle vit ce petit visage se déformer et se mettre à hurler sans aucun son*» [236, с. 20]. Однак, залежно від контексту дієслово *hurler* може мати й меліоративне значення «кричати від щастя; радіти», наприклад: «*J'avais envie de hurler mon bonheur au monde entier: "Écoutez-moi tous, JE SUIS ENCEINTE, et peu m'importent les conséquences!!!"*» [237, с. 7]; «*Les chiens m'attendaient. Entre Bozo qui hurle de joie à la mort et Micmac qui fait des bonds de trois mètres... c'est la fête*» [228, с. 30].

3.2.2 Дискурсивна енантіосемія: засоби вираження в контексті твору

Слово – це ціла система відтінків – лексико-семантичних варіантів, які і визначають значення слова, кожного разу «прояснюючись» у різних контекстах. Значення однієї й тієї ж лексеми може варіювати в контексті від меліоративного до пейоративного й навпаки або залишитись нейтральним. Отже, між значенням слова та контекстом існує тісний зв'язок.

Контекст є не лише джерелом дискурсивної енантіосемії, комунікативним середовищем, де слово виявляє, актуалізує потрібні й створює ситуативні значення, відтінки і забарвлення. Індивідуальні, соціальні, професійні, асоціативні та інші відтінки додаються до основного значення. Вони не входять у мовне значення, а супроводжують його в мовленні, тексті, доповнюючи чи створюючи смисл, образ, підтекст, наприклад: *«Émilie avait rapidement sympathisé avec deux **anciennes** qui respiraient la joie de vivre. Elle s'installa entre les deux amies. Isabelle, dit Zaza, autoentrepreneure de 36 ans, était la gérante d'une petite entreprise de nettoyage à l'allure sportive»* [236, с. 54]. Лексема **ancien** означає «старий, древній», однак в даному контексті вжито протилежне значення (36-річна жінка не є старою).

Енантіосемія спостерігається в різних дискурсах. На рівні тексту залежно від форми його організації актуалізується в діалогічному та монологічному дискурсах, за жанрово-стильовим оформленням частіше спостерігається в розмовному та художньому.

1. На лексичному рівні емоційні конотації проявляються в дискурсі завдяки *розмовному стилю мовлення*.

Розмовний стиль літературної мови, просторіччя, деякі галузі спеціальної лексики, жаргони і говори є сприятливим середовищем для розвитку енантіосемічних значень там, де для цього є хоча б найменші передумови. Усне мовлення з її відносною в порівнянні з письмовими формами літературної мови свободою щодо норм дозволяє розвиватися

протилежним значенням, в той час як в інших формах літературної мови норми слововживання перешкоджають виникненню подібних значень, наприклад: *citoyen* означає 1) громадянин, житель» та 2) *розм.* тип, суб'єкт; *débouler*: 1) піти, вислизнути з під ніг та 2) *розм.* несподівано з'явитися, нагрянути; *habitant*: 1) житель, поселенець та 2) *розм.* паразит (воша, блоха).

Характерними для утворення енантіосемії є слова загального значення, які в розмовному мовленні отримують негативну конотацію, наприклад: «*Tout ce qui se passe à l'école, c'est comme si c'était du chinois pour moi*» [226, с. 12]. Лексема *chinois* означає «китайська мова», проте в даному контексті вираз *c'était du chinois* означає «щось складне, незрозуміле», тобто отримує негативне значення.

2. Наступним засобом вираження енантіосемії є *переносне значення* лексеми, зокрема *метафора* і *метонімія*. Значення деяких енантіолексем з'являються на основі класифікаційних зв'язків між поняттями. Такими зв'язками є метафоричні та метонімічні перенесення. Розглянемо їх на прикладі лексеми *loup* – «вовк». У метафоричному значенні вовк може означати: жадібна, брутальна, жорстока людина: «*La souffrance a fait de moi un loup féroce*» [188]. Метонімічне перенесення можна простежити в наступних прикладах: «*Vous avez de bonnes choses (...) dans votre petit musée et vous allez flanquer, sous les yeux des amateurs, des loups sans nom!*» (товар з дефектом) [188]; *veste en loup blanc* (хутро цієї тварини).

3. *Антифразис*, який може змінити позитивну характеристику на суто негативну в залежності від ситуації і модальності автора. У реченні: «*André, grand sportif, lit l'Equipe tous les matins et ne rate jamais un match à la télévision*» [137, с. 16] антифразисна контекстуальна енантіосемія показує суперечливість номінації персонажа і його дій, тут саме знання ситуативного контексту допомагає: не можна бути «великим спортсменом», дивлячись весь час телевізор і читаючи спортивну газету.

4. *Оксюморони* як стилістичні одиниці, що в одній синтагмі намагаються поєднати непоєднуване типу: *neige chaude, guerre pacifique, silence assourdissant, sublime horreur, obscure clarté, bien mal* тощо.

5. *Гіперболи*: *inestimable, colossale, extraordinaire, miracle, géant*. Як відомо, надмірна гіпербола-перебільшення позитивної якості, як правило, дає протилежний результат і перетворюється на негативну оцінку, тобто перебільшена позитивна якість сприймається як недолік: *économie* перетворюється в *avarice, générosité* в *prodigalité*.

6. *Гра слів*, наприклад: *відійти* може означати «відчути себе краще» і «відійти в інший світ, померти». Передусім йдеться про слова суб'єктивної оцінки, що виражають модальне ставлення мовця, емоційно-оцінну лексику, наприклад: *роурée* – лялечка // з іронічним смислом. Тобто це розбіжність позитивної семантики слова і негативної модальної конотації, мовленнєва енантіосемія є навмисною, такою, що має контекстуальний характер, є частковою.

7. Окрім свого категоріального значення – позначати якість предмета або особи – *прикметники* передають також ставлення мовця або емоційну оцінку певного суб'єкта, об'єкта або дії [59, с. 91]. Прикметники, які зазвичай використовують для вираження позитивних емоцій, можуть мати протилежне значення. Так відбувається пейорація меліоративів – іронічне використання позитивно забарвлених лексем у протилежному значенні. До цього виду енантіосемії належать слова, які від самого початку не мають енантіосемічного значення: *formidable, magnifique, charmant, joli, beau* тощо, у зв'язку з цим іронічне значення отримали ідіоми *le beau malheur, un beau salaud, beau demande, beau garçon, beau coup, un beau monsieur, belle excuse, belle histoire, beau malheur, bonne continuation, bonne langue, avoir bonne mine, joli monde, un joli cadeau* тощо, наприклад: «*Tu fais quoi? Des copies? Tu bricoles. La belle affaire! Jusqu'à quand? Jusqu'à la retraite?*» [227, с. 93].

8. *Прислівники*, що характеризують певну дію чи стан: *чисто, весело, страшно, красиво*. Переважання оцінних іменників та якісних прислівників

серед енантіолексем говорить про їх більш широкі можливості творення іронічної чи гумористичної конотації, вони більш семантично рухливі. Крім того, слова, що мали значення впевненості, точності (типу *мабуть, напевно*) з часом втрачають первинне значення і починають передавати вірогідність, приблизність, невпевненість. Для вираження емоційних станів персонажів здатні також модальні прислівники. Вони передають емоційне ставлення мовця до предмета мовлення або до співрозмовника. Жаль / задоволення, наприклад виражаються прислівниками *malheureusement / heureusement* [59].

9. У французькій мові спостерігається і протилежний процес – меліорація пейоратів, тобто творення не іронії, а *гумористичного жарту* через використання негативних, часом лайливих слів як пестливих: *bandit, diable, coqueluche, mal sacré, chien, cochon, loup, crotte, crachat* тощо. Перш за все йдеться про розмовний регістр, художній стиль, а також про *фразеологічні* розмовні вирази, де відбувається переосмислення образу, наприклад: *bandit* означає «бандит, розбійник»: «*L'assassin, l'impudique et le voleur, le forçat, le bandit professionnel, est devenu un saint*» [188]; говорячи про дітей «пустун, шибеник»: «*Enfants! oh! revenez! Et qu'aviez-vous donc fait, bandits aux lèvres roses?*» [188]; лексема також вживається з відтінком захоплення кимось: «*Oh! Il est aussi intelligent qu'éloquent, le bandit! Il distingue très bien notre doctrine, constructive et fortement pensée*» [188].

10. Нейтральна лексика типу *назви квітів* чи *фруктів* сприймається асоціативно, як правило, позитивно, але змінює значення у контексті. Нейтральна лексика може отримати позитивну чи негативну конотацію у складі фразеологізму: *cruche – глечик // quelle cruche! – ну й телепень!*

11. Для енантіосемії важливим є також взаємозв'язок між вербальним і невербальним контекстом: «*Bokassa en exil réduit son train de vie. Il vit maintenant dans un "petit" appartement de 130 m²*» [137, с. 16], тут допомагає знання ситуації – 130 м² це не маленька квартира, однак, у цьому реченні це написано вербально, також в цьому прикладі важливою є роль параграфеміки – лапки показують іронію, протилежний смисл.

Як свідчить аналіз, основними джерелами появи та способами вираження сучасної дискурсивної енантіосемії є розмовне мовлення, переносне значення лексеми (метафора, метонімія), антифразис, оксюморон, гіпербола, гра слів, іронічне використання позитивно забарвлених лексем у протилежному значенні (прикметники, прислівники), окличні висловлювання, оказіональні значення, ідеології мовця суспільно-політичних чи соціокультурних понять, розмовні образні звертання і слова-характеристики можуть сприйматися як позитивно, так і негативно, нейтральна лексика, яка може отримати позитивну чи негативну конотацію у складі фразеологізму, взаємозв'язок між вербальним і невербальним контекстом.

3.3 Особливості дискурсивної реалізації французької енантіосемії в різножанрових художніх текстах

Зазначимо, що в сучасній лінгвістиці простежується значний інтерес до дослідження семантики лексичних одиниць у контексті художньої літератури, оскільки художній текст несе велике смислове навантаження, наділений складною системою конотативних значень, містить додатковий імпліцитний зміст (Н. Філоненко [114; 139], М. Марінашвілі [59], Н. Попова [91]).

Художній стиль є одним із найпотужніших стилів мови, оскільки він поєднує всі стилі, що надає художнім творам більшої переконливості та достовірності в зображенні подій. Художні тексти характеризуються образністю, емоційністю мови, передають думки автора, який використовує все багатство лексики та впливають на уяву та почуття читача.

Художній літературі притаманна наявність найрізноманітнішої лексики: використання емоційно-експресивної лексики, неологізмів, авторських новоутворень, різноманітних типів речення.

Особливостями художнього стилю мовлення є образність, естетика мовлення, емоційність, експресивність, стилістичні фігури, суб'єктивізм розуміння, мовленнєва багатозначність слова, яка розкриває сенс та сенсові відтінки лексем, що дає можливість підкреслити найтонші відтінки значень, які нерідко є енантіосемічними.

3.3.1 Енантіосемія в детективах

Серед лінгвістичних аспектів дослідження французького детективу перспективним виявився аналіз явища енантіосемії, який засвідчив, що енантіосемічних лексем, зафіксованих у словниках французької мови, небагато. Значно частіше ці лексеми використовуються в популярних жанрах літератури, в тому числі, детективних творах. Захопливі сюжети уже побудовані в енантіосемійних параметрах, де позитивні й негативні герої змагаються в дуалістичному протистоянні розкрити – приховати таємницю. Як вид творів масової культури, детектив багатий не лише на різновиди лексики, але й на її лексико-семантичні категорії, де енантіосемії належить особлива роль. Енантіосемія передусім розвивається у слові, коли поряд з усталеною семантикою в ньому з'являється нова, протилежна. Часто денотативне значення лексеми залишається тим самим, а змінюється оцінна або емоційно-експресивна конотація.

У результаті аналізу творів Ж. Сіменона, Ж.-К. Гранже ми виявили приклади використання мовної (неоцінної, нейтральної) енантіосемії і в тому, і в іншому значенні:

certain – 1) достовірний, визначений: «*Une chose est **certaine**: l'expéditeur est un intellectuel, et je jurerais qu'il parle et écrit couramment plusieurs langues*» [239, с. 38]; «*Je me demande encore comment ça a pu se produire... Surtout que je suis **certain** qu'il n'avait pas remarqué ma présence*» [239, с. 60]; «*Vous êtes **certain**, commissaire, que vous n'avez pas cessé de voir votre vagabond pendant toute la soirée? ...*» [240, с. 113]; «*A un **certain** âge, on*

n'a plus besoin de beaucoup de sommeil...» [240, с. 125]; 2) невизначений: «*Maigret comprenait tant bien que mal qu'il était question d'un certain José qui, au Ritz, avait fait la cour à la jeune fille et qui lui avait proposé de la cocaïne*» [239, с. 47]; «*Non pas!... A moins que vous ne connaissiez un certain Radek...*» [239, с. 58]; «*Mme Crosby, en effet, sortait de l'ascenseur, frileusement serrée dans une cape d'hermine, regardait le policier avec un certain étonnement...*» [239, с. 59]; «*Certaines lampes n'avaient plus d'ampoules. Mais la plupart, contre toute attente, marchaient encore*» [239, с. 81]; «*Des fenêtres étaient éclairées, par-ci, par-là. Certaines avaient des stores sur lesquels se jouaient comme des pièces d'ombres chinoises*» [240, с. 99]; «*Vous ignorez ce que c'est d'administrer une population de pêcheurs tout en tenant compte des susceptibilités des patrons et enfin d'une certaine bourgeoisie qui...*» [240, с. 125]; «*Il appartenait à un certain Le Glen, ou Le Glerec, qui passait pour un excellent marin mais pour une tête chaude...*» [240, с. 151]; «*Le mouchard contenait un capteur de sensibilité, qui l'actionnait selon un certain seuil de bruit – le claquement de la porte d'entrée par exemple*» [233, с. 55]; «*Dès que Kasdan franchissait une certaine ligne latérale, il devait se pencher*» [233, с. 63].

Характерним є використання в контексті твору обох протилежних значень дієслівних форм, наприклад: *saluer* – 1) вітатися: «*Il y avait deux femmes que chacun connaissait, que chacun saluait, et en l'une d'elles, Maigret reconnut...*» [239, с. 48]; «*Les gens les saluaient!...*» [240, с. 159]; «*J'allais le saluer à ce moment-là*» [233, с. 18]; «*Les deux hommes se saluèrent*» [233, с. 19]; 2) прощатися: «*Il salua le fonctionnaire d'un geste de la main, lança un regard dans la rue déserte, tourna l'angle de la rue Jean-Dolent*» [239, с. 7]; «*Le commissaire salua, longea les couloirs qui lui étaient familiers*» [239, с. 37]; «*Là-dessus il salua le barman, enfonça ses mains dans ses poches et sortit*» [239, с. 68]; «*Je vous salue!... Il voulut sortir par la porte qui s'ouvrait directement sur le quai et la trouva fermée*» [239, с. 39].

Тільки в одному значенні у досліджених творах вжито такі лексеми:

hôte – «хазяїн»: «*Maigret se dirigea vers le palier, comme un **hôte** qui accueille des invités, prononça dès que la porte du bas fut ouverte*» [239, с. 82]; в досліджених творах не знайдено протилежного значення – «гість»;

plafond – «стеля»: «*Goetz avait tapissé le **plafond** d’emballages d’oeufs, sans doute pour insonoriser l’espace. Les multiples alcôves du plafond projetèrent des ombres démultipliées, dignes d’un tableau de Vasarely*» [233, с. 51]; «*Kasdan arrêta la musique. Il éteignit la chaîne et prit conscience du silence qui l’entourait, entre ces murs de disques et ce **plafond** en boîtes d’oeufs*» [233, с. 53]; «*L’autre problème était le **plafond** mansardé*» [233, с. 63]; 2) геол. дно долини;

poudre – 1) пудра, порошок: «*La cuillère. **La poudre**. Il réalisa qu’il apportait un soin particulier à cette opération comme s’il s’agissait du rituel qu’il cherchait à oublier*» [233, с. 59]; «*Il se prépara un café. A l’ancienne. **Poudre**. Filtre. Goutte-à-goutte*» [233, с. 64]; 2) розм. наркотики. У зазначеному тексті детективного роману *poudre* вжито у значенні «пудра, порошок, кава», водночас у творах Марі Кардіналь цю лексему вжито у значенні «наркотики».

Енатіосемія існує і в комунікативних формулах вітання та прощання:

salut – 1) вітання, привітання; 2) прощання; «*Le Cubain dressa son index près de sa tempe, un **salut** de cow-boy, et sortit en serrant son cartable*» [233, с. 20]; «*Le prisonier, avant de sortir, alluma une nouvelle cigarette, adressa un **salut** amical au barman*» [239, с. 54]; «*Maigret ne répondit pas, posa son chapeau sur sa tête et s’en alla, après un **salut** sec*» [239, с. 83];

bonjour – 1) добрий день: «***Bonjour**, docteur!... Vous avez bien dormi, au moins? ...*» [240, с. 140]; 2) до побачення;

3) *bonsoir* – 1) добрий вечір; 2) до побачення: «*Il se leva, hésita, dit assez vite: – **Bonsoir** ...*» [240, с. 24].

Вживання заперечних займенників *personne*, *aucun* у творах підкреслює порожнечу, відсутність людини, предмета чи явища, кількості, наприклад:

Personne

«C'était la remise du marchand de cordages. Elle communiquait avec le magasin, où, à cette heure, il n'y avait **personne**» [240, c. 107]; «Et **personne** ne lui avait adressé la parole? – **Personne!**» [239, c. 10]; «**Personne** sur le banc? – **Personne**» [239, c. 11]; «Vous remarquerez tout d'abord que **personne**, pas même la victime, ne pouvait savoir qu'à un moment donné M. Mostaguen aurait l'idée de s'abriter sur un seuil pour allumer son cigare...» [240, c. 119]; «Est-ce que je n'oublie **personne**?...» [240, c. 139]; «Je n'ai pris que deux hommes avec moi, par prudence, et je n'ai parlé de l'affaire à **personne**, sauf à Emma, qui était sur la jetée la nuit du départ...» [240, c. 154]; «Je ne crains **personne**...» [240, c. 155]; «**Personne** en avait rien à foutre» [240, c. 25]; «Kasdan grimpa les marches en silence puis inspecta le couloir. **Personne**» [233, c. 35]; «Des trucs dont **personne** n'avait rien à foutre» [233, c. 63]; «**Personne** a rien vu» [233, c. 72].

Aucun

«Dans quelle direction? – Plutôt dans **aucune**» [239, c. 10]; «Allô? Notre homme? – Dort... – **Aucun** suspect à signaler? – Rien!...» [239, c. 12]; «Les médecins aliénistes mirent Heurtin en observation pendant sept jours, déclarèrent: – **Aucune** dégénérescence!» [239, c. 22]; «A part la tache de sang, **aucun** signe ici de violence» [233, c. 12]; «**Aucune** idée» [233, c. 19]; «**Aucun** même ne quitte l'église avant que je ne l'aie interrogé. **Aucun**, tu m'entends?» [233, c. 21]; «Mais **aucun** signe de trouble» [233, c. 24]; «Ton Chilien n'avait **aucune** chance» [233, c. 30]; «Kasdan colla son oreille à la paroi. **Aucun** bruit» [233, c. 36]; «**Aucun** tableau au mur. **Aucune** note personnelle dans la décoration» [233, c. 50]; «Et **aucun** détail ne trahissait la présence du petit Naseer: Goetz ne conservait même pas ici les céréales de son amant» [233, c. 51]; «Il ne prendrait **aucun** traitement. Ni méthadone ni Subutex» [233, c. 56]; «Mais Goetz a des artères de jeune homme. **Aucune** trace d'abus d'**aucune** sorte» [233, c. 61]; «Mais il ne devait exclure **aucune** possibilité» [233, c. 64]; «**Aucune** trace de coup d'ongle» [233, c. 65]; «Il ne pouvait obtenir **aucune** info de ce côté-là» [233, c. 66]; «Vernoux n'avait **aucun** intérêt à saisir une autre brigade» [233, c. 70]; «**Aucun** doute: Vernoux avait vendu la mèche» [233, c. 71]; «**Aucun** n'avait l'air choqué?» [233, c. 71];

«*Les flics en charge de l'enquête n'ont alors besoin d'aucune commission rogatoire*» [233, с. 72]; «*Ils n'ont aucun Chilien sur le gril*» [233, с. 73].

Емоційний стан мовців у творах найчастіше передають:

- вигуки з позитивним, негативним та амбівалентним забарвленням, наприклад: *ah!* – виражає 1) щастя; 2) захоплення; 3) біль; 4) здивування: «*Son maître a quitté Concarneau cette nuit ... – Ah ! Le docteur semblait avoir peine à y croire*» [240, с. 142]; «*Ah! Vous êtes ici, cher ami ... minaуда-t-elle devant le maire. Imagine-t-on une histoire pareille?*» [240, с. 148]; 5) іронію; 6) нову ідею, згадку, доповнення: «*Ah! j'oubliais un détail... Il y avait des taches sur le papier!...*» [240, с. 39]; «*Ah si... Un autre détail. On a trouvé des particules de bois sur la tribune*» [233, с. 65];

- вульгаризми, тому що персонажі – злочинці й часто належать до низьких прошарків населення, наприклад: *putain!* – 1) чорт! от тобі й маєш! яке залежно від контексту може мати позитивне або негативне значення: «*Putain. Quel gâchis. Vous salopez mon enquête !*» [233, с. 71]; «*Putain, Kasdan, c'est du hercèlement, je ...*» [233, с. 74]; *parbleu* – 1) дідька лисого! ще б пак! ей-ей! ій-богу! на який біс!; у досліджених творах вжито позитивне: «*Je le sais bien, parbleu, que ce n'est pas toi! Mais qui est-ce?*» [240, с. 28]; та негативне значення: «*Je ne comprends pas! Balbutia l'inspecteur. – Parbleu! Donnez-moi vos notes ...*» [240, с. 47]; «*C'est de la folie pure! Parbleu! Grommela Maigret*» [240, с. 73].

У франкомовному детективному жанрі енантіосемія наявна і в ідіомах, наприклад: *Bon / mon Dieu* означає: 1) Боже мій! О господи! та 2) Чорт! Тисяча чортів! Ці значення можуть бути як позитивними: «*Bon Dieu, il allait pleurer, là, chez un mort, à minuit, assis par terre avec son casquet et ses gants de chirurgien*» [233, с. 53]), так і негативними: «*Où je l'ai rencontré?... Dans les journaux ... Comme tout le monde!... A moins que ... mon Dieu! Ce que la vie est compliquée ...*» [239, с. 98]), все залежить від змісту твору.

Зрозуміло, що інтерпретація таких висловлювань значною мірою залежить від контексту. Також було помічено, що багато французьких

прикметників та прислівників, таких як *bon, mauvais, beau, jolie, terrible, méchant, magnifique* можуть набувати в контексті протилежного значення, наприклад: «*Un beau crime!...*» [239, с. 97]; «*Qui sont ces messieurs? – Des journalistes de Paris... Le maire était à cran. – **Magnifique!** Si bien que demain c'est dans toute la France qu'on parlera de cette stupide histoire!...*» [239, с. 56].

Встановлено, що у досліджених творах вжито енантіолексеми, які належать до різних частин мови. Частіше автори використовують іменники та прикметники. Більшість енантіолексем належать до мовленнєвої енантіосемії. Фразеологічна енантіосемія спостерігається рідше, знайдено лише три приклади.

Результатом аналізу детективних творів є висновок про те, що енантіосемія стає регулярним мовним явищем для французького детективного роману й реалізується в межах різних частиномовних належностей. Реципієнтів приваблює не тільки гострота сюжету, стрімка фабула і несподіваний фінал у детективних творах, а й естетична насолода від сприйняття лектури, в тому числі й від оригінальної енантіосемії.

3.3.2 Енантіосемія у феміністичному романі

Розвиток енантіосемічних значень у лексем, залучених до певного художнього контексту, може відбуватися через різні причини, як лінгвальні, так і екстралінгвальні, зокрема в гендерному аспекті. Цей напрям є новим у площині лінгвістичних досліджень. Так, репрезентацію емоційного стану художнього персонажа в жіночому романі розглядає М. Степанюк крізь призму лінгвокогнітивного і гендерного аспектів [109].

Розвиток палітри енантіосемічних значень у художньому тексті може залежати від схильності автора до гри слів, намагання показати суперечливість людської натури, висловлених / невисловлених думок героїв твору. Так, наприклад, сказане персонажем: «*Mon Dieu, madame Manès, que votre maison est **agréable***» [217, с. 174] має позитивне значення, однак воно

суперечить подуманому, невисловленому, що отримує іронічне значення, насправді гості з огидою все розглядали: «*C'était pourtant une collection de tout ce que l'on m'avait indiqué comme étant horrible qui se trouvait là: fleurs artificielles, poupées sur les lits, napperons au crochet, chromos sur les murs, meubles Galeries Barbès*» [217, с. 174].

Певним чином використання різних художніх стратегій залежить і від жанру твору. Простежимо це на прикладі творчості відомої французької письменниці Марі Кардіналь. Проаналізувавши твори Марі Кардіналь («*La sourisière*», «*La clé sur la porte*», «*Les mots pour le dire*», «*Les grands désordres*», «*Les jeudis de Charles et de Lula*»), ми з'ясували, що більшість сюжетів авторки написано на основі її власного життя, мають автобіографічний характер.

У книгах зображено періоди і умови, що призвели героїв до психічної нестабільності, а потім до поступового одужання. Сюжети творів стосуються жіночих проблем, проблем батьків / дітей, підлітків, які переживають емоційні зриви, породжені, як правило, відносинами з батьками. Деякі герої поступово розуміють, що не в змозі впоратися з жорсткими рамками кодексу поведінки патріархальної системи, які регулюють їх життя з дитинства. Отже, така суперечливість проявляється і через енантіосемію, яка є досить поширеним явищем у мовотворчості авторки.

Але найчастотнішими лексемами стали формули вітання-прощання (*bonjour, bonsoir, salut*) у персонажному діалогічному мовленні, які у французькій мові є енантіосемічними, однак не несуть глибокого психологічного змісту в контексті твору. Як правило, правильно інтерпретувати ситуацію допоможе мікро- чи макроконтекст, наприклад:

«*Bonjour, monsieur ... Politesse, présentations, il ne comprend pas du tout pourquoi quelqu'un lui téléphone de Paris*» [217, с. 68]. Із мікроконтексту читачам стане зрозуміло, що лексему *bonjour* вжито у значенні «добрий день», оскільки у реченні йдеться про телефонний дзвінок, ввічливе представлення когось.

У значенні «до побачення» формула актуалізується у реченні «– *A propos, **bonjour** ma Lula. – **Bonjour** mon Charles*» [220, с. 24], що стане зрозуміло із більш широкого контексту. Якщо у позитивному значенні семантика лексеми більш проста, то у негативному – вона ширша, додає семи «розтавання», «незадоволення життям», «зникнення почуттів» тощо.

Основне сюжетне навантаження у межах тексту виконує розповідь. Наведемо уривки розповідей, в які вжито енантіолексеми, які належать до повної мовної енантіосемії.

Енантіолексема *louer* у значенні «взяти в оренду» реалізується у контекстах: «*Il raconte à Lula qu'il a loué pour un prix fou un studio où il s'imaginait vivre les délices de Capoue ...*» [220, с. 16]; «*Après elle ira louer une auto*» [219, с. 53]. Зазначимо, що в аналізованих творах дієслово *louer* у значенні «здати в оренду» виявлено лише один раз: «*Ils lui avaient loué très cher une haridelle*» [219, с. 124]. Отже, контекст показує, які із значень є більш вживаними, актуальними.

Енантіосемічною є й лексема *hôte*, яка має значення «хазяїн»: «*Une fois par semaine ils allaient avec leurs hôtes faire des provisions de nourriture*» [219, с. 238] та «гість»: «*J'avais dû faire appel à toute mon éducation pour tenir le coup, rester souriante, et être attentivement à l'agrément de mes hôtes*» [219, с. 259]. У творах частіше використовується значення «гість».

Дієслово *chasser* може мати значення «гнатися за ...» та «відкидувати, виганяти, проганяти (думки)». У творах авторки частіше спостерігаємо значення «відганяти погані думки»: «*Le mot seringue a zigzaqué dans sa tête. Elle l'a chassé. Elle avait chassé le mot «sang» de la même manière*» [219, с. 32], оскільки Ельза ще не знайшла свою доньку, але сподівається, що з нею все добре.

Зазначимо, що числівники є нейтральними лексичними одиницями, проте в контексті вони можуть отримати як позитивне, так і негативне навантаження. Негативні значення у творах М. Кардіналь отримала низка числівників, наприклад:

14 годин; «*A minuit tout n'est pas fini. Ça fait quatorze heures qu'elle travaille, elle n'en peut plus*» [219, с. 34]; числівник 14 має негативну конотацію, оскільки Ельза стільки часу прибирала свою квартиру, і дуже втомилася.

Авторка використовує лексеми у різних їх значеннях, які в літературній мові мають нейтральне, позитивне значення, а в арго, просторіччі – негативне. Простежимо на таких прикладах.

Лексема *herbe* – «трава» має нейтральне значення: «*A Noël l'herbe était verte, les oranges étaient mûres*» [217, с. 24]; «*Nous avons passé nos journées sur l'herbe, à bavarder, nous deux au soleil*» [218, с. 124]; в арго це «наркотики, травка»: «*Elle a fumé de l'herbe et elle-même m'a dit un jour*» [217, с. 24]; «*On fume un peu d'herbe, c'est tout*» [217, с. 57].

У літературній мові *poudre* означає «пудра, порошок», в арго «наркотики»; у наведених прикладах актуалізується значення «наркотики»: «*Il me donnait autant de poudre que je voulais*» [219, с. 41]; «*Elle retourne chez Chloé qui a fait deux passes dans la soirée pour de la poudre*» [219, с. 48].

У своїх творах М. Кардіналь часто використовує описи. Зокрема портрет, у якому відтворено зовнішність героя, що виявляється з позицій авторського задуму. Портретний опис є важливим засобом передачі загальної характеристики героя (персонажа) літературного твору, що у ХХ-ХХІ ст. виступає важливим засобом показу суперечливості людського характеру, зовнішньої і внутрішньої характеристики. Семантичним фундаментом будь-якої портретної цілісності є субстантиви на позначення частин тіла (соматизми), а також на позначення одягу (вестизми).

Вестизми М. Кардіналь використовує для опису одягу Люли, наприклад: «*Lula a des espadrilles informes, un vieux blue-jean, un t-shirt noir, devenu grisâtre à force d'être lavé, sur lequel on peut encore déchiffrer un inscription violette: "Femme remarquable", elle est coiffée d'un chapeau de paille dont les bords s'effilochent. Il va pour dire: Tu es toujours aussi élégante, ma Lula*» [220, с. 8-9]. Прикметник *élégante* суперечить реальному зовнішньому

вигляду: зношене взуття, старі джинси та футболка, розшарпаний капелюх. Для створення живих, переконливих образів, авторка використовує порівняння: *et puis il se souvient d'une expression québécoise qui la faisait rire: – «Tu es accoutrée comme la chienne à Jacques, ma Lula»* [220, с. 8-9]. Це можна пояснити тим, що для персонажа пріоритетними є не матеріальні, а духовні цінності. Зокрема у порівнянні яскраво виявляється суб'єктивно-оцінне іронічне ставлення одного персонажа до інших літературних героїв. Вестизми іншого персонажа, Шарля, є протилежністю одягу Люли, які вона відмітила: «– *Et toi, tu es toujours aussi fringuant. Elle a remarqué son pantalon de flanelle rouge et sa chemise noire ...»* [220, с. 8-9].

Ельза описує зовнішній вигляд своєї доньки позитивними прикметниками: *maigre, vivante, belle, tellement belle*, однак цей опис суперечить її реальному зовнішньому вигляду: «*Laure a des pupilles luisantes qu'elle ne lui connaît pas et une pâleur nouvelle avec des grisés sous les yeux qui la rendent encore plus troublante»* [219, с. 124], оскільки Лаура вживає наркотики, не їсть, не спить.

У школі Дороте описала свою маму таким чином: «... *sa mère avait les cheveux gris tirés en chignon et que, au retour de l'école, on la trouvait en train de tricoter au coin de la cheminée»* [217, с. 16], насправді мама виглядає не так, і веде не такий спосіб життя: «... *tu conduis la voiture à toute vitesse et tu travailles dans la publicité avec des gens marrants»* [217, с. 17], цей опис можна пояснити тим, що Дороте розуміла, що у неї не зовсім нормальна сім'я і починала соромитися її, реальність не відповідає її бажанням, що можна вважати своєрідною енантіосемією, тобто виникає суперечливість між реальністю та бажанням (мрією) персонажа.

Негативну конотацію в художніх творах можуть мати й кольори, які, як правило, малюють позитивні або нейтральні образи.

«*Elle a vu Laure à moitié nue – son corps encore constellé de points roses qui pouvaient maintenant passer pour des piqûres d'insectes ...»* [219, с. 124]. Колоронім *rose* має нейтральну семантику, асоціюється із чимось приємним,

ніжним, однак у творі рожеві цятки від уколів (при вживанні наркотиків), які зараз нагадують укуси комарів не викликають приємних асоціацій.

У творі «Les grands désordres» у персонажному мовленні відбувається опис-порівняння власного житла, кімнати до відпустки, де все таке гарне, чисте, рідне: «*Elle imagine sa salle de bains: la baignoire, les miroirs, les carreaux de faïence, les meubles clairs, le fauteuil d'osier ... et elle éprouve du bonheur en pensant à tout ça* [219, с. 19] та після повернення з відпустки, де квартиру не впізнати, там панує суцільний безлад: «*Les stores sont baissés ..., les rideaux sont arrachés ..., les meubles sont couverts de linges, de paperasses ... Ça sent l'abandon, le viol, le suicide. Ça sent le malheur, c'est insupportable*» [219, с. 21]. Ці фрагменти також належать до образної енантіосемії, коли те саме поняття *l'appartement* створює протилежні образи, що і підтримується антонімами *bonheur / malheur*.

Письменниця часто використовує якісні прикметники з позитивною конотацією, які в контексті твору набувають негативного значення, наприклад:

«*Je suis sortie et j'ai vu un spectacle incroyable: trois puissantes motocyclettes qui absorbaient la pente raide de la dune dans des geysers de sable et un cataclysme de bruit*» [217, с. 43]. Використання амбівалентних прикметників, зокрема прикметник *incroyable* в цьому контексті передає негативне значення – «жахливе видовище», оскільки люди відпочивали, а їх розбудив жахливий звук двигунів мотоциклів.

«*Pendant que je me préparais à me coucher j'ai entendu une pétarade formidable*» [217, с. 43]. Звук двигуна вночі не може бути класним, чудовим.

«*Il était d'une beauté bouleversante. Comme un enfant blessé à mort*» [217, с. 57]. Словосполучення *beauté bouleversante* має іронічне, негативне значення, оскільки хлопець лежав на землі, перебував у наркотичній ломці.

«*Comme tu as été longue! – C'est qu'il y a la queue au robinet. – Chaque année c'est pareil. – Vous voulez que je jette l'eau maintenant? – Oui, et puis tu retourneras en chercher*» [217, с. 51]. У діалозі можна простежити

прискіпливе, вічно невдоволене ставлення матері до дитини, на що вказує речення: «Як же довго ти йшла!». Дівчинка починає пояснювати, що за водою черга, а матір продовжує своє невдоволення: «Щороку одне й те ж».

У розповідях, прикметник як основа порівняльної конструкції часто має негативне значення: «... *Laure, aimable comme une porte de prison*» [219, с. 90]. Ельза не так уявляла зустріч із донькою, яка зустріла її непривітно.

Негативні асоціації також набувають назви тварин, комах. У творах пейоративне значення отримали такі номінативи як *bête, dragon, serpent, rat, crapaud, renard, abeille*, оскільки вони приснилися дитині в кошмарному сні.

«*Sans compter les bêtes mauvaises, les dragons, les serpents, les rats de la peste, les crapauds empoisonnés*» [217, с. 7]. Для підсилення негативного значення сну та неприємних відчуттів від побачених тварин уві сні, авторка використовує прикметники *mauvaises* – поганий та *empoisonnés* – отруйний.

У цьому реченні дитина розповідає мамі, що бджілка вжалила Алана, він захворів та помер, що викликає негативні емоції, страх: «*Et ces abeilles, ma chatonne, parle-moi des abeilles. Elles piquent et Alain Adam il s'est fait piquer chez sa grand-mère et il a été bien malade et il a failli mourir. C'est terrible*» [217, с. 8].

Суть авторських асоціацій щодо певних об'єктів / суб'єктів можна простежити в наступних контекстах.

Зазвичай зоонім *chien* – «собака» має позитивну конотацію, але у досліджених творах цей номінатив вжито в прямому та переносному значенні, і в обох випадках переважає негативна семантика:

«*On dit "oui maman", "non maman", "oui monsieur", "non monsieur", les gens ne sont pas des chiens*» [217, с. 104]; у реченні персонаж порівнює людей із собаками, де ті отримують негативного значення – «люди не собаки». Цю фразу можна інтерпретувати амбівалентно і тільки широкий контекст показує суперечливість сприйняття образу чи символу.

«*Les junkies c'est des chiens et que je ne veux pas devenir comme ça. – Pourquoi des chiens? – Parce qu'ils mendient ...*» [219, с. 91-92]. В цьому

прикладі зоонім вжито у переносному значенні «злі люди», закріпленому у словнику. Так виникає полісемія значень.

«*Laure a peur des chiens depuis qu'elle s'est fait mordre, quand elle était petite...*» [219, с. 92]. Собака асоціюється із чимось неприємним, із страхом, через індивідуальне сприйняття персонажа.

У складі фразеологізму лексема *chien* також має негативне значення, наприклад: «*L'époque où j'étais d'une humeur de chien pendant toute une journée ...*» [217, с. 102]. Тут актуалізується значення «поганий настрій».

Часто негативне значення додає функціонально-стилістичне, що спостерігаємо і з лексемою *poule* – курка (свійська птиця): «*Elle s'était nichée dans le fauteuil de cuir comme une poule s'installerait pour couvrir*» [221, с. 131]; в творі актуалізується й значення прост. «коханка, шльондра»: «*Ce grand lit dont je savais qu'il devait s'y ébattre avec ses "poules" comme disait ma mère*» [221, с. 72].

Індивідуальні особливості сприйняття персонажа, які автор може поділяти чи ні актуалізуються у контексті: «*On mettait sur mes genoux une des poupées qui ornaient les lits. Je la trouvais ignoble, maquillée, avec des vêtements de bal, vulgaire, empestant le parfum à bon marché*» [217, с. 175]. Дівчині не подобались ляльки прибиральниць, вона їх вважала вульгарними, дешевими.

У наведених нижче прикладах можна простежити ставлення та асоціації з різними народами. Як бачимо, до арабів найгірше ставлення, це забутий Богом народ: «*Des Arabes. Race oubliée du monde, abandonnée de Dieu*» [217, с. 156]; «*Enfin, en bas de l'échelle, les Arabes, sans distinction véritable*» [217, с. 158].

Такі поняття як *коммунисты*, *буржуа* також виявляються в негативному контексті: «*Les cocos, c'est presque pire que les bourgeois*» [217, с. 184]; «*J'espère que je ne suis pas en train de faire de mes enfants des bourgeois!*» [217, с. 198].

У парадоксальному сприйнятті персонажів М. Кардіналь, слово *mort* викликає позитивні емоції, воно пов'язане з чимось гарним, приємним: «*La*

mort c'est beau. J'ai vu mon père mort. Mort il était reposé, beau. C'est beau la mort» [217, с. 201]; зі свободою: «*Alors que ma mère est morte sans que cela me touche. Je n'ai été vraiment libre qu'après la mort de ma mère»* [217, с. 209].

Енантіосемія у творах авторки може виникати в контексті різних стилістичних прийомів.

Астеїзм спостерігаємо в уривку: «*Sur mon ventre la méchante. Mouillée, rosâtre, sanguinolente, le duvet collé au crâne, ma Laure! Quelle beauté! Quel miracle!*» [219, с. 121]. Прикметник *méchante* Ельза вживає для найменування новонародженої доньки, яке в контексті твору має позитивне значення.

Часто гіперболічні лексеми отримують негативну конотацію: «*Laure savait que la somme réclamée était astronomique mais il lui fallait absolument monter cette carne, à n'importe quel prix»* [219, с. 124]. Прикметник *астрономічний* у прямому значенні має нейтральне значення, однак у переносному, зокрема, залежно від контексту, набуває негативного значення. Тут йдеться про астрономічну, велику суму грошей, яку треба заплатити, щоб орендувати коня, отже лексема вжита в негативному значенні.

Енантіосемія реалізується і в зміні значення відносних, параметричних слів. У творах М. Кардіналь актуалізуються різні значення нейтральної лексеми *odeur* – запах, яка у широкому контексті позначає будь-який запах, у вузькому – негативний. Позитивне значення, теплі спогади простежуємо у таких контекстах:

«*L'odeur. L'odeur du métro et des pots d'échappement. L'odeur de ma ville. L'odeur de ma vie d'adulte. L'odeur de l'homme que je suis devenu ici ...»* [219, с. 260]; «*De l'office et de la cuisine venait une bonne odeur de cuisine bourgeoise»* [221, с. 74].

Негативне значення, неприємний запах, спостерігаємо у контекстах: «*L'odeur! Elsa suffoque. ... Et l'odeur, mauvaise, inconnue»* [219, с. 27]; «*... venait une autre odeur, fade, un peu écoeurante; Une odeur intime, gênante. Une odeur humaine inconnue»* [221, с. 74].

У творах також використовуються номінативи тварин, квітів, їжі, які набувають пестливого, позитивного найменування у персонажному звертанні та мовленні:

«*Qu'est-ce qu'elle a ma petite chatte?*» [217, с. 7]; «*Raconte-moi ma belle grappe de raisin*» [217, с.]; «*Viens m'embrasser, mon petit loup*» [221, с. 70]; «*C'est épouvantable, ma fleur*» [217, с. 8]. Для підсилення ніжного, теплого звертання до дитини, авторка використовує прикметники *petit, petite* – маленький, маленька та *belle* – моя красуня, а також присвійні займенники *mon, ma* – мій, моя.

Спостерігаємо й актуалізацію позитивної семантики лексем, які мають негативне значення: «*J'ai vécu un bien beau moment en compagnie de cette musique-là: une tempête, un espoir*» [217, с. 45]; в контексті актуалізується позитивне значення, пережити щось приємне.

М. Кардіналь також наділяє своїх персонажів контрастними образами / ролями, щоб привернути увагу читача. Так, персонаж Шарль є для Люлі і другом, і ворогом: «... *c'est Charles, son amant, son enfant, son ami, son frère, quelqu'un de qui elle est indissociable, son ennemi aussi*» [220, с. 8].

Проаналізувавши прозовий доробок М. Кардіналь, відзначимо притаманні її творчості витончений психологізм, іронію, парадоксальність мовлення, активне використання розмовної лексики, яка у творах нерідко стає енантіосемічною. Під час аналізу творів М. Кардіналь виявлено, що енантіосемія у доробку авторки може виникати через лінгвістичні та екстралінгвістичні причини, зокрема, через її схильність до гри слів, намагання показати суперечливість людської натури, висловленого / невисловленого персонажем.

Встановлено, що лексеми *bonjour, bonsoir, chien* належать до частотніших у персонажному діалогічному мовленні М. Кардіналь, однак не несуть глибокого змісту. У творах вжито енантіолексеми, які належать до повної мовної енантіосемії. Контекст показав, які із значень є більш вживаними, актуальними. Встановлено, що в контексті творів, числівники,

які є нейтральними лексичними одиницями, можуть отримати негативне навантаження. З'ясовано, що авторка використовує лексеми у різних їх значеннях, які в літературній мові мають нейтральне, позитивне значення, а в арго, просторіччі – негативне. Виявлено, що для опису персонажів використано вестизми та амбівалентні прикметники, які у творі набувають негативного значення.

Вербалізація деяких лексичних одиниць у мовній картині світу письменниці не завжди відповідає традиційним уявленням людей. Лексичні одиниці із негативною семантикою набувають позитивного значення, і навпаки, позитивні значення лексем набувають пейоративного навантаження.

Енантіосемія у творах авторки часто виникає в контексті різних стилістичних прийомів, зокрема астеїзму, гіперболи, а також реалізується в зміні значення відносних, параметричних слів.

3.3.3 Енантіосемія в коміксах

Мовні засоби створення гумористичного ефекту стали об'єктом не багатьох наукових досліджень (А. Болдирева [10], М. Марінашвілі [57], І. Смуцинська [106], І. Циркунова [106; 115], О. Вронська [106]).

Енантіолексеми, які функціонують у коміксах французької мови, їх функції, роль та семантичний розвиток є пріоритетними для вивчення, оскільки для коміксів характерні вербально-візуальні елементи, репліки емоційного характеру, що дає змогу по-різному інтерпретувати лексичні одиниці. Матеріалом дисертаційного дослідження послуговували найбільш популярні серії французьких коміксів «Astérix et Obélix» (Р. Госсіні, А. Удерзо) [229; 230; 231], «Les Profs» (Ерок, Піка) [235], «Les Blondes» (Габі, Дзак) [223].

Оскільки комікси побудовані на гуморі, емоціях, грі слів, для них характерна, залежно від тематики, різна лексика. Однією з моделей лексичної гри є зміна значення з позитивного на негативне й навпаки. Так, у серії

коміксів «Астерікс та Обелікс» виявлено велику кількість латинських сентенцій (*vade retro; vae victis; ave; alea jacta est; ipso facto; quo vadis; aut Caesar, aut Nihil; quid novi; sursum corda; vanitas vanitatum et omnia vanitas; de facto; quomodo vales; intelligite; erudimini, qui judicatis terram*) [229; 230; 231], що є своєрідним видом енантіосемії, оскільки гумористичний контекст становить основу коміксів. У цьому випадку маємо гумор про Римську імперію, у якому пафосній латині належить роль кумедної (рисунки 1-3).

Рисунок 1

Рисунок 2

Рисунок 3

Питання про те, що є основним для коміксу – малюнок чи словесний текст, неабияк стосується енантіосемії, бо правильне тлумачення смислів залежить від взаємодії зображення (шрифт, колір, фон тексту) та тексту (мовних знаків) [40]. У роботі розглядаємо комікс як послідовну експресивну розповідь, побудовану поєднанням зображення й тексту. Таким чином, у дослідженні коміксу відбувається подвійне декодування інформації: невербальної та вербальної частин тексту, і в результаті взаємодії цих частин розкривається єдиний спільний смисл. Лексичний рівень коміксу характеризується відповідним добром лексем, їх поєднанням, тональністю викладу, образними засобами, в тому числі з протилежними значеннями, як денотативними, так і конотативними. Емоційно-експресивна лексика в

коміксах набуває додаткових відтінків, яких ці слова не мають поза межами контексту. Тобто, семантика слова в межах коміксів набуває особливого значення, зокрема процеси зміни значень мовних одиниць, які можуть означати абсолютно протилежні поняття.

Явище енантіосемії – невід’ємна складова французьких коміксів. Зрозуміти лексичну чи фразеологічну енантіосемію в коміксі можна лише в контексті. Серед характерних джерел енантіосемії в коміксі можна назвати такі.

Гумор, іронія, гра слів є одними із рис коміксу та джерел енантіосемії. Антонімічне значення, що виникає на основі гумору, іронії, може не тільки залишатися в межах контексту, а й закріпитися за цим словом, на рівні з першим значенням, однак, у коміксі, гумор є джерелом не повної енантіосемії, а часткової, яка пов’язана з оцінними моментами. Іронія (від грец. *eirōneia* – у давання, глузування) – художній засіб, комічна суть якого полягає у невідповідності між прямим змістом висловлювання і його справжнім (прихованим) значенням, що легко вгадується [182, с. 108]. Завдяки гумору енантіосемія часто спостерігається у французьких коміксах. Паралельно з текстовою формою в коміксі гумор може бути представлений також у графічному вигляді. Розглянемо приклад: лексема «*breuvage*» [231, с. 16] означає: 1) пійло; 2) отрута; 3) лікувальний напій, однак контекст, який впливає із попередніх фрагментів, підказує, що енантіолексему *breuvage* вжито з позитивним забарвленням, тобто як «лікувальний напій». Лексема *breuvage* утворює неологізм *brois*, що базується на обігранні цієї лексеми й має гумористичний відтінок (рисунок 4).

Рисунок 4

Вербальні та невербальні засоби, які використовуються в коміксі для вираження оцінки, становлять поле з двома ядрами, тобто мають меліоративне та пейоративне значення, як-от: лексема *délire* [235, с. 13] є енантіосемною, адже означає: 1) нісенітниця, маячня; 2) захоплення, захват. Контекстом тут виступають як вербальні, так і візуальні засоби, однак саме картинка уточнює негативне значення лексеми *délire* (рисунок 5).

Рисунок 5

Лексема *prodige* [231, с. 18] означає «чудо» (щось дивовижне, незвичайне, що викликає загальне захоплення), проте в цьому прикладі візуальний компонент, який супроводжує вербальну інформацію, забезпечує розкриття значення лексеми й містить протилежне значення – «диковина» (щось безглузде, неадекватне) (рисунок 6).

Рисунок 6

Характерною і специфічною рисою коміксів є наявність вигуків, які виражають почуття, переживання, волевиявлення персонажів. Серед усіх емоцій превалюють такі, як: зітхання, здивування, радість, сум, невдоволення, сміх, жаль, гнів, задоволення, страх, розчарування, розпач, захоплення тощо, і для того, щоб зрозуміти емоцію, потрібен широкий контекст. Розглянемо на прикладі вигуків *salut* (фр.) та *ave* (лат.) [229, с. 11-

12], що позначають «вітання» та «прощання». У цьому випадку маємо інтертекстуальність, що слугує способом побудови смислу текста-реципієнта. Лексема «ave» і жест на малюнку показують пафосність, урочистість, і водночас, комічність ситуації, і саме малюнки допомагають правильно зрозуміти значення цих енантіолексем. Отже, на першому рисунку вигуки *salut* та *ave* позначають «вітання» (рисунок 7), у другому – «прощання» (рисунок 8).

Рисунок 7

Рисунок 8

Вигук *bravo* означає: 1) браво, молодець; 2) невдоволення, погана справа. Розглянемо два приклади: у першому випадку вигук *bravo* [235, с. 12] має позитивну конотацію, використовується для схвалення певного вчинку й означає «браво», «молодець», тому що Вас-Ман переміг монстра і люди цьому дуже раді (рисунок 9).

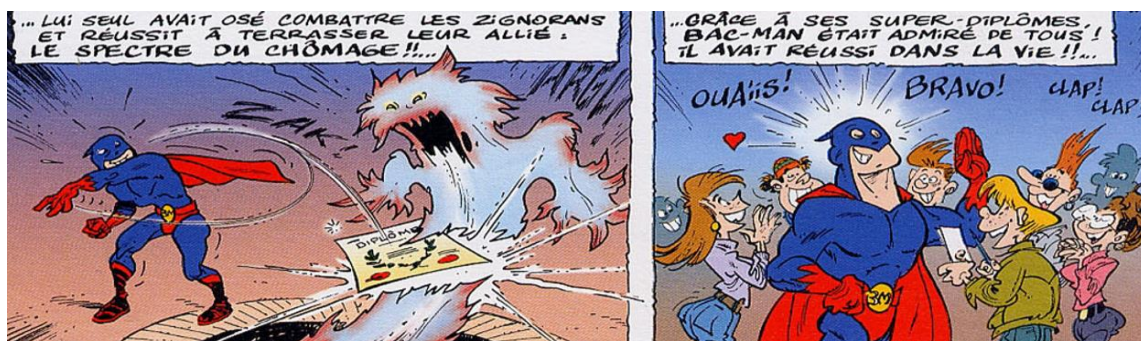

Рисунок 9

У другому випадку вигук *bravo* [230, с. 22] вжито у переносному, іронічному значенні, адже частина піраміди пошкоджена, і словом *bravo* Астерікс висловлює своє невдоволення. Тут позитивна конотація вигука *bravo* відходить на другий план, і контекст породжує новий негативний відтінок значення – невдоволення, глузування (рисунок 10).

Рисунок 10

Гумористично-іронічне значення має й речення «*Les élèves attendent le prof*» [235, с. 5] – «Учні чекають вчителя», оскільки вигук *Hé!* – «Ну-ну!» (виражає схвалення, обурення, співчуття, іронію), і вираз обличчя учнів свідчить про іронію й удаване очікування вчителя (рисунок 11).

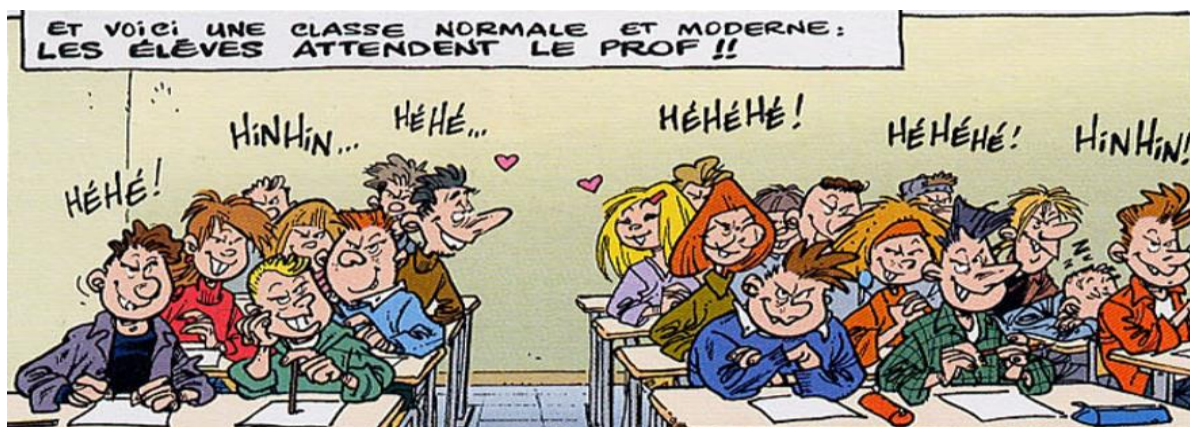

Рисунок 11

Вигук «*Ha!*» – «*A!*», «*Ай!*», «*Ах!*» (виражає несподіванку, біль, зусилля, радість, полегшення). У проаналізованих прикладах контекст і візуальний компонент дають підстави інтерпретувати вигук *Ha!* як у позитивному (римлян наказує зв'язати галів, при цьому він дуже радий) [231, с. 9], так і в негативному значенні (гали в кайданах і вигук виражає біль, прохання про допомогу) [231, с. 28] (рисунки 12-13).

Рисунок 12

Рисунок 13

Коміксмейкери іноді використовують для комічного ефекту каламбур, тобто *фразеологізми*, в прямому, буквальному значенні, де нейтральні лексичні одиниці, наприклад: на питання «*Où avais-tu la tête?*» [223, с. 17] – «Чим ти думала?» (букв. «Де була твоя голова») дівчина відповідає «*Contre la portière, je crois*» – «Навпроти дверей, я думаю»; *appeler l'ascenseur* [223, с. 13] – «викликати ліфт», здебільшого, отримують негативне значення і негативне ставлення до персонажа, який говорить, що також є своєрідною енантіосемією (рисунки 14-15).

Рисунок 14

Рисунок 15

Також варто зазначити, що в коміксах загальноновживані, емоційно нейтральні лексичні одиниці, наприклад: *vouloir faire quelque chose* [230, с. 31] – «хотіти щось зробити»; *chanter* [229, с. 17] – «співати», завдяки їх вживанню у певному вербальному чи вербально-візуальному контексті, можуть інтерпретуватися по-різному й мати позитивну або негативну оцінку.

У цих прикладах спостерігаємо негативний відтінок значення (рисунки 16-17).

Рисунок 16

Рисунок 17

У коміксах застосовується й *експресивна пунктуація*: знак питання, знак оклику, що надає мовленню емоційної інтенсивності. У ХХ сторіччі окрім традиційних вигуків, наказів, висловлювань подиву, знак оклику почав використовуватись як усмішка, позначка іронії або самоіронії. У зазначеному прикладі група римлян усміхається над неозброєною, низького зросту людиною, яка збирається їх побити: «*Lui nous battre? Oh! Oh! Oh!*»

[231, с. 19], однак їй вдалося побороти нападників, що ілюструє картинка (переможені римляни лежать на траві). Отже, для правильної інтерпретації потрібен широкий контекст, щоб дізнатися, що викликає таку реакцію (рисунок 18).

Рисунок 18

Таким чином, знак оклику не тільки позначає експресивність, а й акцентує негативну конотацію оцінки, її іронічний ефект.

Для сучасного коміксу також характерні *опозитивні ілюстрації* (вступають у суперечність із вербальним компонентом), як-от: «*Je ne serai pas en retard. Je suis prudente*» [223, с. 15] – «Я не запізнюсь. Я обережна» суперечить візуальному знаку «В'їзд заборонено» (див. рисунок 23) або «*Que transportes-tu dans ton char marchand?*» [231, с. 24] – «Що ти перевозиш у своєму возі, торговцю?»; «*Rien*» – «Нічого», хоча торговець у возі перевозить гала (рисунок 19-20).

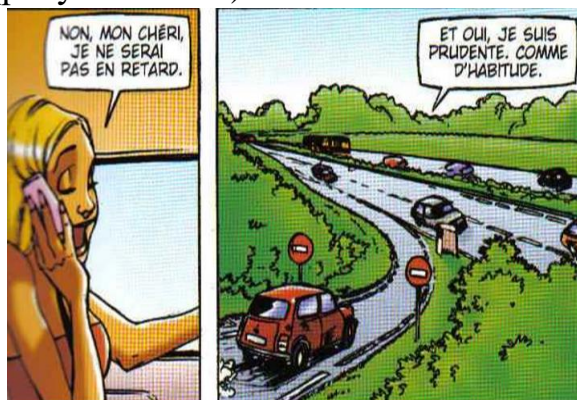

Рисунок 19

Рисунок 20

У результаті дослідження ми дійшли висновків, що невеликі за обсягом, але місткі інформативно, комікси поєднують у собі вербальні та невербальні компоненти, інтерпретаційні символи, гру семантики, інтертекстуальність тощо. Франкомовні комікси характеризуються поліфонічністю, тобто множинністю або контрастністю значень лексичних одиниць у тексті або, в нашому випадку, контрастність тексту й малюнка, де наявна вербальна та візуальна поліфонія.

Висновки до розділу 3

У процесі дослідження встановлено, що найбільшою мірою розвинули енантіосемічні значення п'ять тематичних груп: назви кольорів, зооніми, флороніми, топоніми, фруктоніми й назви овочів.

Встановлено, що аналізовані лексичні одиниці мають багату семантичну структуру, що реалізується в їх емоційно-експресивній, асоціативній та символічній значущості.

Семантичні зміни в досліджених тематичних групах аж до протилежності значення виникають і відображаються в мовленні, набувають кілька конотацій, що не завжди фіксується в мові. Досліджені лексеми мають широке коло похідних переносних позитивних і негативних оцінних значень, як правило, негативних більше, які широко представлені у фразеологізмах.

Характерним для французької мови є те, що фразеологізми із компонентами квітів, кольорів, зоонімів, топонімів, фруктонімів та назв овочів вживаються в побутовому, розмовному мовленні, надаючи йому стилістично колоритного характеру, мають яскраве експресивне маркування.

Досліджені номінативи мають полісемічні негативні значення, які часто вказують на зовнішність людини, її стан, вік, розумові здібності, риси характеру, недоліки, дії, а також пов'язані з певними концептами. Нейтральних або позитивних значень із дослідженими лексемами менше. Більшість уже усталених значень виникло діяхронічно, зараз активно використовуються всі значення.

Топоніми виконують суто номінативну функцію і, як правило, не мають емоційного чи оцінного значення, й не виконують когнітивної функції. Хоча зауважимо, що значення вони отримують у контексті, але певні конотації чи асоціації можуть існувати у певній лінгвокультурі.

Стосовно художніх текстів, найбільше енантіосемія проявляється в жанрі детектива, феміністичному романі та коміксах. Результатом аналізу творів є висновок про те, що енантіосемія стає регулярним мовним явищем для французької художньої літератури й виявлені енантіолексеми належать насамперед до афективного, функціонально-стилістичного та образного типів енантіосемії.

Найбільш частотним джерелом експресивності є використання енантіосемічної лексики з метою створення іронічного ефекту, оскільки практично будь-яка мовна одиниця може бути реалізована в тексті в діаметрально протилежних значеннях.

Найбільший вплив на розвиток енантіосемії у французькій мові на сучасному етапі має емоційний фактор. Слід зазначити, що саме мовленнєві аспекти мови (розмовне мовлення), включаючи діалекти, колоквиальне мовлення, сленг, жаргон є первинним ґрунтом для виникнення енантіолексем. Модифікуючими факторами в розмовній мові можуть стати варіації інтонування (захоплення, симпатія, антипатія), іронія (насмішка, сарказм, приниження), відкрите вираження оцінки (схвалення, неприйняття), вживання негативних найменувань як пестливих.

Джерелами вираження сучасної дискурсивної енантіосемії також є переносне значення лексеми (метафора, метонімія), антифразис, оксюморон, гіпербола, гра слів, окличні висловлювання, okazіональні значення, індивідуальні асоціації, взаємозв'язок між вербальним і невербальним контекстом.

Для правильної інтерпретації енантіолексеми обов'язкове детальне вивчення контексту, в якому ця енантіолексема вживається, також слід з'ясувати, що саме автор хотів нам повідомити, використовуючи подане слово чи вираз, тому частіше енантіосемія має не мовний, а мовленнєвий характер, є контекстуальною, а не мовною, оскільки її показником, здебільшого, виступає інтонація, яка надає мові більшої виразності, емоційності, несе в собі великий стилістичний потенціал й особливо продуктивна в розмовному та художньому стилях.

Основні наукові результати розділу викладено в публікаціях дисертанта [65; 66; 70; 72; 74; 80].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі досліджено особливості енантіолексем сучасної французької мови з використанням синхронічного та діахронічного підходів.

Для досягнення мети використано низку сучасних лінгвістичних методів та прийомів, насамперед компонентний, етимологічний та інтерпретаційний аналізи. Крім того, були залучені дистрибутивний, кількісний аналізи й таксономія.

У результаті проведеного дослідження можемо дійти таких узагальнених висновків.

Французька мова збагачується не тільки новими лексичними одиницями, але й розвитком нового, нерідко, протилежного лексичного значення у вже наявного слова, що було успадковано від латини і що ми інтерпретуємо як особливий вид полісемії. Але, як свідчить зроблений аналіз, на сьогодні така опозиція стосується передусім протилежної конотації, як правило оцінної, чи асоціацій, пов'язаних із лінгвокультурними особливостями чи суб'єктивною інтерпретацією певних явищ чи подій.

Відсутність глибокого наукового аналізу таких мовних одиниць і становить актуальність та новизну нашого дослідження.

У процесі дослідження було з'ясовано, що у словниках французької мови зафіксовано 3040 енантіосемічних лексем. У мовленні можливість появи енантіосемічних слів та значень безмежна. Крім того, як було з'ясовано, енантіосемія стосується не тільки лексем, але і фразеологічних одиниць. Насамперед йдеться про процеси, коли позитивно забарвлена лексична одиниця отримує негативний заряд у складі фразеологізму. Енантіосемія у сфері фразеології має набагато менші ресурси: виявлено 329 одиниць. Це зумовлено більш складною зовнішньою та внутрішньою структурою фразеологічних одиниць порівняно з лексичними одиницями.

Принцип мовної економії став однією з причин формування процесів полісемії та енантіосемії. Полісемія – закономірне мовне явище, органічна

властивість мови, оскільки забезпечити вираження кожного нового значення окремим самостійним словом не можливо. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що полісемія як здатність слова до семантичних модифікацій здебільшого залежить від контексту, можливостей його суб'єктивної інтерпретації.

Розуміння природи полісемії дає змогу виокремити в багатозначних словах основні (первинні) значення, які мінімально залежать від контексту, й неосновні (вторинні), які визначені контекстом. Безсумнівно, джерело багатозначності слів, як у прямому, так і переносному значеннях, реалізується в метафорі, метонімії, синекдосі, енантіосемії. Так, можемо констатувати, що значення полісемантичних слів є потужними засобами виразності, образності, емоційності французької мови. Як показує семний аналіз, навіть у протилежних за значенням енантіолексем повинні бути спільні семи значення.

Встановлено, що причинами виникнення енантіосемії є як власне лінгвістичні, так і екстралінгвістичні фактори, які взаємодіють між собою та стають надбанням мови. До екстралінгвістичних чинників відносимо:

- особливості людського мислення, амбівалентності сприйняття певних явищ і подій;
- комунікативну настанову, що виявляється в суперечливій природі людських почуттів та емоцій, у зміні оцінного статусу слова, у вживанні слова в іронічному сенсі;
- психічну амбівалентність;
- причини культурно-історичного характеру;
- вплив художньої літератури на зміну конотації чи асоціації певного слова чи виразу.

До лінгвістичних чинників відносимо: багатозначність словотвірних морфем.

Щодо діахронічного аналізу, з'ясовано, що французька енантіосемія розвивалась такими шляхами:

1) запозичено протилежність значень від латинських слів, які теж були енантіосемічними;

2) розвинуто енантіосемічне значення в період переходу від латини і становлення французької мови як нової романської;

3) запозичено лексичні одиниці з інших мов, які з часом набули протилежного (негативного) значення.

Щодо історичного розвитку енантіосемії виокремлено: 1) діахронічну енантіосемію, коли одне значення перейшло в інше, одне зникло, інше залишилося; 2) власне історичну, полісемічну, коли зберігаються обидва значення, але: а) одне може бути більш уживаним; б) або вони співіснують рівноцінно; 3) виникнення протилежного значення і повернення до первісного.

Синхронічна ж енантіосемія розкриває зміни значення слова до протилежного, які збігаються в часі, відбуваються паралельно.

Аналіз практичного матеріалу дав змогу визначити мовну і дискурсивну енантіосемії як її основні різновиди.

Мовна енантіосемія твориться на різних рівнях системи мови, передусім лексико-семантичному і фразеологічному. Граматична енантіосемія проявляється через афіксальний спосіб словотворення, зокрема через антонімічність дієслівних префіксів та іменникових суфіксів, але не є характерною для французької мови. Щодо реалізації енантіосемії в різних частинах мови найбільшу продуктивність виявили: іменники (1524), дієслова (1075), прикметники (327), найменшу – прислівники (96), вигуки (16), займенники (2).

За денотативним критерієм було виокремлено повну та часткову лексичну / фразеологічну енантіосемію. Повна спостерігається тоді, коли протилежні значення лексем / фразеологізмів розрізняються лише за однією диференційною семою. Повна лексична енантіосемія представлена різними частинами мови, що становить 7,7%, а фразеологічна – 19,8 % від загальної

кількості досліджуваних енантіолексем. Протилежність значень у них чітка, така, що не викликає сумнівів.

При частковій лексичній / фразеологічній енантіосемії, яка спостерігається частіше за повну, одне зі значень містить додаткову сему, яка відсутня в першому, і це порушує симетричність їхньої протилежності, що становить 92,3% від загальної кількості досліджуваних енантіолексем та 80,2% енантіосемічних фразеологізмів.

За конотативним критерієм виокремлено функціонально-стилістичну енантіосемію, що формується на протилежності значень, які виникають у різних регістрах мови чи функціональних стилях: літературна мова – розмовна мова; літературна мова – просторіччя; літературна мова – арго. Найчастотнішим у французькій мові виявився підвид протилежності значень *літературна мова – розмовна мова*.

За цим же критерієм виокремлено емоційно-образну лексичну/фразеологічну енантіосемію, до якої належать слова, які у прямому значенні мають нейтральне або позитивне значення, а в переносному – негативне. Виявлено, що у французькій мові існує чимало слів, що в прямому значенні не мають антонімічних значень, але в переносному вони набувають протилежного значення. Переносне значення у 98% показує негативну оцінку. Таким чином, розвиток енантіосемічного значення з негативною характеристикою – явище більш поширене, ніж з позитивною семантикою.

Як показало наше дослідження, найбільше підпадають під розвиток енантіосемічних значень лексеми і фразеологізми п'яти тематичних груп: колороніми, зооніми, флороніми, топоніми, фруктоніми та назви овочів.

Здійснений аналіз свідчить, що лексем з енантіосемічним компонентом у денотаті небагато, лексичні одиниці в досліджених тематичних групах вирізняються багатством опозиційної семантичної і словотвірної структури, що реалізується швидше в їх емоційно-експресивній, асоціативній та символічній значущості.

Зазначимо, що семантичні зміни в досліджених тематичних групах аж до протилежності значення виникають у дискурсі, в контексті твору, з виникненням конотацій, які не є узусними і зафіксованими словниками.

Отже, окрім номінативного значення, розглянуті лексеми входять до складу фразеологізмів, які можуть передавати іншу семантику. Спектр значень аналізованих фразеологічних одиниць дуже широкий. Як правило, значення назв кольорів, квітів, тварин, фруктів, овочів змінюється від нейтрального / позитивного до негативного. Насамперед ці значення актуалізуються в розмовному мовленні, просторіччі, арго. Із дослідженими номінативами кількісно переважають ідіоми із негативним значенням. Більшість значень виникало діахронічно, зараз активно використовуються всі значення.

Стосовно художніх текстів, найбільше енантіосемія проявляється в жанрі детектива, феміністичному романі та коміксах. З'ясовано, що енантіосемія стає регулярним мовним явищем для французької художньої літератури й виявлені енантіолексеми належать насамперед до афективного, функціонально-стилістичного та образного типів енантіосемії.

У художніх творах енантіосемія часто проявляється у площині таких категорій, як: експресивність, емотивність, оцінка та суб'єктивна модальність. Найбільш частотним джерелом експресивності є використання енантіосемічної лексики з метою створення іронічного ефекту, оскільки практично будь-яка мовна одиниця може бути реалізована в тексті в діаметрально протилежних значеннях.

Для правильної інтерпретації енантіолексеми обов'язкове детальне вивчення контексту, тому частіше енантіосемія має не мовний, а мовленнєвий характер, є контекстуальною, а не мовною.

Виявлено, що енантіосемія може виникати через лінгвістичні та екстралінгвістичні причини, зокрема, через схильність авторів до гри слів, намагання показати суперечливість людської натури, висловленого / невисловленого персонажем. Енантіосемія в художніх творах часто виникає в

контексті різних стилістичних прийомів, зокрема астеїзму, гіперболи, антифразису, а також реалізується в зміні значення відносних, параметричних слів.

Вербалізація деяких лексичних одиниць у мовній картині світу письменників не завжди відповідає традиційним уявленням людей. Лексичні одиниці із негативною семантикою можуть набувати позитивного значення, і навпаки, позитивні значення лексем набувають пейоративного навантаження.

Для коміксів характерна вербально-візуальна енантіосемія, інтерпретаційні символи, гра семантики, інтертекстуальність, поліфонічність.

Виявлено основні ознаки енантіосемії в художніх творах: належність до мовлення персонажа, залежність від контексту, оказіональність і нерегулярність використання, експресивність, індивідуальна асоціативність.

Встановлено, що первинне значення, як правило, – нейтральне або позитивне, енантіосемічними стають вторинні (похідні) значення, які, здебільшого, є негативними; зворотний процес, перехід негативного значення у позитивне чи нейтральне, спостерігається рідше; більшість лексем та фразеологізмів належать до неповної енантіосемії.

Таким чином, енантіосемія як особливий семантичний процес у французькій мові не зникає та не втрачає своєї активності в сучасному дискурсі.

Дослідження процесів її модифікацій в різних типах дискурсів, як сучасних, так і історичних, становлять перспективу подальших наукових лінгвістичних пошуків на матеріалі різних мов, адже можна стверджувати, що вона належить до мовних універсалій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айдачич Д. В. Асиметрія цінностей у фразеології. *Мовні і концептуальні картини світу* : зб. наук. праць. Київ : ВПЦ «Київськ. ун-т», 2011. Вип. 36. С. 15–18.
2. Алексахіна Т. О. Французькі фразеологізми із компонентом «назва квітки» у складі ідеографічної групи «людина – біологічна істота». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна*. 2014. Вип. 43. С. 10–13.
3. Бабенко О. В. Проблематика міжмовної енантіосемії у слов'янських мовах. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2013. Вип. 9. С. 11–16.
4. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : монографія. Львів : ПАІС, 2010. 336 с.
5. Бехта І. А., Матвієнків О. С. Фразеологічний модус англomовного художнього дискурсу : монографія. Львів–Рівне : Волинські обереги, 2022. 304 с.
6. Богданова О. Я. Відтворення у перекладі контекстуально зумовленої енантіосемії. Проблеми семантики слова, речення та тексту. Вип. 27. 2011. С. 19–25.
7. Бойко В. М., Давиденко Л. Б. Структурно-семантичні особливості фразеологічних одиниць з анімалістичним компонентом. *Література та культура Полісся*. 2007. № 36. С. 3–8.
8. Бойко Н. І. Експресивна енантіосемія в сучасній українській літературній мові. *Наука і сучасність* : зб. наук. пр. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ : Логос, 1999. Вип. 2. Ч. 2. С. 170–180.
9. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика : проблеми семантики і функціонування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ, 2006. 36 с.

10. Болдирева А. Є. Мовні засоби створення гумористичного ефекту: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі романів П. Г. Вудхауза) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2007. 24 с.
11. Бритвін Д. В. Прагматична функція фразеологізмів у газетному тексті. *Мовні і концептуальні картини світу* : зб. наук. праць. Київ : ВПЦ «Київськ. ун-т», 2010. Вип. 32. С. 76–81.
12. Вавринюк Т. І. Емоційно-експресивна лексика в поетичному мовленні. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Філологічні студії*. 2010. Вип. 4. С. 67–73.
13. Гамзюк М. В. Емотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць (на матеріалі німецької мови) : монографія. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2000. 256 с.
14. Гладь С. В. Емотивність художнього тексту: семантико-когнітивний аспект (на матеріалі сучасної англomовної прози) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Київ. держ. лінгв. ун-т. Київ, 2000. 223 с.
15. Гнезділова Я. В. Емоційність та емотивність сучасного англomовного дискурсу: структурний, семантичний і прагматичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ. держ. лінгв. ун-т. Київ, 2007. 291 с.
16. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу : монографія. Вид. 2-ге, випр. і допов. Київ : Логос, 2004. 284 с.
17. Горбунова Н. В. Слово та його лінгвістичні характеристики. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія : Педагогіка і психологія*. 2007. Вип. 13. Ч. II. С. 28–36.
18. Гребенюк А. В. Фразеологізми української мови з зоосемічним компонентом як виразники аксіологічних характеристик : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Запоріз. нац. ун-т. Запоріжжя, 2014. 233 с.
19. Дем'яненко Н. Б. Польські фразеологічні одиниці на позначення ментальних властивостей людини: структурно-семантична та формально-граматична характеристики : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.03 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка; Інститут філології. Київ, 2003. 190 с.

20. Дем'яненко Н. Б. Фразеологічні одиниці з біблійним компонентом у польській та українській мовах (структурно-семантичний аспект). *Сучасна філологія: теорія та практика* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Київ : Нац. акад. СБУ, 2023. Т. I. С. 143–148.

21. Дем'яненко Н. Б. Фразеологічні одиниці на позначення морально-етичних рис людини в польській і українській мовах. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського* : зб. наук. праць. Київ : Київ. нац. ун-т. ім. Т. Шевченка 2019. Вип. 34. С. 27–34.

22. Донець М. М. Історія та лінгвістичний статус поняття «енантіосемія». *Вісник Харківського нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. Серія : Філологія*. 2008. Вип. 53. С. 17–20.

23. Дорда В. О. Аксіологічні аспекти студентського сленгу США. *Вісник СумДУ*. 2006. № 11 (95). Т. 2. С. 39–43.

24. Дуденко О. В. Номінативна та комунікативна природа українських паремій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2002. 19 с.

25. Єловська Ю. В. Явище енантіосемії й особливості його перекладу. *Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри* : зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2020. С. 68–70.

26. Загнітко А. П. Сучасні лінгвістичні теорії : монографія. Вид. 2-ге, випр. і допов. Донецьк : ДонНУ, 2007. 219 с.

27. Зеленько А. С. Проблеми семасіології в аспекті еволюції лінгвістичних парадигм (семантика прагматики, парадигматики й синтагматики) : монографія. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. 355 с.

28. Іваненко А. О. Семантичний та прагматичний аспекти енантіосемії в перекладі з іспанської мови українською як вияв поляризації значень. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія*. 2017. Вип. 34. С. 205–208.

29. Івасишина Т. А. Природа слова в нових комунікативних вимірах. *Літературознавчі студії*: зб. наук. праць. Київ: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2013. Вип. 39. Ч. 1. С. 378–385.
30. Івасишина Т. А. Руденко І. В. Природа слова в контексті біблійного дискурсу: психолінгвістичний аналіз. *Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics*. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я. М. 2019. Вип. 26 (2). С. 157–174.
31. Івасишина Т. А. Семантико-когнітивний потенціал біблійних афоризмів у контексті художнього дискурсу. *Мовознавство*. 2017. № 5. С. 73–80.
32. Івасишина Т. А., Комарова О. С. Фразеологізми як репрезентанти воєнного дискурсу. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Філологія*. 2023. Вип. 1 (6). С. 30–36.
33. Івасишина Т. А., Андерсон І. В. Військова лексика: класифікація, прагматика, переклад (на матеріалі української та польської мов). *Вісник науки та освіти*. 2023. № 10 (16). С. 38–46.
34. Іващенко В. Л. Енантіосемія в лексикографічній ієрархії лінгвістичних термінопонять. *Наукові записки Нац. ун-ту «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2009. С. 164–174.
35. Іващенко В. Л. Термінологічна репрезентація типологічних різновидів енантіосемії в когнітопросторі лінгвістики. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2010. № 675. С. 98–105.
36. Іващенко В. Л. Типи енантіосемії в лінгвістичних працях. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Філологічні науки*. 2009. Вип. 20. С. 218–222.
37. Іващенко В. Л. Явище енантіосемії в українській термінології. *Мовознавство*. 2011. № 5. С. 30–41.
38. Іващенко В. Л., Федоренко Т. О. Енантіосемія в парадигмі мовних та мовленнєвих явищ: основні напрями концептування. *Мовознавство*. 2009. № 2. С. 48–60.

39. Ігіна З. А. Модальні слова у персонажному мовленні: семантичний і прагматичний аспекти (на матеріалі прози англійського й американського модернізму) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2009. 20 с.
40. Калініна-Шамрай В. Р. Лексичні та фонетико-графічні особливості французької мови Бельгії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.05. Київ, 2012. 20 с.
41. Канарський Б. В. Французькі ідіоми з компонентом фітонімом. *Наукові досягнення молоді: особливості та перспективи*. 2020. Том 2. С. 24–26.
42. Кисельова К. В. Енантіосемія в мовленні Доктора Хауса. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2019. Вип. 24 (1). С. 103–107.
43. Кияк Т. Р. Мотивованість лексичних одиниць. Львів : Вища школа, 1988. 160 с.
44. Кійко С. В. Синергетика омонімії як мовного, мовленнєвого і міжмовного явища : монографія. Чернівці : Родовід, 2016. 532 с.
45. Кійко С. В., Басняк Т. А. Німецько-українська міжмовна енантіосемія. *Challenges and achievements of European countries in the area of philological researches: Collective monograph*. 2020. Vol. 1. Riga, Latvia : Baltija Publishing. 258–273.
46. Ковальська І. В. Особливості відтворення стилістичної семантики колірних лексем у перекладі (на матеріалі української та англійської мов). *Мовознавство*. № 4–5. С. 67–70.
47. Коккіна Л. Р. Прагматика пасивних прикметників у франкомовному інтернет-дискурсі. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2015. Вип. 5 (2). С. 72–74.
48. Коккіна Л. Р., Млинчик А. В., Щетнік І. С. Структурно-семантичні особливості фразеологізмів з компонентом «кіт» (на матеріалі французької, англійської та української мов). *Записки з романо-германської філології*. Вип. 2 (49). 2022. С. 14–27.

49. Космеда Т. А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики : формування і розвиток оцінки. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. 350 с.
50. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ : Видавничий центр «Академія», 2001. 368 с.
51. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Київ : Академія, 2010. 464 с.
52. Левицький В. В. Семасіологія : монографія. Вінниця : Нова книга, 2012. 675 с.
53. Левченко О. П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект : монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. 353 с.
54. Лепетюха А. В. Явища компресії, розширення та кількісної рівнокомпонентності при синтаксичній синонімії (на матеріалі французької художньої прози ХХ – початку ХХІ ст.). *Філологічний часопис*. 2021. Вип. 2. С. 47–55.
55. Лисиченко Л. А. Багатозначність у лексико–семантичній системі: структурний, семантичний, когнітивний аспекти. Харків : Вид. група «Основа», 2008. 272 с.
56. Малюга А. Ф. Найменування явищ природи у зіставному аспекті : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.17. Донецьк, 2010. 21 с.
57. Марінашвілі М. Д. Мовні засоби творення іронічної модальності у книзі Олів'є Маньї «Dessine-moi un Parisien». *Мова. Науково-теоретичний часопис з мовознавства*. 2019. Вип. 32. С. 9–15.
58. Марінашвілі М. Д. Синтаксичні засоби реалізації суб'єктивної модальності у книзі Олів'є Маньї «Dessine-moi un Parisien». *Львівський філологічний часопис*. 2019. № 6. С. 148–152.
59. Марінашвілі М. Д., Весна Т. В., Склярова Л. П. Мовні засоби вираження емотивності в художньому діалозі. *Науковий вісник*

Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія. 2022. Вип. 56. С. 90–94.

60. Марінашвілі М. Д., Коккіна Л. Р., Польщина Д. С. Французькомовний гастрономічний дискурс: лінгвопрагматичний аспект. *Записки з романо-германської філології. 2022. Вип. 1(48). С. 73–85.*

61. Марковська А. В. Прагмалінгвістичні особливості фразеологізмів сучасної німецькомовної та україномовної преси : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.15. Одеса, 2011. 21 с.

62. Мішеніна Т. М. Мовні засоби відтворення світлотного контрасту в художньому моделюванні імпресіоністичної реальності (на прикладі українського письма). *Лінгвостилістичні студії. Вип. 3. С. 102–109.*

63. Ніколаєску Е. В. Енантіосемічні лексеми: особливості визначення та класифікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. 2023. № 60. Том 2. С. 17–23.*

64. Ніколаєску Е. В. Енантіосемія у сучасній французькій мові. *Інтерактивні освітні технології та їх роль у формуванні іншомовної комунікативної компетенції. Сучасна філологія: теорія та практика : матеріали міжвузівських семінарів. Київ : ЦННПВ НА СБУ, 2018. С. 108–113.*

65. Ніколаєску Е. В. Енантіосемія у французькому детективному романі. *Франкофонія в умовах глобалізації і полікультурності світу : збірник тез II Міжн. наук.-практ. конф. Тернопіль : ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2020. С. 42–44.*

66. Ніколаєску Е. В. Іронія як лінгвістичне явище. *Стратегії розвитку та пріоритетні завдання філологічних наук : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 5–6 листопада 2021 р. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2021. С. 27–29.*

67. Ніколаєску Е. В. Полісемія як характерна властивість французької мови. *Сучасна філологія: теорія та практика : матеріали Міжвузівської науково-практичної конференції. Київ : Нац. акад. СБУ, 2019. С. 219–222.*

68. Ніколаєску Е. В. Поняття «мова» і «мовлення» у сучасній лінгвістиці. *Таврійські філологічні наукові читання* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 28–29 січня 2022 р. Київ : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2022. С. 157–160.

69. Ніколаєску Е. В. Проблеми та завдання сучасної семантики. *Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference «Scientific Research in XXI Century»*. May 16–18, 2020. Ottawa, Canada : Methuen Publishing House, 2020. P. 149–153.

70. Ніколаєску Е. В. Роль контексту при інтерпретації французької енантіосемії. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія*. 2021. Вип. 2 (46). С. 156–163.

71. Ніколаєску Е. В. Специфіка мовної енантіосемії у французькій мові. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Філологія*. 2019. С. 233–238.

72. Ніколаєску Е. В. Специфіка реалізації енантіосемії в коміксі як креолізованому тексті. *Стиль і переклад : збірник наукових праць*. 2020. Вип. 1 (7). С. 142–163.

73. Ніколаєску Е. В. Тенденції розвитку теорії полісемії (на матеріалі французької мови). *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2019. VII (62), Issue. 211. P. 29–33.

74. Ніколаєску Е. В. Явище енантіосемії у детективному жанрі (на матеріалі французької мови). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2020. № 44. С. 115–118.

75. Ніколаєску Е. В. Явище енантіосемії у сучасній лінгвістиці. *Інноваційні технології у контексті іншомовної підготовки фахівця* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. Полтава : ПолтНТУ, 2018. С. 193–196.

76. Ніколаєску Е. В. Актуальні питання термінотворення сучасної теорії енантіосемії. *Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства*. 2020. № 34. С. 92–99.

77. Ніколаєску Е. В. Основні методика семантичного аналізу енантіосемії. *Tendances scientifiques de la recherche fondamentale et appliquée* : collection de papiers scientifiques «ΛΟΓΟΣ» avec des matériaux de la conférence scientifique et pratique internationale (Vol. 3), 30 octobre, 2020. Strasbourg, République française : Plateforme scientifique européenne. P. 82–84.

78. Ніколаєску Е. В. Причини виникнення та розвитку енантіосемії у французькій мові. *Нова філологія. Збірник наукових праць*. 2021. № 81. Том II. С. 38–45.

79. Ніколаєску Е. В., Смущинська І. В. Французька енантіосемія: від латини до сучасності. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2022. Вип. 42. С. 93–105.

80. Ніколаєску Е. В., Смущинська І. В. Французькі колороніми з енантіосемічним компонентом. *Orbis Linguarum*. 2023. Volume 21. Issue. 3. С. 67–80.

81. Огуй О. Д. Полісемія в синхронії, діяхронії та панхронії. Семантико-квантитативні аспекти полісемії в німецькій мові та мовах Європи : монографія. Чернівці : «Золоті литаври». 1998. 370 с.

82. Онищенко І. В. Категорія оцінки та засоби її вираження в публіцистичних та інформаційних текстах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 2004. 19 с.

83. Онуфрійчук Г. І. Людина в українській етнофразеології: біполярна опозиція «ЛЮДИНА – ТВАРИНА». *Мовознавство*. 2015. № 5. С. 67–74.

84. Остапчук І. І. Тропи та тропеїзація англомовного масмедійного дискурсу : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2016. 230 с.

85. Підгірна Н. М. Структурно-семантичні та прагматичні типи синтаксичної компресії у французьких художніх текстах поч. ХХІ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.05. Київ, 2013, 20 с.

86. Плющ Н. Н. Слово у мові і мовленні (явище мовленнєвої енантіосемії). *Культура слова*. 1988. Вип. 34. С. 45–47.

87. Подолян І. Є. Національна специфіка семантики фітонімів в українській, англійській та німецькій мовах (контрастивний етнопсихологічний аналіз) : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.17. Київ, 2000. 19 с.

88. Пономаренко В. Д. Ляхова О. В. Енантіосемія як наслідок розширення значення похідного слова. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. 2014. № 2. С. 27–33.

89. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови. Київ, 2000. 250 с.

90. Попова Н. М. Експресія мовних одиниць як засіб побудови мовленнєвих стратегій та чинник змін національно маркованих концептів. *Південний архів (філологічні науки)*. 2019. Вип. 78. С. 75–79.

91. Попова Н. М. Індивідуальний стиль автора з погляду лінгвокультурної концептології: лексико-семантичний аспект (на матеріалі творів Ізабель Альєнде). *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2019. Вип. 36. С. 194–208.

92. Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень). Київ – Сімферополь : НАН України, Ін-т української мови, 1997. 252 с.

93. Редька І. А. Структура концепту колір та особливості його мовленнєвого втілення у художніх фотизмах (на матеріалі американської жіночої поезії середини ХІХ – кінця ХХ ст.). *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ: філологія, педагогіка, психологія*. 2006. Вип. 13. С. 44 – 48.

94. Руда Н. В. Демінутивна енантіосемія в українській мові. *Studia Linguistica*, 2017. Вип. 11. С. 165–174.

95. Рудь Н. А. Компонентний аналіз у лінгвістичних дослідженнях. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені*

М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство) : зб. наук. праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 3 : До 175-річчя НПУ ім. М. П. Драгоманова. С. 91–97.

96. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) : монографія. Київ – Черкаси : Брама, 2004. 276 с.

97. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.

98. Сердюк Н. Ю., Шемуда М. Г. Проблематика енантіосемії як непродуктивного різновиду антонімії сучасної англійської мови. *Теоретична і дидактична філологія*. 2013. Вип. 15. С. 344–354.

99. Сімонок В. П. Розширення семантичної структури запозичених слів. *Науковий вісник ДППУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство*. 2016. Том 2. № 5. С. 96–99.

100. Скиба Ю. Г. До питання про так звану антонімічну омонімію у слов'янських мовах. *Наукові записки Чернівецького ун-ту. Серія філологічних наук*. 1958. Вип. 7. С. 165–168.

101. Скорофатова А. О. Ономасіологія та лінгвогеографія фітономенів в українських східнословобожанських говірках : монографія. Луганськ : Елтон-2, 2009. 369 с.

102. Смуцинська І. В. Мовна і контекстуальна енантіосемія: синхронний і діахронний аспекти. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2012. Вип. 42. Ч. 2. С. 195–202.

103. Смуцинська І. В. Сучасна лінгвістична семантика, основні здобутки і перспективи. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2012. Вип. 39. С. 309–314.

104. Смуцинська І. В. Французька лексикологія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. 600 с.

105. Смущинська І. В., Бойко О. О. Енантіосемія у сучасній французькій мові: основні проблеми. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2012. Вип. 21. С. 440–453.

106. Смущинська І. В., Циркунова І. В., Вронська О. М. Ironia como certeza/ incerteza (Іронія як дискурсивна визначеність / невизначеність). *Проблеми семантики, прагматики і когнітивної лінгвістики*. 2022. № 41. С. 164–177.

107. Соколов О. М. Про дієслівну енантіосемію в російській та болгарській мовах. *Проблеми слов'язнавства*. 1980. Вип. 21. С. 90–97.

108. Спринчак Я. О. Етимологічний аналіз фразеологічних виразів. *Українська мова і література в школі*. 1976. № 5. С. 33–38.

109. Степанюк М. П. Репрезентація емоційного стану художнього персонажа у жіночому романі: лінгвокогнітивний і гендерний аспекти (на матеріалі романів Ш.Бронте та Е.Бронте) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 Германські мови. Херсон, 2016. 244 с.

110. Тараненко К. В. Прагматичний компонент антонімів української мови. *Семантика мови і тексту* : матеріали XI Міжнародної наукової конференції. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, 2012. С. 596–598.

111. Тараненко К. В. Прагматичний потенціал антонімії української мови : монографія. Дніпро : УМСФ, 2017. 152 с.

112. Тараненко К. В. Теорія протилежності та антонімічності як лексико-семантичних категорій. *Український смисл*. 2012. № 2. С. 149–157.

113. Федоренко Т. О. Джерела енантіосемії в українській мові на загальномовному тлі. *Українська мова*. 2010. № 2. С. 60–75.

114. Філоненко Н. Г. Дистрибуція і реалізація семантико-синтаксичної валентності дієслів у сучасному французькому художньому тексті. *Вісник КНЛУ. Серія «Філологія»*. 2022. 25 (1). С. 123–133.

115. Циркунова І. В. Засоби відтворення іронії в українських перекладах сучасної іспанської прози : дис. ... к-та філол. наук : 10.02.16 / Київ. нац. ун-т. ім. Т. Шевченка. Київ, 2016. 212 с.

116. Червоножка В. С. Енантіосемія в сучасній болгарській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.03. Київ, 20 с.

117. Чернявська А. В. Семантика флороніма *квітка* в українській і англійській фразеології. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація». 2018. Вип. 2. С. 189–195.

118. Шабат-Савка С. Т. Іntenція мовця і прагматика емоційного дискурсу (на матеріалі прози Юрія Федьковича). *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Слов'янська філологія*. 2011. Вип. 547-548. С. 203–209.

119. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові : монографія. Чернівці : «Букрек», 2014. 412 с.

120. Шабат-Савка С. Т. Психолінгвістичний вимір комунікативної інтенції: субстанція мовця та синтаксування. *Psycholinguistics. Психолінгвістика* : зб. наук. пр. Серія : Філологія. Переяслав-Хмельницький : ФОР Домбровська Я. М. 2018. Вип. 24 (2). С. 321–339.

121. Шерцль В. О словахъ съ противоположными значеніями (или о такъ называемой энантіосеміи). *Филологические записки*. 1883. Вип. 5/6. С. 1–39.

122. Abel C. Über den Gegensinn der Urworte. Leipzig : Verlag von Wilhelm Friedrich. 1884. 65 p.

123. Andrievska A. Cours de lexicologie française. Kiev : Édition de l'Université de Kiev, 1958. 139 p.

124. Arrivé M. Langage et psychanalyse, linguistique et inconscient. Paris : Lambert-Lucas, 2005. 266 p.

125. Bahri A. L'énantiosémie en arabe, Thèse de doctorat, 2003. Paris 8.

126. Bally Ch. Le langage et la vie, linguistique générale et stylistique, mécanisme de l'expressivité linguistique, langage transmis et acquis. Genève : Droz. 1965. 165 p.
127. Bally Ch. Traité de stylistique française. Paris : Heidelberg. 1921. 350 p.
128. Barthes R. L'Obvie et l'obtus. Paris : Seuil, 1982. 295 p.
129. Benveniste E. Problemes de linguistique generate. Paris : Gallimard, 1993. 242 p.
130. Bergier N. Les éléments primitifs des langues. Besançon : Lambert et Cie, 1837. 344 p.
131. Bohas G., Bachmar K. L'énantiosémie dans le lexique de l'arabe classique. Peeters Louvain-la-neuve : Université catolique de Louvain, 2017. 213 p.
132. Bréal M. Essai de sémantique (Science des significations). Paris : Librairie Hachette, 1897. 378 p.
133. Brusatin M. A History of Colors. Boston : Shambhala, 1991. 172 p.
134. Bumar K. S., Filonenko N. G. Hybridization of Types of Socially Marked Vocabulary in Modern Italian Fiction. *Cogito Journal* «Dimitrie Cantemir» Christian University. 2021. P. 209–223.
135. Cadiot P., Tracy L. Sur le «sens opposé» des mots. *Langages*. 2003. n°150. P. 31–47.
136. Cohen D. Aḍdād et ambiguïté linguistique en arabe. *Arabica*. 1961. n. 8. P. 1–29.
137. Debyser F. Les mécanismes de l'ironie. Paris : BELC, 1980. 16 p.
138. Dumarsais C. C. Traité des tropes. Paris : Le Nouveau Commerce. 1730. 307 p.
139. Filonenko N., Navarenko I., Vladyka S., Zaltiesnova O., Bokhun N. Author's metaphor and its features in artistic discourse. *Ad alta: Journal of interdisciplinary research*. 2023. V 13 (2). P. 63–66.

140. Gheltofan D. Enantiosemya în limbile rusă și română: note și idei. *Analele Universității de Vest din Timișoara. Seria științe filologice*. Vol. 55, 2017, P. 67–72.
141. Girardet J., Pécheur J. *Echo A2: Méthode de français / CLE international*, 2012, 151 p.
142. Gonzalez Rey I. *La phraséologie du français*. Toulouse : Presses Universitaires du Mirail, 2002. 268 p.
143. Grégoire M. Quelle linguistique du signifiant pour le lexique? Le cas particulier de l'énantiosémie. *Morphosyntaxe et sémantique espagnoles : théories et applications*. 2012. 68 p.
144. Guiraud P. *La sémantique*. Paris : PUF, 1966. 128 p.
145. Guiraud P. *Structures étymologiques du lexique français*. Paris : Librairie Larousse, 1967. 211 p.
146. Guyot L., Gibassier P. *Histoire des fleurs*. Paris : Presses Universitaires de France, 1961. 128 p.
147. Hagège C. *L'Homme de paroles*. Paris : Fayard. 1985. 324 p.
148. Hegel G. W. F. *Wissenschaft der Logik*. Leipzig, 1973. 96 s.
149. Hogenraad R. Smoke and Mirrors: Tracing Ambiguity in Texts. *Digital Scholarship in the Humanities*. 2018. Vol. 33. Issue 2. P. 297–315.
150. Karaman B. I. On Contronymy. *International Journal of Lexicography*. 2008. Vol. 21, Issue 2. P. 173–192.
151. Katz J. J. *Propositional Structure and Illocutionary Force. A study of the Contribution of Sentence Meaning to Speech Acts*. Crowell, 1977. 249 p.
152. Kerbrat-Orecchioni C. Antonymie et argumentation: la contradiction. *Pratiques : linguistique, littérature, didactique*. Vol. 43, 1984, P. 46–58.
153. Kerbrat-Orecchioni C. *La connotation*. Lyon : PUL, 1977. 256 p.
154. Klégr A. The limits of polysemy: enantiosemy. *Linguistica Pragensia*. 2013. Vol. 23. S. 7–23.
155. Knox D. *Ironia : Medieval and Renaissance Ideas on Irony*. New York, 1989. P. 160.

156. Koskela A., Murphy M. Polysemy and Homonymy. *Encyclopedia of Language and Linguistic*. Amsterdam : Elsevier Science, 2006. P. 742–744.
157. Kristol A. Color. Les langues romanes devant le phénomène de la couleur. Berne : Francke. 1978, 409 p.
158. Kronasser H. *Handbuch der Semasiologie*. Heidelberg : Carl Winter, 1952. 204 S.
159. Larue-Tondeur J. Ambivalence et énantiosémie: thèse de doctorat. Paris X, 2009. 352 p.
160. Lehmann A., Martin-Berthet F. Introduction à la lexicologie. Paris : Nathan, 2002. 201 p.
161. Liberman A. *Word Origins and How We Know Them : Etymology to Everyone*. Oxford; New York, 2005. P. 208.
162. Lutzeier P. R. Gegensinn als besondere Form lexikalischer Ambiguität. *Linguistische Berichte*. 1997. B. 171. S. 381–395.
163. Marina J.-A. La selva del lenguaje. Introducción a un diccionario de los sentimientos. Barcelona : Anagrama, 1999, 198 p.
164. McMahon A. M. S. *Understanding Language Change*. Cambridge : Cambridge University Press, 1995. 361 p.
165. Meid W. Über konträre Bedeutung – Bemerkungen zum sogenannten «Gegensinn». *Studia Celtica*. 1979. Vol. XIV, XV. S. 193–199.
166. Milner J.-C. 1989, Introduction à une science du langage. Paris : Le Seuil, 1989. 800 p.
167. Nikolaiesku E. Types of linguistic enantiosemy *International Scientific Conference Relevant Issues of the Development of Science in Central and Eastern European Countries : Conference Proceedings, September 27th, 2019*. Riga, Latvia : Baltija Publishing. P. 138–140.
168. Nikonova V., Boyko Y. Gender-Specific Emotivity of Victorian Female Prose from a Multidimensional Perspective. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow*. 2019. Vol. IV (1). P. 47–82.
169. Nyrop K. *Grammaire historique de la langue française*.

170. Pagani C. Le variazioni antropologico-culturali dei significati simbolici dei colori. *Leitmotiv*. 2001. P. 175–197.
171. Picoche J. Précis de lexicologie française. Paris : Nathan, 1992. 191 p.
172. Sami-Ali. Langue arabe et langage mystique. Les mots aux sens oppose et le concept d'inconscient. *Resurgences et derives de la mystique. Nouvelle Revue de psychoanalyse*. N 22, P. 184–196.
173. Saussure F. Cours de linguistique générale. Paris : Payot, 1971. 409 p.
174. Savin-Zgardan A. Componentele unităților pololexicale stabile ce exprimă fenomene din domeniul superstițiilor. *Lecturi în memoria acad. Silviu Berejan*. 2020. Ediția 4. P. 94–100.
175. Savin-Zgardan A. Enantiosemia (schimbul de bunuri materiale. Aprecierea subiectivă a vorbitorului). *Filologia modernă : realizări și perspective în context european*. 2020. Ediția 14. P. 175–179.
176. Savin-Zgardan A. Enantiosemia. Influența contextului. *Philologia*. Nr. 3–4. P. 109–114.
177. Shmelev A. Cognitive and Communicative Sources of Enantiosemy. *Proceedings of the 10th World Congress of the International Association for Semiotic Studies (IASS/AIS) Universidade da Coruña (España / Spain)*. 2012. P. 837–844.
178. Smouchtchynska I. V. Enantiosémie comme phénomène sémantique spécifique. *Стиль і переклад*. 2017. Вип. 1. С. 123–137.
179. Ullmann S. Précis de sémantique française. Berne : A. Francke, 1952. 352 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

180. Авраменко Л. М. Новий французько-український та українсько-французький словник. Харків : Світовид, 2002. 894 с.

181. Венгренивська М. А., Венгренівська Г. Ф., Оратовський Т. Б. Українсько-французький і французько-український фразеологічний словник : близько 12 000 фразеологічних одиниць. Київ : Генеза, 2000. 276 с.
182. Кузьменко В. І., Івасишина Т. А., Комарова О. С. Словник перекладознавчих термінів. Київ : НА СБУ, 2021. 275 с.
183. Тараненко О. О. Антифразис. Українська мова. Енциклопедія. Київ, 2000. С. 2.
184. Тараненко О. О. Енантіосемія. Українська мова. Енциклопедія. Київ, 2000. С. 158–159.
185. Тараненко О. О. Конверсія. Українська мова. Енциклопедія. Київ, 2000. С. 246.
186. Французько-український словник. Українсько-французький словник : 430 000 од. пер. / за ред. В. Г. Бусела. Ірпінь : Перун, 2015. 1504 с.
187. Ashraf M., Miannay D. Dictionnaire des expressions idiomatiques françaises. Paris : Librairie Générale Française, 1995. 414 p.
188. Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales. URL : <https://www.cnrtl.fr/definition/>
189. Clédat L. Dictionnaire étymologique de la langue française. Paris : Hochette. 1920. 710 p.
190. Colin J.-P., Mével J.-P., Leclère C. Argot et français populaire. Paris : Larousse, 2006. 976 p.
191. Dauzat F., Dubois J., Mitterand H. Dictionnaire étymologique et historique du français. Paris : Larousse, 1994. 822 p.
192. Devic M. L. Dictionnaire étymologique des mots français d'origine orientale (arabe, persan, turc, hébreu, malais). Paris : Imprimerie Nationale, 1886. 316 p.
193. Dictionnaire d'expressions idiomatiques. URL : https://www.cnrtl.fr/dictionnaires/expressions_idiomatiques/index.php
194. Dubois J. Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage. Paris : Larousse, 1994. 514 p.

195. Encyclopédie des 15 000 plantes et fleurs de jardin / ed. C. Brickell. Paris : Bordas, 1999. 1104 p.
196. Ernout A., Meillet A. Dictionnaire étymologique de la langue latine. Paris : Klincksieck, 2020. 833 p.
197. Esnault G. Dictionnaire historique des argots français. Paris : Larousse, 1965. 600 p.
198. Girac-Mariner C., Flotent J. Grand dictionnaire etymologique et historique du français. Paris : Larousse, 2011. 1254 p.
199. Grand dictionnaire encyclopédique Larousse en 15 volumes / dir. de J. Dubois. Paris : Larousse, 1961. T. 4. 1087 p.
200. Guilbert L., Lagane R., Niobey G. Grand Larousse de la langue française en sept volumes. Paris : Larousse, 1972. T. 2. 1686 p.
201. Imbs P., Quemada B. Trésor de la langue française. Paris : C.N.R.S. Gallimard, 1979. T. 7. 1343 p.
202. Kogout V. Dictionnaire des expressions idiomatiques françaises. Антологія, 2021. 208 с.
203. Lafleur B. Dictionnaire des locutions idiomatiques françaises. Paris : Duculot, 1991. 669 p.
204. Larousse. Dictionnaire de Français. URL : <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/>
205. Le Littré. Dictionnaire de la langue française. URL : <https://www.littre.org/definition/>
206. Le Robert. URL : <https://dictionnaire.lerobert.com/definition/>
207. Les expressions françaises décortiquées. URL : <https://www.expressio.fr/expressions/>
208. Lingvo. URL : <https://www.lingvolive.com>
209. Mounin G. Dictionnaire de la linguistique. Paris : Presses universitaires de France. 1993. 346 p.
210. Neveu F. Dictionnaire des sciences du langage. Paris : Armand Colin, 2004. 316 p.

211. Picoche J. Dictionnaire étymologique du français. Paris : Le Robert, 2008. 781 p.
212. Rey A., Chantreau S. Dictionnaire d'expressions et locutions. Paris : Le Robert, 2003. 1086 p.
213. Robert P., Rey A. Le Grand Robert de la langue française. Paris : Le Robert, 2001. 2230 p.
214. Robert P., Rey A. Le petit Robert 1 : dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française Paris : Le Robert, 2012. 2838 p.
215. Sangry G., Carrère M. Dictionnaire de l'argot moderne. Paris : Aux quais de Paris, 1967. 546 p.
216. Walter H., Walter G. Dictionnaire des mots d'origine étrangère. Paris : Larousse, 2009. 668 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

217. Cardinal M. La clé sur la porte. Paris : Editions Grasset & Fasquelle, 1975. 224 p.
218. Cardinal M. La souricière. Paris : René Julliard, 1965. 224 p.
219. Cardinal M. Les grands désordres. Paris : Editions de la Seine, 1990. 290 p.
220. Cardinal M. Les jeudis de Charles et de Lula. Paris : Editions Grasset & Fasquelle, 1993. 194 p.
221. Cardinal M. Les mots pour le dire. Paris : Grasset & Fasquelle, 1975. 346 p.
222. Chabrol J.-P. Un homme de trop. Paris : Gallimard, 1970. 254 p.
223. Gaby, Dzack. Les Blondes. Paris : Soleil, 2005. Tome 1. 40 p.
224. Gautier Th. Contes fantastiques, Onuphrius. Paris : Hachette, 1992, 256 p.
225. Gautier Th. Une nuit de Cléopâtre. Paris : A. Ferroud, 1894. 83 p.
226. Gavalda A. 35 kilos d'espoir. Paris : Bayard Jeunesse, 2002. 110 p.

227. Gavalda A. Je l'aimais. Paris : Le dilettante, 2003. 224 p.
228. Gavalda A. Je voudrais que quelqu'un m'attende quelque part. Paris : J'ai lu, 2001. 156 p.
229. Goscinny, Uderzo. Une aventure d'Asterix le Gaulois. Astérix aux Jeux Olympiques. Paris : Dargaud, 1968. 49 p.
230. Goscinny, Uderzo. Une aventure d'Asterix le Gaulois. Astérix et Cléopâtre. Paris : Dargaud, 1965. 50 p.
231. Goscinny, Uderzo. Une aventure d'Asterix le Gaulois. Paris : Dargaud, 1975. 50 p.
232. Gracq J. Le Rivage des Syrtes. Paris : José Corti, 2014, 322 p.
233. Grangé J.-Ch. Miserere. Paris : Editions Albin Michel, 2008. 528 p.
234. Hugo V. Notre-Dame de Paris. Paris : Gallimard, 1952. 209 p.
235. Pica, Erroc. Les profs: interro surprise. Charnay-lès-Mâcon : Bamboo, 2002, Tome 1. 49 p.
236. Rigottier-Gois J. L'innocence d'un enfant. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2016. 124 p.
237. Ritz C. Innocence volée : Le secret. Sainte-Luce-sur-Loire : Amalthée, 2017. 52 p.
238. Simenon G. La première enquête de Maigret. Paris : Hachette, 2013, 189 p.
239. Simenon G. La Tête d'un Homme. Paris : Le livre de poche, 2003. 127 p.
240. Simenon G. Le Chien jaune. Paris : Le livre de poche, 2003. 189 p.
241. Simenon G. Maigret chez le ministre. Paris : Livre de poche, 2004, 192 p.
242. Simenon G. Maigret et l'homme au banc. Paris : Progrès, 1968. 520 p.
243. Simenon G. Maigret et le corps sans tête. Paris : Progrès, 1968. 520 p.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А1

**Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості
про апробацію результатів дисертації**

СПИСОК

публікацій здобувача за темою дисертації

1. Ніколаєску Е. В. Специфіка мовної енантіосемії у французькій мові. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Філологія. 2019. С. 233–238. DOI: 10.34079/2226-3055-2019-12-20-233-238
2. Ніколаєску Е. В. Явище енантіосемії у детективному жанрі (на матеріалі французької мови). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2020. № 44. С.115–118. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2020.44.27>
3. Ніколаєску Е. В. Актуальні питання термінотворення сучасної теорії енантіосемії. *Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства*. 2020. № 34. С. 92–99. DOI: <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2020.34.219521>
4. Ніколаєску Е. В. Причини виникнення та розвитку енантіосемії у французькій мові. *Нова філологія. Збірник наукових праць*. 2021. № 81. Том II. С. 38–45. DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-81-2-5>
5. Ніколаєску Е. В. Роль контексту при інтерпретації французької енантіосемії. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. 2021. Вип. 2 (46). С. 156–163. DOI:10.24144/2663-6840/2021.2(46). 156–163
6. Ніколаєску Е. В., Смуцинська І. В. Французька енантіосемія: від латини до сучасності. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2022. Вип. 42. С. 93–105. DOI: <http://doi.org/10.17721/2663-6530.2022.42.10>
7. Ніколаєску Е. В. Енантіосемічні лексеми: особливості визначення та класифікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного*

університету. Серія: Філологія. 2023. № 60. Том 2. С. 17–23. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2023.60.2.4>

8. Ніколаєску Е., Смуцинська І. Французькі колороніми з енантіосемічним компонентом. *Orbis Linguarum*. 2023. Volume 21. Issue. 3. С. 67–80. (Scopus) DOI: <https://doi.org/10.37708/ezs.swu.bg.v21i3.7>

9. Ніколаєску Е. В. Тенденції розвитку теорії полісемії (на матеріалі французької мови). *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2019. VII (62), Issue: 211. P. 29–33. DOI: <https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-211VII62-07>

10. Ніколаєску Е. В. Специфіка реалізації енантіосемії в коміксі як креолізованому тексті. *Стиль і переклад : збірник наукових праць*. 2020. Вип. 1 (7). С. 142–163.

СПИСОК

публікацій, які засвідчують апробацію результатів дисертації

1. *Інтерактивні освітні технології та їх роль у формуванні іншомовної комунікативної компетенції. Сучасна філологія: теорія та практика* : міжвузівський семінар (м. Київ, 28 лютого 2018 року). Форма участі – очна.

2. *Інноваційні технології у контексті іншомовної підготовки фахівця* : IV Міжнародна науково-практична конференція (м. Полтава, 24 квітня 2018 року). Форма участі – заочна.

3. *Сучасна філологія: теорія та практика* : Міжвузівська науково-практична конференція (м. Київ, 01 березня 2019 року). Форма участі – очна.

4. *International Scientific Conference Relevant Issues of the Development of Science in Central and Eastern European Countries* : Міжнародна наукова конференція (м. Рига, 27 вересня 2019 року). Форма участі – заочна.

5. *Scientific Research in XXI Century* : IV Міжнародна науково-практична конференція (м. Оттава, 16–18 травня 2020 року). Форма участі – заочна.

6. *Франкофонія в умовах глобалізації і полікультурності світу* : II Міжнародна науково-практична конференція (м. Тернопіль, 19 березня 2020). Форма участі – заочна.

7. *Tendances scientifiques de la recherche fondamentale et appliquée* : Міжнародна науково-практична конференція (м. Страсбург, 30 жовтня 2020 року). Форма участі – заочна.

8. *Стратегії розвитку та пріоритетні завдання філологічних наук* : Міжнародна науково-практична конференція (м. Запоріжжя, 5–6 листопада 2021 року). Форма участі – заочна.

9. *Таврійські філологічні наукові читання* : Міжнародна науково-практична конференція (м. Київ, 28–29 січня 2022 року). Форма участі – заочна.